

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI**

**SAKİN NÛN VE TENVİN HÜKÜMLERİNDEN İHFA VE MERATİBU'L-İHFA
KAVRAMI VE TECVİT PRATİĞİNDEKİ YANSIMALARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖMER FARUK AYVAZ

DANIŞMAN: PROF. DR. MUSTAFA ATİLLA AKDEMİR

**YALOVA
ARALIK-2023**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ BİLİM DALI

SAKİN NÛN VE TENVİN HÜKÜMLERİNDEN İHFA VE MERATİBU'L-İHFA
KAVRAMI VE TECVİT PRATİĞİNDEKİ YANSIMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖMER FARUK AYVAZ
218121011

DANIŞMAN: PROF. DR. MUSTAFA ATİLLA AKDEMİR

YALOVA
ARALIK-2023

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım SAKİN NÛN VE TENVİN HÜKÜMLERİNDEN İHFA VE MERATİBU'L-İHFA KAVRAMI VE TECVİT PRATİĞİNDEKİ YANSIMALARI başlıklı bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

Ömer Faruk AYVAZ

ÖNSÖZ

İnsanoğlunu dünya ve ahiret mutluluğuna ulaştırmak gayesiyle gönderilen ilahî mesaj Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılabilmesi, ancak onun doğru tilavet edilmesiyle mümkündür. Zira doğru okunmayan bir mesajın, doğru anlaşılıp gerekliliklerinin yerine getirilebilmesi mümkün değildir.

Hız. Peygamber'in (sav) en büyük mucizesi olan Kur'an, sadece lafzı itibariyle değil, lafızlarının telaffuzları itibariyle de mütevatirdir. Geçmişten bugüne Kur'an'ın doğru öğrenilmesi ve güzel tilavet edilmesi noktasındaki çabalar, onun taşımış olduğu bu ehemmiyete matuftur. Hız. Peygamber'in ashabına Kur'an'ı tecvitli okumayı öğretmesi ve buna teşvik etmesi, Kur'an'ı güzel okuyanlara birtakım mükâfatların verileceğini müjdelemesi, sahabenin, Hız. Peygamber'den sonra Kur'an hizmetlerini taviz vermeden titizlikle sürdürmeleri ve bu hizmetlerin asırlar boyunca hep artarak ilerlemesi, sonraki nesillere emanet edilen ilahî mirasa en iyi şekilde sahip çıkıldığının göstergesidir.

Vahyin indirildiği dönemlerde Arap yazısı, hali hazırda olduğu şekliinden epey uzaktı. Şöyle ki Arap gramerinde nokta ve hareketlerin bulunmaması dönemin muhatapları için çok sorun teşkil etmiyordu. Fakat ilerleyen dönemlerde artan İslam fetihleriyle beraber sonradan dine giren Arap olmayan Müslümanların Kur'an'ı okuyup, anlaması zorlaşınca Kur'an-ı Kerim'in muhafazasıyla ilgili endişeler artmaya başlamıştır. Bu meyanda ilk etapta Kur'an'ın hareketlenip, noktalanmasından ibaret olan bu çalışmalar; daha sonra Kur'an'ın en sahih şekliyle tilavet edilebilmesi için müstakil tecvit eserlerinin yazılmasına evrilmiştir. Bu alandaki müstakil eserlerin daha geç dönemlerde yazılmış olması tecvit ilminin oluşmasının geç dönemlerde başladığı manasına gelmemelidir. Zira ilk nüzulünden itibaren Kur'an'ın birtakım kurallar (tecvit kaideleri) çerçevesinde tilavet edildiğine dair rivayetler mevcuttur.

Tenvin ve sakin nûn meselesi, tecvit kuralları içerisinde ana meselelerden sayılmaktadır. Zira modern ve klasik dönem tecvit müelliflerinin her biri tenvin ve sakin nûn konusunu eserlerinde tafsilatlı olarak ele almışlardır. Harfi, idgam ve izhar arası sıfatla şeddelemeden ve gunneli bir şekilde okumayı ifade eden ihfa, tenvin ve sakin nûnun kısımlarındandır. İhfanın doğru telaffuzu ve bileşenlerinden olan gunnenin eda keyfiyetiyle süresinin doğru tespiti, Kur'an'ın sahih bir şekilde tilaveti için ehemmiyet arz etmektedir.

Tecvit uleması ihfanın kuvveti, gunnenin süresi ve keyfiyetini tespit edebilmek için uzun gayretler sarfetseler de yapılmak istenen işin zorluğu sebebiyle şu an hâlâ meselenin tam anlamıyla açıklığa kavuşturulduğu söylenemez. Bu meyanda âlimler gunnenin süresi için med harfi süresi yahut buna yakın genel tespitlerde bulunmuşlardır. Bu çalışma da konuyla ilgili çalışmalar katkı sadedinde değerlendirilebilir.

Konunun tespitinde bana yol gösteren sayın danışman hocam Prof. Dr. Mustafa Atilla AKDEMİR'e ve akademik anlamda bana her zaman destek olan ve rehberlik yapan sayın hocam Doç. Dr. Ahmet GÖKDEMİR'e teşekkür ederim. Yine tez hazırlama sürecimde hep yanımda olup motivasyon ve desteğini benden esirgemeyen sevgili eşim ve anne-babama teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Hız. Peygamber'den günümüze kadar Kur'an'ı şifahî ve kitabî olarak nakletmek için hayatlarını vakfeden hocalarımıza, özellikle yakın zamanda ahirete uğurladığımız hafızlık hocam Bekir AKARSU'ya Allah'tan (c.c) rahmet dilerim.

Aralık-2023

Ömer Faruk AYVAZ

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ.....	ii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
TABLolar LİSTESİ	vii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	viii
ÖZET.....	ix
ABSTRACT	x
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	1
1.2. Araştırmanın Önemi	1
1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Planı.....	2
1.4. Araştırmanın Kaynakları	2
2. TECVİT İLMİ	5
2.1. Tecvit İlminin Tarifi	5
2.3. Tecvit İlminin Gerekliği ve Hükümü	6
2.4. Tecvit İlminin Delilleri	7
2.4.1. Kur'an'dan deliller	7
2.4.2. Sünnetten deliller	8
2.4.3. İcma delili	10
2.5. Tecvit İlmine Dair Eserler	10
2.5.2. Osmanlı dönemi yazılan bazı tecvit eserleri	17
2.5.3. Cumhuriyet dönemi yazılan bazı tecvit eserleri.....	19
3. SAKİN NÛN VE TENVİNİN HÜKÜMLERİ.....	23
3.1. Sakin Nûn	23
3.2. Tenvin ve Sakin Nûnun Farkları	23
3.3. Nûn Harfinin Telaffuzunun Özellikleri	24
3.4. Sakin Nûn ve Tenvinin Hükümleri.....	25
3.4.1. İzhar (الإظهار).....	25
3.4.1.1. İzhar kavramının tarifi.....	25
3.4.1.2. İzhar harfleri	26
3.4.2. Gunne (الغنة).....	29
3.4.2.1 Gunne kavramının tanımı	29
3.4.2.2. Gunnenin yapısı.....	30
3.4.2.3. Gunnenin paydaşları nûn ve mîm ile etkileşime girmesi	31

3.4.2.4. Mîm ve nûn harflerinde mahreç durumu.....	33
3.4.2.5. Nûn-u hafife ve nûn-u asliyye	35
3.4.2.6. Gunne mertebeleri	36
3.4.2.7. Gunnenin süresi	38
3.4.2.8. Gunne konusunu detaylandıran kaynaklar	38
3.4.3. İdgam (الإدغام).....	39
3.4.3.1. İdgam kavramının tanımı	39
3.4.3.2. İdgamın unsurları	40
3.4.3.3. İdgamın şartları	41
3.4.3.4. İdgam-ı kebîr, İdgam-ı sagîr.....	41
3.4.3.5. İdgamın çeşitleri	43
3.4.4. İklab (الإقلاب)	45
3.4.4.1. İklab kavramının tanımı	46
3.4.4.2. İklabın gerçekleşmesinin şartları.....	46
3.4.4.3. İklabın gerçekleşmesinin sebebi ve eda keyfiyeti	46
3.4.5. İhfa (الإخفاء).....	49
3.4.5.2. İhfa çeşitleri.....	49
3.4.5.3. Tenvin ve sakin nûnun ihfası	51
4. İHFAYA DAİR BAZI MESELELER.....	53
4.1. İhfa harfleri	53
4.1.1. İhfa harfleri bağlamında ihfa ve idgam farkı	53
4.1.2. İhfa harfleri bağlamında ihfa ve izhar farkı	54
4.1.3. İhfa harflerinin mahreci.....	54
4.1.4. İhfada seslerin süresi	59
4.2. İhfa ve Meratibü'l-İhfaya Dair Bazı Meseleler	62
4.2.1. Eda bakımından mertebeler.....	64
4.2.2. Saçaklızâde'nin yaptığı tasnifin tablosu.....	65
4.2.3. Kıraat ve tecvit âlimlerinin konu hakkında yapmış oldukları tarifler	65
4.2.4. İhfanın uygulama keyfiyeti	67
4.2.5. İhfanın uygulama keyfiyetinde dikkat edilmesi gereken noktalar	67
4.2.6. İhfanın uygulama keyfiyetine dair ihtilaflar.....	69
4.3. Tefhim.....	75
4.3.1. Her durumda kalın olan harfler	76
4.3.2. Meratibü't-tefhim	76
4.3.3. Meratibü'l-ihfa literatürü.....	78

5. MERATİBÜ’T-TEFHİMİN KUR'AN PRATİĞİNDE GÖSTERİLMESİ.....	81
5.1. Sakin Nûn Harfıyle Bulunan İhfa Örnekleri.....	81
5.2. Tenvinle Bulunan İhfa Örnekleri.....	83
5.3. İhfa Mertebeleri ile Gunne Keyfiyetlerine Dair Örnekler ve Bunların Farklı Kariler Tarafindan Soslendirilmesi	85
6. SONUÇ	93
ÖZGEÇMİŞ	103

KISALTMALAR LİSTESİ

b.	: Bin, ibn
bk.	: Bakınız
b.y	: Basım Yeri Yok
c.c.	: Celle Celalüh
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	: Editör
h.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm
sav	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 3.1. Tenvin ve sakin nûnun farkları	23
Tablo 3.2. İzharın mertebeleri	26
Tablo 3.3. İklab örnekleri	48
Tablo 4.1. İhfa örnekleri	60
Tablo 4.2. Sehâvî'nin yapmış olduğu meratibü'l-ihfa kategorizasyonu	63
Tablo 4.3. Saçaklızâde'nin yapmış olduğu meratibü'l-ihfa kategorizasyonu	64
Tablo 4.4. Saçaklızâde'nin yaptığı tasnif	65
Tablo 4.5. İbnü'l-Cezerî'nin yapmış olduğu meratibü't-tefhim	77
Tablo 5.1. Sakin nûnda ihfa örnekleri	81
Tablo 5.2. Tenvinli ihfa örnekleri	83
Tablo 5.3. Meratibü'l-ihfa örnekleri	92

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 4.1. Sâd harfinin mahreci	55
Şekil 4.2. Zâ harfinin mahreci	55
Şekil 4.3. Sâ harfinin mahreci	55
Şekil 4.4. Lâm harfinin mahreci	56
Şekil 4.5. Cîm harfinin mahreci	56
Şekil 4.6. Şîn harfinin mahreci	56
Şekil 4.7. Kâf harfinin mahreci	56
Şekil 4.8. Sîn harfinin mahreci	57
Şekil 4.9. Sîn harfinin mahreci	57
Şekil 4.10. Dâl harfinin mahreci	57
Şekil 4.11. Tâ harfinin mahreci	57
Şekil 4.12. Tâ harfinin mahreci	58
Şekil 4.13. Zây harfinin mahreci	58
Şekil 4.14. Fâ harfinin mahreci	58
Şekil 4.15. Tâ harfinin mahreci	58
Şekil 4.16. Dâd harfinin mahreci	59
Şekil 4.17. Dâd harfinin mahreci	59
Şekil 4.18. Zâ harfinin mahreci	59

SAKİN NÛN VE TENVİN HÜKÜMLERİNDEN İHFA VE MERATİBU'L-İHFA KAVRAMI VE TECVİT PRATİĞİNDEKİ YANSIMALARI

ÖZET

Tecvit ilminde, tenvin ve sakin nûn konusu içinde barındırmış olduğu alt başlıklar sebebiyle en hacimli ve temel bahislerin başında gelmektedir. Nitekim kıraat ve tecvit bilginlerinin eserlerine bakıldığında, tenvin ve sakin nûn başlığının detaylı bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Bu bağlamda kıraat ve tecvit âlimleri on beş ihfa harfinin mahrecinin nûn harfinin mahrecine uzaklık ve yakınlığına göre *Meratibü'l-İhfa* adı verilen bir kategorizasyon yapmışlardır. Bu yöntem ihfanın kuvvetini ve nûn harfinin bir sıfatı olan gunnenin bu mertebelerdeki farklı keyfiyetlerini tespit edebilmek amacıyla süreç içerisinde geliştirilmiştir.

Muhakkik tecvit âlimleri ihfanın kuvvetini, gunnenin süresini ve telaffuz keyfiyetini tespit edebilmek için uzun gayretler sarf etseler de incelenmek istenen konunun hassasiyeti sebebiyle hali hazırda araştırılan ve tartışılan bir mesele olduğu söylenebilir. Âlimler gunnenin süresi için med harfi miktarı veya buna yakın genel tespitlerde bulunmuşlardır. Bunların çalışmada nakledilmesi suretiyle konunun izah edilmesi amaçlanmıştır. Bu çerçevede Türkiye’de yapılan çalışmalara bakıldığında alanda eksiklik olduğu tespit edilmiş olup bu hususa dikkat çekmek ve mevcut bilgileri sunmak tezin ana gayesini oluşturmaktadır.

Bu araştırma tecvit ilmi, tecvîdin gerekliliği ve önemi, tecvit ilminde tenvin ve sakin nûnun hükümleri, tecvit ilminin kaynaklarında gunnenin mahreci hususundaki ihtilaflar, ihfanın mertebeleri, ihfa ve gunne ilişkisi, ihfanın edasında gunne merkezli ihtilaflar, ihfanın uygulama keyfiyeti ve meratibü't-tefhim konuları farklı başlıklar altında incelenerek alana ışık tutulması hedeflenmiştir. Çalışmanın son bölümünde meratibu'l-ihfa kavramı hakkındaki ihtilaflar, ilişkili olduğu diğer tecvit kaideleri bağlamında incelenip konunun daha anlaşılır hale getirilebilmesi adına farklı zaman ve mekânlarda yaşamış meşhur karilerin ses kayıtları tahlil edilerek açıklanmıştır. Araştırmada yöntem olarak nitel araştırma metotlarından biri olan literatür tarama yöntemi kullanılmıştır. Bu bağlamda veri toplama aracı olarak ses kayıtlarına yer verilmiş ve belge incelemesi yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Kıraat, Tecvit, Meratibü'l-İhfa, İhfa.

THE CONCEPT OF MERATIBUL İHFÂ İN THE SCIENCE OF RECİTATION AND ITS REFLECTIONS İN THE PRACTİCE OF TAJWİD

ABSTRACT

In the science of tajwid, the subject of tanwin and calm nun is one of the most voluminous and fundamental issues due to the subheadings it contains. When we look at the works of many scholars of recitation and tajweed, it is seen that the titles of tanwin and calm nun are discussed in detail. Recitation and tajwid scholars have made a categorization called Meratibü'l-İhfâ according to the distance and closeness of the direction of the fifteen letters of ihfâ to the direction of the letter nûn. This categorization was developed in the process in order to determine the strength of ihfâ and the duration of gunne, which is accepted as the adjective of the letter nûn. It is aimed to examine the sunnah duration and quality of its reflections in the practice of Meratibü'l-İhfâ and tajwid, which constitute the main subject of our study.

Although scholars interested in the science of tajwid have made long efforts to determine the duration of ihfa and the quality of pronunciation, it cannot be said that the issue has still been fully clarified today due to the difficulty of the subject to be examined. Scholars have made general determinations about the duration of the letter Med or close to it. It is aimed to explain the subject by conveying a few of these findings in the study. When we look at the studies carried out in our country, it has been determined that there is a deficiency in the field, and the main aim is to eliminate this deficiency and shed light on the field.

This research includes the science of tajwid, the necessity and importance of tajwîd, the provisions of tawîn and saq nun in the science of tajwîd, the sources of the science of tajwid, the disagreements about the origin of the gunna, the levels of ihfa, the relationship between ihfa and gunna, the sunne-centered disputes in the conduct of ihfa, the application of ihfa. It is aimed to shed light on the field by examining the subjects of quality and meratibu't-tefhîm under different headings. In the last part of the study, the disputes about the concept of Meratibu'l-ihfâ were examined in the context of other tajwid rules with which it is related and explained by analyzing the voice recordings of famous karis who lived in different times and places in order to make the subject more understandable. The literature review method, which is one of the qualitative research methods, was used as a method in the research. Voice recordings were used as data collection tools and document review method was used.

Key Words: Quran, Recitation, Tajwîd, Meratibu'l ihfa, İhfâ.

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

Tezimizin ana fikrini “meratibü’l-ihfa” (ihfa mertebeleri) kavramının merkeze alınarak bu bağlamda farklı fikir ve görüşlerin tahlili oluşturmaktadır. Meratibü’l-ihfa hususu, okuyuş keyfiyet usulüne uygunluk ile kalite kazandıran ve bu anlamda üzerinde durulması gereken önemli bir tecvit bahsidir. İhfa uygulamasında rolü olan ve her biri önemli bir rüknü tamamlayan “ihfanın kuvveti”, “gunnesinin oranı, süresi ve keyfiyeti” gibi önemli bahisler bu başlık altında incelenmektedir. Çalışma, halihazırda İslam âleminde tartışılan bir konu olarak nûn harfi ve gunne merkezli okuyuş ihtilaflarına yer vermesiyle daha da önem kazanmaktadır. Farklı zaman ve mekânlarda yaşamış olan karilerin ses kayıtlarıyla bu ihtilafların sebepleri, benzerlik ve farklılıkların tespiti ortaya konulmak suretiyle tahlil edilmesi amaçlanmaktadır.

1.2. Araştırmanın Önemi

Kur'an'ın Hz. Peygamber'e ilk vahyolunmaya başladığı tarihlerden itibaren sahih kıraat konusu önem arz etmiştir. Gerek Kur'an okumanın başlı başına bir ibadet olması, gerekse dinin en önemli farzlarından olan namaz ibadetinin temel şartı olması Kur'an eğitimine verilmesi gereken ehemmiyetin en önemli sebebidir. Geçmişten bugüne Kur'an'ın doğru öğrenilmesi ve güzel tilavet edilmesi noktasındaki çabalar onun taşımış olduğu bu önemle alakalıdır.

Allah (c.c.), Müzzemmil suresi 4. ayette **وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا** “Kur'an'ı tertil üzere oku!” buyurarak onun eda keyfiyetini açıklamış, ilk Kur'an muallimi Hz. Peygamber (sav) ise bu haberi bizzat kendisi icra etmek suretiyle açıklamıştır. Hz. Peygamber'in ashabına Kur'an'ı tecvitli okumayı öğretmesi ve onları bu görevin güzel bir şekilde icrasının ehemmiyetine teşvik etmesi, Kur'an'ı güzel okuyanlara birtakım mükâfatların verileceğini müjdelemesi, sahabenin Hz. Peygamber'den sonra Kur'an hizmetlerini taviz vermeden titizlikle sürdürmesi ve bu çabaların asırlar boyunca devam etmesi, emanet edilen ilahî mirasa en iyi şekilde sahip çıkıldığının göstergesidir

Yapılan bu hizmetler çerçevesinde ilk yıllarda sadece izleme ve dinlemeyle elde edilen Kur'an okuma kaideleri, daha sonraki zamanlarda en tafsilatlı şekliyle telif edilen eserlerde yer bulmuş ve zengin bir tecvit edebiyatı geleneğinin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu çalışma da böyle bir düşüncenin eseri olarak ortaya konulmuştur. Araştırmada geçmişten bugüne tecvîdin temel meselelerinden addedilen ihfa ve meratibü’l-ihfaya değinilmiştir.

1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Planı

Araştırma genelde sakin nûn ve tenvinin hükümlerini, özelde ise ihfa ve ihfanın mertebeleri ile bu bağlamdaki ihtilafları tahlil etmektedir. Altı bölümden oluşan araştırmanın ilk bölümünde araştırmanın önemi, kapsamı, planı ve kaynaklarını içeren bilgilere yer verilmiştir. İkinci Bölümde tecvit ilmi ve tecvit ilminin kaynakları ele alınmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünde sakin nûn ve tenvin kurallarından olan izhar, idgam ve iklab ile ilgili genel bilgiler sunulmuştur. Asıl çalışma konusu olan ihfaya bu bölümde ayrı bir başlık açılmış ve kavram tüm bileşenleriyle birlikte bu başlık altında detaylıca tahlil edilmiştir. Ayrıca ihfanın icrası noktasında önemli unsurlardan birisi olan gunne kavramı da bu bölümde ele alınan konulardandır. Dördüncü bölümde ihfaya dair diğer meseleler bağlamında ihfa harflerinin mertebesinin ne olduğuyula ilgili kıraat ve tecvit uleması tarafından yapılan tanımlara yer verilen çalışmada konu bağlamında İslam âleminde tartışılan icra keyfiyetleri delilleriyle beraber ele alınmıştır. Beşinci bölümde ise farklı zaman ve mekânlarda yaşamış olan karilerin ilgili örnekleri canlandıran ses kayıtları sunulmuş ve bunların tahlili yapılmıştır. Altıncı ve son bölüm ise sonuç kısmını kapsamaktadır.

Araştırma sonucunda, İslam âleminde ihfaya dair konuşulan, tartışılan fakat Türkiye’de öğreticilerin gündeminde pek yer almayan meseleler hakkında okuyucunun malumat bulabilecekleri ve ihtilaflı hususları mukayese edebilecekleri düşünülmektedir.

1.4. Araştırmanın Kaynakları

Araştırma yapılırken klasik kıraat ve tecvit eserleri başta olmak üzere nahiv, biyografi, hadis, tefsir eserleri ile akademik tez, makale gibi çalışmalardan istifade edilmiştir. Araştırmanın beşinci bölümünde yer alan ses kayıtlarına erişim ise Youtube platformundaki ses kayıtları üzerinden sağlanmıştır.

Çalışmada çokça istifade edilen kaynaklar şunlardır;

- Ebü’l-Hayr Muhammed b. Ali b. Yusuf el-Cezerî İbnü’l-Cezerî; *et-Temhîd, en-Neşr fi’l-kıraati’l-aşr.*
- Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî; *er-Riâye, el-Keşf.*
- Ebû Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî; *et-Tahtîd.*
- Mer‘aşî, Saçaklızâde Mehmed Efendi; *Cühdü’l-mukill.*
- Abdulfettah b. es-Seyyid Acemî el-Mersafî; *Hidayetü’l-karî.*
- Muhammed Mekkî Nasr el-Cerîsî; *Nihayetü’l-kavli’l-müfid.*
- Gânim Kaddûri el-Hamed; *ed-Dirâsâtü’s-savtiyye.*
- Eymen Rüşdî Süveyd; *et-Tecvidü’l-musavver.*

- Ramazan Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*.
- İsmail Karaçam; *Kur'an -ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri-Mufassal Tecvid-*

2. TECVÎT İLMİ

Kıraat ilmi bünyesinde mütalaa edilen tecvit, “Kur'an okuma usulü ve ilmi” olarak tanımlanır. Bu bölümde alt başlıklar halinde tecvit ilmi ele alınacak, konuyla ilgili tecvîdin tarifine, konusuna, gerekliliğine, delillerine ve bu alana dair eserlere yer verilecektir.

2.1. Tecvit İlminin Tarifi

Tecvit (التجويد) kelimesi sözlük anlamı itibariyle (جَادَ يَجُودُ جَوْدَةً) kökünden türemiş olup, bir şeyi güzelleştirmek, süslemek, iyi yapmak manalarına gelmektedir.¹ İstilah anlamı ise harflerin sıfat ve çıkış yerlerine riayet edilmek suretiyle hakkının verilerek telaffuz edilmesi, okuyuşun tabiatına aykırı olan her türlü sunilik ve tekellüften kaçınılması demektir.²

İbnü'l-Cezerî'ye (ö. 833/1429) göre tecvit, {وَهُوَ إِعْطَاءُ الْحُرُوفِ حَقَّهَا مِنْ صِفَةٍ لَهَا وَمُسْتَحَقَّهَا} “her bir harfin sıfatının hakkına ve müstehakkına riayet ederek okumaktır.”³ İbarede geçen (حَقَّهَا) ifadesinden maksat “hems, cehr, rihvet ve şiddet gibi harften ayrılması düşünülemeyen lazımlî sıfatlar, (مُسْتَحَقَّهَا)’dan kastedilen ise “terkik veya tefhim” gibi arızî sıfatlardır.⁴ Kâtip Çelebi (ö. 1067/1657) ise *Keşfü’z-zünûn* adlı eserinde, tecvîdi, kıraatin bir sanatı mesabesinde görmüş, sürekli tekrarlar kazanılacak bir meleke olduğunu söylemiş ve bu yönüyle de onu musikiye benzetmiştir.⁵

2.2. Tecvit İlminin Konusu

Kıraat ve tecvit âlimlerinin çoğu tecvidin, Kur'an kelimelerinin seslendirilişi olduğunu söylemişlerdir.⁶ Dolayısıyla bu ilim, Kur'an'ı hiçbir zorlama, tekellûf ve aşırıya kaçmadan⁷ ve ayetlerin manalarına uygun bir şekilde okumayı konu edinmektedir.

¹ Ebü'l-Kâsım İsmail b. Abbâd b. el-Abbâs et- Tâlekânî, *el-Muhît fi'l-luga*, thk. Muhammed Hasan el-Yasin (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1994)7/ 156.

² Ebû Amr Osman b. Saîd b. Osman ed-Dânî, *et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed (Amman: Dâru Ammâr, 1421), 68; Ebü'l-Hayr Muhammed b. Ali b. Yusuf İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi 'ilmi't-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 59.

³ Ebü'l-Hayr Muhammed b. Ali b. Yusuf İbnü'l-Cezerî, *Mukaddimetü'l-Cezeriye*, thk. Eymen Rüşdi Süveyd (b.y.: Dâru Nûri'l-Mektebât, 2006), 3.

⁴ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *eş-Şerhu'l-vecîz 'ale'l-Mukaddimetü'l-Cezerî* (b.y.: Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Mâ'lûmât, 2009), 59.

⁵ Kâtip Çelebi Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütubi ve'l-fünûn*, thk. Şerafettin Yaltkaya, Rıfat Bilge (Lübnan: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.)1/353.

⁶ Mer'âşî, *Cühdü'l-mukill*, 109; Muhammed Mekki Nasr Cerîsî, *Nihayetü'l-kavli'l-müfîd fi 'ilmi tecvîdi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, thk. Ahmed Ali Hasan (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2011), 23; Feryal Zekeriyya'l-'Abdi, *el-Mîzân fi ahkâmi tecvîdi'l-Kur'ân* (b.y.: Dâru'l-Îmân, 2005), 29.

⁷ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddimetü'l-Cezeriye*, 7.

Mersafî (ö. 1408/1988), konuyla ilgili olarak bazı imamların hadis okumalarında da tecvîde riayet ettiklerini müşahade ettiğini söylemiş, fakat cumhurun bunu kabul etmediğini, tecvîdin gerekliliği hususunun sadece Kur'an ile sınırlı olduğunu ifade etmiştir.⁸ Bazı kıraat ve tecvit âlimleri ise tecvîdin uygulanma alanının sadece Kur'an'la sınırlı kalamayacağını bilakis Hz. Peygamber'in hadislerinin ve bazı zikirlerin de tecvit üzere okunması gerekliliğine dikkat çekmişlerdir. Onlara göre tecvit, Arap lüğatinin ayrılmaz bir parçasıdır ve kelamı güzelleştirmek için bir araçtır. Şu hâlde konuşan kişinin daha belagatli ve fasih konuşmasının sırrı tecvîdi güzel uygulamasına bağlıdır ve bu özelliklerin hepsi Hz. Peygamber'de mevcuttur. Dolayısıyla hadislerin tecvit üzere okunması gerekmektedir.⁹ Bu çerçevede bazı hadis hafızlarının meclislerde hadis kıraatini tertil üzere nağmeli bir sesle yaptıkları rivayet edilmiştir.¹⁰

Süyûtî (ö. 911/1505) hadis ilminde kaleme almış olduğu *Elfiyye* 'de hadis kıraatinin nasıl olması gerektiğini şu sözlerle açıklamıştır; {ورتل الحديث واعقد مجلساً يوماً بأسبوع للملاء إنتسا} “*Hadîsi tertil üzere oku! Ve haftada bir gün hadis imla meclisleri düzenle!*”¹¹

2.3. Tecvit İlminin Gerekliliği ve Hükümü

Kur'an-ı Kerim, bugüne kadar korunarak gelmesi ve üzerinde hiçbir ihtilafın bulunmamasıyla yaşayan bir mucizedir. Kur'an'ın gramer yapısı ve muhtevasının kendine has olması ise, bu mucizenin bir başka boyutudur. Kur'an'ı en doğru şekilde anlayabilmek, ayetlerin üzerinde tefekkür edebilmek ve bu ilahî kitabı diğer metinlerden ayırabilmeye gelince bu durum ancak onu doğru okuyabilmekle mümkündür. Bu bağlamda ilk asırlarda tecvîde dair hususlar daha ziyade şifahî olarak aktarılmıştır. Hicri dördüncü asrın ilk çeyreğinden itibaren Mûsa b. Ubeydullah Hâkânî'nin (ö. 325/937) *Kasîdetü'l-Hâkâniyye* adlı eseriyle birlikte tecvit ilminde müstakil çalışmalar ele alınmış ve bu alanda birçok eser üretilmiştir.

⁸ Abdülfettâh Seyyid 'Acemî Mersafî, *Hidayetü'l-karî, ilâ tecvîdi Kelâmi'l-Bârî* (Medine: Mektebetü Tayyibe, ts.), 46.

⁹ Muhammed b. Abdülbâkî ez-Zürkânî, *el- Manzûmâtü'l-Beykûniyye bi Şerhi ez-Zürkânî me'a Hâşiyeti Atiyye el-Üchûrî*, thk. Ebû Abdurrahmân Salah Muhammed Uveydâ (Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 227.

¹⁰ Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bermekî b. Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân* (Lübnan: Dâru's-Sâdır, 1978) 4/282.

¹¹ Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Süyûtî, *Elfiyyetü's-Süyûtî fi 'ilmi'l-hadis*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (b.y.: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.), 90.

Kur'an'da Hz. Peygamber'e hitaben ﴿وَرَّيْلَ الْقُرْآنَ تَرْيِيلًا﴾ "Kur'an'ı açık açık oku!"¹² buyrulmuştur. Bu çerçevede tecvit ilmi Kur'an'ı tilavet ederken oluşabilecek hatalardan dili korumak ve Hz. Peygamber'den nakledildiği şekil üzere¹³ okunması için önem arz etmektedir.

Kur'an, Allah'ın bir mucizesi olarak hiçbir tahrife maruz kalmayıp bugüne dek ilahî vasfını korumuştur.¹⁴ İlim adamları ise çok titiz ve ihlaslı çalışmalarıyla bu ilahî vasfın metin ve muhtevasını bihakkın topluma ulaştırabilmek gayretinde olmuşlardır. Bu süreçte birçok ilimde olduğu gibi tecvit ilminde de birçok sistem geliştiren ilim adamları, Kur'an telaffuzunun bu otantik yapısını korumaya gayret etmişlerdir.

Tecvîdin nazarî (teorik) ve amelî (uygulamalı) olmak üzere iki yönü bulunmaktadır.¹⁵ Hükmü ise mezkûr yönlerine göre farklılık arz edebilmektedir. Buna göre genel tecvit kurallarını ilgilendiren nazariyatı öğrenmek tecvit ilminde mutkin âlimlerin çoğuna göre farz-ı kifâye iken, Kur'an'ı eksik ve aşırılıklardan uzak Hz. Peygamber'den geldiği keyfiyet üzere okuma olarak ifade eden amelî tecvîdin ise, farz-ı ayn olduğu kabul edilmiştir.¹⁶

İbnü'l-Cezerî, tecvîdi, nazarî olarak bilip aynı zamanda uygulayanların ecir alacağını, bildiği halde uygulamayanların günaha gireceğini, tecvîdi bilmediği için uygulayamayanların da günahattan mazur olduklarını söylemiştir.¹⁷

2.4. Tecvit İlminin Delilleri

2.4.1. Kur'an'dan deliller

a)- Bakara suresi 121. ayette şöyle buyurulmaktadır;

﴿الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ﴾

"Kendilerine kitap verip de onu hakkını vererek okumakta olanlar var ya, işte kitaba iman edenler onlardır." ¹⁸ Bu ayette Allah iman edenleri tarif ederken kendilerine verilen kitabı

¹² Kur'ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş -Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009), el-Müzzemmil 73/4

¹³ Muhammed Mahmud Ebû Rayme, *Hidayetü'l-müstefîd* (Haleb: Mektebetü'l-Vefâ, ts.), 5.

¹⁴ el-En'âm 6/115

¹⁵ Atıyye Kabil Nâsir, *Gayetü'l-mürîd fî 'ilmi't-tecvîd*, (b.y.: y.y., 1994), 35.

¹⁶ Mer'aşî, *Cühdü'l-mukill*, 109; Mersafî, *Hidayetü'l-karî ilâ tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, 47; Feryal Zekerıyya'l-'Abdi, *el-Mîzân fî ahkâmi tecvîdi'l-Kur'ân*, 30.

¹⁷ Ebü'l-Hayr Muhammed b. Ali b. Yusuf İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî'l-kırââtî'l-'aşr*, thk. Ali Muhammed ed-Dabba' (b.y.: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, ts.) 1/210.

¹⁸ el-Bakara 1/121

hakkıyla tilavet ettiklerini söylemiştir. Bu durum, Kur'an'ı hakkıyla tilavet etmek, onun mahreç ve sıfatlarına riayet ederek okumakla mümkün olacağı şeklinde yorumlanmıştır.¹⁹

b)- (وَرَّيْلَ الْفُرَّانَ تَرْتِيلًا) Müzzemmil suresi 4. ayette “Kur'an'ı tertil üzere oku!”²⁰ buyrulmuştur. Birçok âlim buradaki emir formatındaki fiilin gereklilik anlamında vücubiyet ifade ettiğini söylemişlerdir.²¹ Âlimler, tertil kelimesinin ise daha sonraları müstakil bir ilim haline gelecek olan tecvit ilmine tekabül ettiğini; Hz. Ali'nin “tertil nedir? sorusuna vermiş olduğu { الترتيل هو { تجويد الحروف و معرفة الوقوف “Tertil, harfleri tecvit ile okumak ve vakfetmeyi bilmektir.”²² cevabına dayandırmışlardır.

2.4.2. Sünnetten deliller

Henüz Hz. Peygamber döneminde tecvîdin bir disiplin olarak teşekkül etmediği malumdur. Bu sebeple söz konusu ilimle alakalı terminolojiyi rivayet kaynaklarında bulabilmek mümkün olmamaktadır. Bununla birlikte Arapça'nın telaffuzunda tecvîde ait unsurların bulunması sebebiyle Hz. Peygamber'in bazı tecvit kaidelerinin uyguladığı rivayet edilmektedir. Aşağıda bunlardan bazı örnekler sunulacaktır.

a) Enes bin Mâlik'e, “Hz. Peygamber'in (sav) kıraati nasıldı?” diye sorulduğunda “*med yapardı*” şeklinde cevap verdi.²³

b) Hz. Ümmü Seleme, Hz. Peygamber'in her ayetin sonunda durarak tilavet gerçekleştirdiğini bildirmiştir.²⁴ Burada Hz. Peygamber'in ayetleri tane tane her harfin hakkını vererek, karşıdan dinleyenlerin çok rahatça anlayabilecekleri bir ölçüde okuması, harfleri mahreç ve sıfatlarına uygun olarak telaffuz etmesi tecvit ilminin Kur'an tilavetindeki önemini göstermektedir.

c) Furkan suresi 32. ayette şöyle buyrulmuştur:

(كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا) “Oysa biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu tertil üzere okuduk.”²⁵ Hz. Peygamber, zikredilen ayetten de anlaşılacağı üzere Kur'an'ı

¹⁹ Atyye Kabil Nâsir, *Gayetü'l-mürîd fî 'ilmi't-tecvîd*, 36.

²⁰ el- Müzzemmil 73/4

²¹ Atyye Kabil Nâsir, *Gayetü'l-mürîd fî 'ilmi't-tecvîd*, 36.

²² İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*, 60.

²³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî Buhârî, *Sahîh-i Buhârî*, thk. Mustafa Dîba' el-Buğa (Dimaşk: Dâru İbni Kesîr, 1993), Fedailü'l-Kur'ân 29, 4/1924, Hadis No: 4758.

²⁴ Ebû'l-Hasen Ali b. Ömer b. Ahmed Dârekutnî, *Sünen-i Dârekutnî*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvid (Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 2001), 1/651, Hadis No: 1176.

²⁵ el-Furkân 25/32.

Cebrail'den tertil (tecvit) üzere almıştır. Bizzat kendisi de öğrenmiş olduğu şekilde sahabeye Kur'an'ı okumuş, öğretmiş ve yine إقرو القرآن ما انتقلت قلوبكم “Kur'an'ı kalplerinizin ona mutabık kaldığı üzere okuyun!”²⁶ buyurmuştur. Bu hadis-i şerifte “kalplerin ona mutabık kalma” ifadesinden Kur'an'ı anlayarak, üzerinde tefekkür ederek ve kaidelerine uygun, yani tertil üzere okumak gerektiği anlamını çıkarmak mümkündür.

d) Hz. Peygamber bir hadiste şöyle buyurmuştur. {المَاهِرُ بِالْقُرْآنِ مَعَ السَّفَرَةِ الْكِرَامِ الْبَرَّةِ ، وَالَّذِي يَقْرُؤُهُ } “Kur'an'ı gereği gibi güzel okuyan kimse, vahiy getiren şerefli ve itaatkâr meleklerle beraberdir. Kur'an'ı heceleyerek zorlukla okuyan kimseye de iki kat sevap vardır.”²⁷ Hadiste geçen “Kur'an'ı gereği gibi okuyan” ibaresinden, Kur'an'ı tecvitli bir şekilde okumanın önemine işaret ettiği anlamı çıkarılabilir.

e) Hz. Peygamber'in sahabeleri arasında çok güzel Kur'an okuyanlar vardı. Bunlardan birisi de İbn Mes'ûd'tur. O genç yaşına rağmen ashabın İslam'a ilk girenlerindendir. Yine o, Mescid-i Haram'da Kur'an'ı açıkça okumuş, Hz. Peygamber'in övgüsüne mazhar olmuştur. 70 sureyi bizzat Hz. Peygamber'den öğrenen Abdullah İbn Mes'ûd²⁸ hakkında birçok hadis-i şerif varit olmuştur. Hz. Peygamber “Kur'an'ı şu dört kişiden öğreniniz!” buyurmuş ve ilk olarak Abdullah İbn Mes'ûd'un adını zikretmiştir.²⁹ Bir başka hadis-i şerifte Hz. Peygamber, İbn Mes'ûd hakkında “Kim Kur'an'ı ilk indiği halinde okumak isterse İbn Mes'ûd gibi okusun” buyurmuştur.³⁰ Hz. Peygamber'in Kur'an'ı en güzel ve en orijinal haliyle kıraat ettiğini söylediği ve Kur'an'ın kendisinden öğrenilmesini istediği sahabe İbn Mes'ûd ise Kur'an'ı tecvit ile okumanın ehemmiyeti hususunda şöyle demiştir:

{جودوا القرآن وزينوه بأحسن الأصوات وأعربوه فإنه عربي} “Kur'an'ı tecvit ile okuyun, en güzel seslerle onu süsleyin ve onu Arapça kurallarına uygun olarak tilavet edin!”³¹

²⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*, "Fedailü'l-Kur'ân", 37, 4/1929, Hadis No: 4774.

²⁷ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, thk. Ahmed b. Rifat b. Osman Hilmi el-Kara Husârî, (Türkiye: Dâru Tıbaati'l-Âmira, 1916) Bâbu Fadli Mâhiri bi'l-Kur'ân 2/195, Hadis No: 798.

²⁸ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî Ahmed b. Hanbel, *Müsned-i İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb Arnavut (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2001) Hadis No: 3846, 6/398.

²⁹ Buhârî, "Fedailü'l-Kur'ân", 8, 4/1912 Hadis No: 4713.

³⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünen-i İbni Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.) Hadis No: 138, 1/49.

³¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kirâati'l-'aşr*, 1/210.

2.4.3. İcma delili

Kur'an'ın indirilişinden itibaren gerek Hz. Peygamber'in uygulamalarından ve sözlerinden gerek sahabe gerekse tabiinden sadır olan bilgiye göre Kur'an, her zaman tertil (tecvit) üzere okunmuştur. Daha sonraki kıraat âlimleri de talebelerini tecvit üzere okutmuşlar ve bu ilmin gerekliliğine dair onlarca müstakil eser kaleme almışlardır. Bu ilimle işgal eden âlimlerin genel kanaati, Kur'an'ın tecvitsiz de okunabileceğine dair ne bir rivayet ne de bir somut örnek bulunmadığından, bu konu hakkında icma-i ümmet oluştuğu yönündedir.³²

Yakın dönem tecvit âlimlerinden Muhammed Mekkî Nasr el-Cerîsî (ö. 1307/1890) Hz. Peygamber'den bu yana tecvîdin korunarak süregeldiğini, gerekliliği hususunda ihtilaf edilmediğini ifade etmiş, dolayısıyla tecvîdin icma ile mütevatir olduğunu söylemiştir.³³

2.5. Tecvit İlmine Dair Eserler

(وَإِنَّكَ لَتَلْقَىٰ الْفُرَانَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ) “Resûlüm! Şüphesiz ki bu Kur'an, hikmet sahibi ve her şeyi bilen Allah tarafından sana verilmektedir.”³⁴ ayetinden anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber (sav), Kur'an'ı, Cebrail'den şifahî yolla telakki etmiştir. Daha sonra o, Kur'an'ı tecvit ve tertil üzere sahabeye öğretmiştir. Sahabe tabiine, onlar da daha sonrakilere naklederek bugüne dek bu silsile devam edegelmiştir.³⁵ İlk üç asırda tecvit ilminin daha çok şifahî yolla aktarıldığı bilinmektedir. Ancak bu, tecvit ilmine dair hiçbir konunun kaleme alınmadığı anlamına gelmemektedir. Zira bu asırlarda yazılmış bazı eserlerde zaman zaman tecvit ile ilgili meselelere temas edildiği görülmektedir. Dördüncü asra gelindiğinde ise artık mevzuyla ilgili müstakil çalışmalar telif edilmeye başlanmıştır. Bu yönüyle kıraat ilmindeki bu sened isnadının hadis ilmindekine benzetilmesi mümkündür.

2.5.1. Arapça yazılmış bazı tecvit eserleri

Tecvit ilminin başlangıcından itibaren manzum ve mensur tarzda birçok Arapça tecvit eseri kaleme alınmış olup bunlardan en öne çıkan bazıları şunlardır:

³² Mansûr b. İsâ b. Gazi el-Ensârî el-Mısırî Semennûdî, *Tuhfetü 't-tâlibîn fî tecvîdi Kitâbi Rabbi 'l-Âlemîn*, thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed (Ürdün: Dâru Ammâr, 2008), 26.

³³ Cerîsî, *Nihayetü 'l-kavli 'l-müfîd*, 13.

³⁴ en-Neml 27/6

³⁵ Lokman Yılmaz, *Kıraatü 'n-Nebi -Hz. Peygamber'in Tilâvetine Dair-* (Ankara: Sonçağ Akademi, 2023) 119

Ubeydullah el-Hâkânî (ö. 325/937): *el-Kasîdetü'l-Hâkâniyye/ (القصيدۃ الحاقانیة)*

Tecvit ilmine dair kaleme alınan eserlerin arasında müstakil olarak yazılanlardan ilki, Mûsâ b. Ubeydullah el-Hâkânî'ye ait *el-Kasîdetü'l-Hâkâniyye (Kasîdetü'r-Râiyye)* adlı 50 beyitlik manzum eserdir. Hâkânî, bu çalışmasında, kendinden öncekilerden farklı olarak, tecvîde dair meseleleri müstakil bir telif içerisinde toplamıştır. Eserde bütün tecvit meselelerine değinmediği görülen müellif buna rağmen birçok temel meseleyi ana hatlarıyla ele almıştır. Mütevatir kıraat imamlarının isimleri, kıraat eğitimi veren kişide bulunması gereken vasıflar, kıraat eğitiminin adabı, kıraat eğitim-öğretim işinin Allah rızası gözetilerek yapılması, harflerin mahreç ve sıfatlarına uygun okumanın önemi, idgam, ihfa, izhar meseleleri, Kur'an'ı güzel okuyabilmek için tecvîdin gerekliliği ve önemi, medd-i lazım ve medd-i lîn, vakıf-ibtida gibi konular müellif tarafından eserde işlenmiştir.

Müstakil bir eserde tecvit ilminin önemli konularına ilk defa değinen ve kendinden sonra yazılanlar için mihenk taşı olan bu eseri ilk defa Ebû Amr ed-Dânî, *Şerhu Kaşîdeti'l-Hâkânî fi't-tecvîd* adıyla şerhetmiştir. Dânî'nin kaleme almış olduğu, bu şerhin el yazması nüshaları Berlin Milli Kütüphanesi (485), Dablin-Chester Beatty Kütüphanesi (3653), Ezher Kütüphanesi (Mektebetü'l-Ezheriyye (274/22281) ve Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi (Ali Üsküdârî, 36/156-159) gibi kütüphanelerde bulunmaktadır.³⁶ Gânim Kaddûrî el-Hamed tarafından neşredilen eser Ali Hasan el-Bevvâb tarafından tekrardan açıklamalı bir şekilde yayımlanmıştır.³⁷

Mekkî b. Ebû Tâlib (ö. 437/1045): *er-Riâye li tecvîdi'l-kırâe/ (الرعاية لتجويد القراءة)*

Eser bugüne ulaşan ilk sistematik çalışma olarak kabul edilmiştir. Müellif, eserinde temel tecvit konuları yanında Kur'an tilavetinin adab ve fedailine dair meseleleri de ele almıştır. Söz konusu başlıklardan bazıları şunlardır: Kur'an'a ve onu okuyana saygılı olmak, Kur'an öğrenmenin faziletleri, onu okuyanlara verilecek mükâfatlar, Kur'an harfleri ve sıfatları, sakın nûn ve tenvinin hükümleri. Eserde kıraat okuyan ve okutan kişilerde bulunması gereken özelliklere de

³⁶ Durmuş Arslan, “Ebû Müzahim Musa b. Ubeydullah el-Hakanî ve Kasîdetür-Râiyyesinin Tecvid Tarihindeki Yeri”, *Journal of Turkish Studies* 13/25 (Ocak 2018), 19-40.

³⁷ Abdurrahman Çetin, “Hâkânî, Mûsâ b. Ubeydullah”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1994) 15/166.

yer verilmiş, yer yer Kur'an'ın ezberlenmesi teşvik edilmiştir. Eser Ahmed Hasan Ferhat'ın tahkikiyle basılmıştır.³⁸

Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053): *et-Tahdîd fî 'l-itkânî ve 't-Tecvîd/ (التحديد في الاتقان والتجويد)*

Eser, tecvit alanında yazılan ilk eserlerden biri olma özelliğine sahiptir. Müellif eserinde 25 şahıstan toplamda 50 kadar rivayete yer vermiştir.³⁹ Ebû Amr ed-Dânî, eseri yazma gerekçesini şu şekilde açıklamıştır:

“Kur'an'ın tilaveti noktasında zamanımızda kurranın ve okuyucuların ihmallerini gördüm. Onların Allah'ın, Peygamberini ve ümmetini teşvik ettiği şeyleri terk ettiklerini müşahade ettim. Bu durum karşısında tecvit ilminin, tertil ve tahkik keyfiyetinin selefin yoluna göre nasıl olması gerektiği hususunda eser yazma ihtiyacı hissettim.”⁴⁰

Metot olarak selefin çizgisini izleyen müellif, herkesin anlayabileceği bir üslupla eserini kaleme aldığını ifade etmiştir.⁴¹ ed-Dânî, eserinde ilk önce tecvit, tertil ve tahkik kavramlarını dil ve ıstılah yönünden ele almıştır. Sonrasında Kur'an okuma usullerine değinen müellif, hareke, sükûn, ravm, hemze gibi kavramları izah etmeye çalışmıştır. Harflerin sıfat ve mahreçleri, sakin nûn ve tenvinin hükümleri, vakıf-ibtida gibi ana meselelerin yer aldığı toplam 11 başlık altında çalışmasını toplayan ed-Dânî, tecvit konularının çoğuna eserinde yer vermekle beraber bazı meselelere sadece yüzeysel olarak temas etmiştir. İbnü'l-Cezerî başta olmak üzere bu alanda eser kaleme alan birçok araştırmacıya kaynaklık eden telifin Süleymaniye Kütüphanesi (Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 40, Cârullah Efendi, nr. 23/3), İstanbul Üniversitesi kütüphanesi (AY, nr. 2650) ve Dublin'de (Chester Beatty, nr. 3653) yazma nüshaları bulunmakta olup, mezkûr eser Gânim Kaddûrî el-Hamed tarafından neşredilmiştir.⁴²

İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429): *et-Temhîd fî 'ilmi 't-tecvîd/ (التمهيد في علم التجويد)*

İbnü'l-Cezerî, tıpkı ed-Dânî gibi toplumda tecvîde riayet edilmediği, Kur'an okuyanların ihmalkâr davrandıkları ve bu durumun saf, duru okuyuşa zarar verdiği gerekçesiyle mezkûr eseri kaleme aldığını ifade etmiştir.⁴³ Müellif, Kur'an'ın telaffuzu noktasında çok titiz

³⁸ Ali Öge, “er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkiki lafzi't-tilâve”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 32 (2011) 277-286.

³⁹ Abdurrahman Çetin, “Ebû Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Ocak 1991) 38.

⁴⁰ Dânî, *et-Tahdîd fî 'l-itkân ve 't-tecvîd*, 66.

⁴¹ Dânî, *et-Tahdîd fî 'l-itkân ve 't-tecvîd*, 66-67.

⁴² Abdurrahman Çetin, “Dânî”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1994), 8/460.

⁴³ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi 't-tecvîd*, 52.

davranmış ve mutlak olarak bu okuma işinin ehil olanlardan öğrenilmesi gerektiğine dikkat çekmiştir. 10 bابتan oluşan eserin kısımları şu şekildedir:

Birinci bab, zamanın kurrasının kıraatı; ikinci bab, tecvîdin anlamı; üçüncü bab, kıraat ihtilaflarına dair birtakım meseleler; dördüncü bab, lahin ve kısımları; beşinci bab, vasıl ve kat‘ hemzesi; altıncı bab, harekeler ve harfler; yedinci bab, harflerin lakapları ve illetleri; sekizinci bab, harflerin mahreçleri; dokuzuncu bab, sakin nûn ve tenvinin hükümleri; onuncu bab, vakıf-ibtida.

İlk defa Mısır’da 1928 yılında basılan eser Riyad’da Ali Hüseyin el-Bevvâb (1405/1985), Beyrut’ta da Gânim Kaddûrî el-Hamed tarafından (1407/1986,1409/1989) neşredilmiştir.⁴⁴

İbnü’l-Cezerî: *el-Mukaddime/ (منظومة المقدمة فيما على قارئ القرآن أن يعلمه)*

Eserin tam adı *Manzûmetü ’l-Mukaddimetî fî mâ yecibü ‘alâ karîi ’l-Kur’an’ı en ye’leme*’dir. 107 beyit ve 17 bابتan oluşan eser, tecvît konularını ihtiva eden manzum bir formatta kaleme alınmıştır.

Çeşitli kütüphanelerde yüzlerce yazma nüshası bulunan eser, alanında, başucu kitabı olmuştur. Gânim Kaddûrî el-Hamed, bu eşsiz hicrî 800’de Bursa’da yazıldığını zikretmiş;⁴⁵ beyitler arasında bablar özelinde bazı ihtilafların bulunduğunu ifade etmiştir.⁴⁶ Ona göre hakkında ihtilaf olmayan bab başlıkları şunlardır:

Musannifin mukaddimesi, harflerin mahreçleri, harflerin sıfatları, tecvîdin tarifi, terkik, ranın hükümleri, tefhim, idgamın hükümleri, “dâd” ve “zâ”, sakin ve şeddeli “nûn” ve “mîm”, med hükümleri, vakıf-ibtida, yazıda bitişik ve ayrı yazılanlar, Hâû’t-te’nîs, vasıl hemzesiyle ibtida, kelimenin sonundaki vakıf.⁴⁷

Eser üzerine onlarca şerh ve haşiye çalışması yapılmıştır. 15. yüzyıldan itibaren yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır:

Abdüdâim el-Ezherî/et-*Tırâzatü ’l-muallimetü fî Şerhi ’l-Mukaddime*, Şeyhülislam Zekeriyya el-Ensârî/ed-*Dekâiku ’l-muhkemetü fî Şerhi ’l-Mukaddime*, Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh el-Ezherî/*Havâşşî ’l-Ezheriyye fî Halli elfâzi ’l-Mukaddimetî ’l-Cezeriyye*, Ebü’l-Abbâs Ahmed b.

⁴⁴ Tayyar Altıkulaç, “İbnü’l-Cezerî”, *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1994), 20/555.

⁴⁵ Gânim Kaddûrî el-Hamed, “Cühûdü’l-İmâm-ı İbni’l-Cezerî fî ’lmi’t-Tecvîd ve Eseruhâ fî Nesîrati Haze’l-’İlm”, *Uluslararası İbnü’l-Cezerî Sempozyumu* (Bursa: 2018), 11.

⁴⁶ Gânim Kaddûrî el-Hamed, “Cühûdü’l-İmâm-ı İbni’l-Cezerî”, 10.

⁴⁷ Gânim Kaddûrî el-Hamed, “Cühûdü’l-İmâm-ı İbni’l-Cezerî”, 10-11.

Muhammed el-Kastallânî/el- 'Îkdu (el-Le'âliu's-Seniyye) fî Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye, İsmüddîn Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde/Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye, Burhanüddîn İbrahim b. Abdirrahmân b. Ahmed el-Ensârî/Tuhfetü'l-mürîd li Mukaddimeti't-Tecvid.

Türkiye'de eserin yazma nüshaları Süleymaniye Kütüphanesi ve Laleli Kitaplığı'nda bulunmaktadır.⁴⁸

İbrahim b. Ömer el-Ca'berî: (ö. 732/1332 'Ukûdu'l-cümân fî tecvîdi'l-Kur'an/ (عقود الجمال في تجويد القرآن)

Eser 802 beyit olup tecvit konusunda yazılan en uzun manzum eserlerdendir. Fakat uzun olmasına rağmen ibarelerinin açıklığı ve dilinin yalın olması itibariyle eserin ezberlenmesi oldukça kolaydır. Eserde tecvit meseleleri usûl ve fûru olmak üzere iki kısımda incelenmiştir. Müellif, usûl kısmını kitabın ilk on babında anlatıp fûru kısmında ise heca harflerini zikretmiştir. Harflerin sıfatlarına eserinde genişçe yer veren müellif okuyucunun zihninde daha rahat yer edinebilmesi için bu sıfatları zıtlarıyla beraber kaydetmiştir. Eserin Türkiye'de Süleymaniye Kütüphanesi Kılıç Ali Paşa bölümünde 1209 numarada yazma nüshası mevcuttur.⁴⁹

Süleyman b. Muhammed b. Çelebi el-Cemzûrî: Tuhfetü'l-etfâl/ (تحفة الاطفال)

Hayatı hakkında çok detaylı bilgi bulunmayan müellif, Mısır'ın Tanta şehrine 4 mil uzaklıktaki babasının memleketine izafeten Cemzûrî ismiyle anılmıştır. Tanta şehrinde doğan Süleyman el-Cemzûrî, kıraat ve tecvit ilminde şöhret bulmuştur. Bu ilimdeki hocaları Sîdî Mücahid el-Ahmedî ve en-Nûr el-Mîhî'dir. El-Ahmedî'nin ona Türkçe'de saygı ifadesi için kullanılan "Efendi" lakabını koyduğu söylenmiştir.⁵⁰

Manzum formatta yazılan eser 10 bab ve 61 beyitten oluşmaktadır. Eserde yer alan konu başlıkları şu şekildedir:

Mukaddime, tenvin ve sakın nûnun hükümleri, şeddeli mîm ve nûnun hükümleri, sakın mîmin hükümleri, elif-lâm ve lâmu'l-fî'lin hükmü, misleyn-mütekaribeyn-mütecaniseyn, meddin kısımları ve hükümleri, medd-i لازمın kısımları, hâtıme.

⁴⁸ Kadir Taşpınar, "5. Yüzyılda Kıraat İlminde İbnü'l-Cezerî Etkisi-Kıraat ve Tefsir Eserleri Bağlamında" *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu* (Bursa: 2018), 459.

⁴⁹ M. Kemal Atik, "Ca'berî", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1998), 6/528.

⁵⁰ Mersafî, *Hidayetü'l-karî ilâ tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, 649.

Müellif, tecvit ilminin omurgasını oluşturan, bu ilme dair eserlerin vazgeçilmez başlıkları arasında yer alan harflerin sıfat ve mahreçleri konusuna bu çalışmada yer vermemiştir. Ayrıca vakıf, vasıl, ranın hükmü, kalkale gibi konulara da değinmemiştir. Bu durum eserin tecvit ilmini öğrenmeye yeni başlayanlar için yazıldığını bu nedenle konuların yüzeysel olarak ele alındığı intibahını oluşturmaktadır.

Ülkemizde çok fazla bilinmeyen eser özellikle Arap coğrafyasında eğitim kurumlarının temel kaynakları arasındadır. Mezkûr eser yüzlerce yıldır Kur'an eğitimi veren müesseselerde tecvit ilmine yeni başlayan öğrencilere okutulmuş ve ezberletilmiştir. Müellif eseri kaleme alırken yalın, anlaşılır ve kafiyeyle bir dil kullanmıştır. Onun bu üslubu eserin kolayca ezberlenmesine ve akılda daha çok kalmasına olanak sağlamıştır.

Süleyman el-Cemzûrî'nin yazmış olduğu ve yüzyıllardır Kur'an merkezlerinde okutulup ezberletilen bu eşsiz eserin birçok şerhi ve haşiyesi bulunmaktadır. İlk olarak müellif, *Fethu'l-akfâl bi-şerhi Tuhfeti'l-etfâl* adıyla kendi eserine şerh yazmıştır. Diğer şerhlerden bazıları şunlardır:

Hasan Dimeşkiyye/*Takrîbü'l-menâli bi- Şerhi Tuhfeti'l-etfâl*, Cemal b. İbrahim el-Kırş/*Şerhu Tuhfeti'l-etfâl li'l-mübtedi'in*, Muhammed Refîk Mümin/*Eyseru'l-mekâl fî Şerhi Tuhfeti'l-etfâl*, Ali Muhammed ed-Dabbâ/*Minhâ zi'l-celâl fî Şerhi Tuhfeti'l-Etfâl*.⁵¹

Saçaklızâde Mehmed Efendi el-Mer'âşî (ö. 1145/1732): *Cühdü'l-mukill* / (جهد المقل)

Saçaklızâde Mehmed Efendi'nin yazmış olduğu *Cühdü'l-mukill* alanının en önemli çalışmalarındandır. Eserde konular toplamda 11 bahis ve birçok fasıl, bab, hâl ve makale başlıkları altında sıralanmıştır. Bunlar sırasıyla şunlardır: 17 mahreç, harflerin sıfatları, ra ve lââm harflerinin kalın ve ince okunduğu yerler, idgam, med ve kasır, vasıl ve kat' hemzesi, iki hemzenin karşılaşması, imale, hâ ve cemi mîmi, hâü'l-kinaye, vakıf. Mezkûr eser, müellifi tarafından *Beyânü Cühdi'l-mukill* adıyla şerh edilmiştir. Birçok yazma nüshası bulunan bu şerh, Süleymaniye Kütüphanesi'nde İbrâhim Efendi, nr. 65 ve Antalya Tekelioğlu, nr. 21, vr 1b-112a'da bulunmaktadır. Eserin metni Konya'da yayımlanmıştır.⁵²

⁵¹ Recep Koyuncu, "Kur'an Eğitiminde Manzûm Tecvid Geleneği: Cemzûrî ve Tuhfetü'l-Etfâl Adlı Manzûm Eseri", *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 2173 (2017), 1497-1533.

⁵² Tahsin Özcan, "Saçaklızâde Mehmed Efendi", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 2008), 35/369.

Muhammed Mekkî Nasr el-Cerîsî (ö. 1322/1904): *Nihayetü'l-kavli'l-müfîd fî 'ilmi't-tecvîd/ (نهاية القول المفيد في علم التجويد)*

Eser, Muhammed Mekkî Nasr el-Cerîsî tarafından kaleme alınmış son 150 yılın en önemli çalışmalarındandır. Sekiz baktan oluşan eserde her baktan sonra fasıllar vardır. Müellif, ilk olarak mukaddime kısmını tecvîdin hükmü, tarifi, gayesi, sahih kıraatlerin şartları, karinin sahih bir kıraat yapabilmesi için gerekli kıraat mertebeleri, kıraat esnasında okuyucuların uydurdukları lahin ve çeşitleri konularına ayırmıştır. Birinci babta tecvit meselelerine giriş yapan el-Cerîsî, harflerin mahreçleri ve sayıları konularını bu babta işleyip, ikinci babta da harflerin sıfatlarına değinmiştir. Müellif üçüncü babta tefhim ve terkikin hükümlerini açıkladıktan sonra dördüncü babta idgam, izhar, ihfa ve iklabın hükümlerini izah etmiştir. Med ve kasır konularını beşinci, vakıf-ibtidayı altıncı, Resmü'l-Mushaf-ı Osmaniyye'de vakfi yedinci babta işleyen müellif, son babta ise Kur'an hatmini ilgilendiren konulara değinip hâtime bölümünde Kur'an öğrenip öğretmenin faziletleriyle kitabını tamamlamıştır.

Abdülfettâh Seyyid 'Acemî el-Mersafî (ö. 1409/1988): *Hidayetü'l karî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî/ (هداية القاري إلى تجويد كلام الباري)*

1923 yılında Mısır'da dünyaya gelen Mersafî, Kur'an ve kıraat eğitimine ilk olarak 10 yaşında Zeki Muhammed Afîfî'nin gözetiminde Kur'an'ı ezberleyerek başlamıştır. Daha sonra birçok hocadan kıraat ve tecvit dersleri alan Mersafî birçok talebe yetiştirmesinin yanı sıra kıraat ve tecvit alanında eserler yazmış ve 1988 yılında Medine'de vefat etmiştir.⁵³

Son yüz yılda tecvit alanında yazılan en hacimli eserlerden birisi olan ve kendinden sonra kaleme alınan birçok kitaba referans olan *Hidayetü'l-karî*, 20 baktan oluşmaktadır. Eserini anlaşılabilir bir üslupla ele alan ve bütün tecvit konularına mufassal bir şekilde değinen müellif kendi ifadeleriyle eserin kusurlardan beri olmadığını tek kusursuz olanın Allah olacağını ifade etmiştir.⁵⁴ Eserde ele alınan konular şu şekildedir: Harflerin mahreçleri, harflerin sıfatları, tefhim ve terkik, dâd ve zâ harfleri, sakın nûn ve tenvinin durumları, gunne ve ahkâmı, sakın mîm ve durumları, sakın lâmlar ve durumları, misleyn, mütekaribeyn, mütecaniseyn ve mütebai'deyn, idgamın kısımları ve durumları, med ve kasr, vakıf-ibtida, sekte, maktû' ve mevsûl, hâü't-te'nîs, vasıl ve kat' hemzesi, kelimenin sonundaki vakıf, istiâ'ze, besmele, Şâtıbiyye'ye göre Asım kıraati Hafs rivayetindeki bazı kelimeler ve tekbir.

⁵³ Birmâvî İlyas b. Ahmed Hüseyin b. Süleyman, *İmtâ'u'l-fudalâi bi-terâcimi'l-kurrâ fîmâ bâ'de'l-karni's-sâmini'l-hicrî* (b.y.: Dâru'n- Nedveti'l-Âlemiyye, 2000), 180-188.

⁵⁴ Mersafî, *Hidayetü'l-Karî ilâ Tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, 30.

2.5.2. Osmanlı dönemi yazılan bazı tecvit eserleri

İslam uleması tarih boyunca Kur'an'ın herhangi bir tahrif ya da değiştirilmeye uğramaması için onu sahih okuyuş kriterlerine uygun okuyanların ve hatta ezbere bilenlerin sayısının artması gerektiği üzerinde durmuştur. Bu gibi nedenlerle Kur'an öğretimi Osmanlı Devleti eğitim sistemi içerisinde en önemsenen konu olmuştur. Onun bu öneminden dolayı bugüne dek süregelen bir Osmanlı Kur'an geleneğinden bahsetmek mümkündür. Sıbyan mekteplerinden Dâru'l-Kurra'lara birçok eğitim kurumunda sürdürülen Kur'an eğitiminin en önemli konularından birisi de tecvit ilminin öğretilmesidir.⁵⁵ Tecvit ilmini öğretebilmek amacıyla ortaokul, lise hatta askeri liselerde okutulmak üzere birçok eser yazılmıştır. Bu çerçevede ele alınan tecvit eserleri, mahiyeti ve sayısı bakımından oldukça zengindir. Bu dönemde gerek Arapça gerekse Osmanlıca birçok çalışma yapılmıştır. Aşağıda bu çalışmalardan bazıları maddeler halinde sıralanacaktır.

Abdurrahman Karabâşî (ö. 1553) / *Karabaş Tecvîdi*

22 bab başlığı altında Abdurrahman Karabâşî tarafından kaleme alınan eser Türkçe olarak tertip edilen ilk tecvit teliflerindendir. Müellif hakkında çok fazla malumat bulunmamaktadır ve eserin ne zaman yazıldığı tam olarak bilinmemektedir. Eserin mensur tarzda yazılmasına rağmen eskiden beri talebelere ezberletilmesindeki temel etken olarak sade bir dilinin olması gösterilebilir.⁵⁶ Kütüphanelerde çok sayıda nüshası bulunan eserin birçok baskısı yapılmıştır.

Muhammed b. Mustafa en-Nâ'îmi (ö. 1755?1758?) / *Tezhîbü't-tilâve fî ilmi't-Tecvid ve'l-kirâe*

Eser İstanbul tariki Mutkin mesleği sahibi “Kettânizâde” lakaplı Nâ'îmi tarafından çoğu Osmanlı Türkçesi olarak kaleme alınmıştır. Yer yer Arapça metinler de eserde yer almaktadır. 50 varaktan meydana gelen eserin tek nüshası Ankara Milli Kütüphane'deki Yazmalar Koleksiyonu'nda İslam Dini-Nüzul Sebepleri konu başlığı içerisinde, 06 Mil Yz A 3405/5 yer ve 182 Dvd numarası ile kayıtlıdır.

⁵⁵ Konuyla ilgili bk. Ahmet Gökdemir, “Osmanlı Kur'an Eğitim Merkezleri: Dârulkurrâlar ve Sıbyan Mektepleri”, *Edebalı İslamiyat Dergisi* 172 (2017), 43-60.

⁵⁶ Kadir Taşpınar, "Türkçe Tecvid Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Yunus Emre-Mehmet Akif Armağanı Türk Edebiyatı Araştırmaları* (Ankara, Akçağ Yayınları, 2021), 237.

Müellifin tecvit ilmine yönelik kaleme aldığı eserde harflerin mahreç ve sıfatları, idgam, medler, vakıf gibi ana konulara ilaveten Resmü'l-Mushaf ve Hafs rivayeti gibi meselelere değinilmiştir.⁵⁷

Mustafa Maksûd Resâ Efendi (ö. 1844) / *Tuhfetü'l-ebrâr*

Resâ mahlasıyla tanınan Mustafa Maksûd Efendi tarafından 1831-1832 yıllarında telîf edilen manzum tecvit çalışması 125 beyit ve 21 bölümden müteşekkil bir mesnevidir. Müellif eserinde “fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün” kalıbını kullanmıştır. Müellif sırasıyla, “tecvit ilminin öğrenilmesi ve tecvîdin gerekliliği, tecvîdin tarifi, meharicü'l-huruf, ince ve kalın harfler, huruf-ı med, tenvin ve sakın nûn, idgam-ı şemsiyye ve kameriyye, idgam-ı misleyn, mütecaniseyn, mütekaribeyn, sakın mîmin hükümleri, ranın hükümleri, lafzatulah, zamir, hâ-i sekte, sekte, imale, teshil, ravm, işmam, vakıf ve vakfın çeşitleri, vasıl ve kat’ konuları üzerinde durmuştur.⁵⁸

Evliyazâde Hâfız Ahmed Ziyâüddîn (ö. 1915) / *Vesiletü's-Se'âde*

Müellifin kendi ifadelerinden anlaşıldığına göre *Vesiletü'l-ğufrân* adlı tam mufassal tecvit çalışmasının özeti olarak *Vesiletü's-Se'âde* adlı kitabını hazırlamıştır. Kitabın giriş kısmında besmele, hamdele ve salve zikredilmiş ardından tecvit bilmenin önemi, tecvidin konusu ve gayesinden bahsedilmiştir. Müellif tecvit ilmini fem-i muhsinden almanın önemini vurgulamıştır. Eser 28 derse taksim edilmiş olup eserden yeterince istifade edilebilmesi için takip edilmesi gereken yöntem eserin sonunda tavsiye olarak belirtilmiştir. Müellifin eserinde işlediği dersler şu şekildedir:

Birinci ders, Hareke, cezm, teşdid, med, kasr; ikinci ders, harf-i med; üçüncü ders, sebab-i med; dördüncü ders, harf-i meddin durumları ve meddin kısımları; beşinci ders, medd-i tabi; altıncı ders, medd-i muttasıl; yedinci ders, medd-i munfasıl; sekizinci ders, medd-i lâzım; dokuzuncu ders, medd-i ârız; onuncu ders, harf-i lîn, tenvin, sakın nûn, idgam, lâm-ı ta‘rif; on birinci ders, harf-i lînin durumları; on ikinci ders, tenvin ve sakın nûnun durumları; on üçüncü ders, ihfa; on dördüncü ders, izhar; on beşinci ders, iklab; on altıncı ders, idgam-ı me‘a'l-gunne; on yedinci ders, idgam-ı bilâ gunne; on sekizinci ders, idgamın kısımları; on dokuzuncu ders, sakın mîmin durumları; yirminci ders, idgam-ı mütecaniseyn; yirmi birinci ders, idgam-ı mütekaribeyn; yirmi ikinci ders, lâm-ı ta‘rifin durumları; yirmi üçüncü ders, izhar-ı kameriyye; yirmi dördüncü

⁵⁷ Abdulaziz Şeker, *Muhammed b. Mustafa en-Na‘îmî'nin Tezhîbü't-tilâve fî 'ilmi't-tecvîd ve'l-kırâe İsimli Eseri*, (Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

⁵⁸ Enes Yıldız, “Resâ'nın Tuhfetü'l-Ebrâr Adlı Manzum Tecvidi”, *International Journal of Filologia* 7 (2022), 130-152.

ders, kalkale; yirmi beşinci ders, sekte; yirmi altıncı ders, lafzatullah; yirmi yedinci ders, zamir; yirmi sekizinci ders, râ harfinin durumları.⁵⁹

Hüseyin Refik Kırış (ö.1945) / *Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd*

Müellif esere besmele, hamdele ve salveyle giriş yapmıştır. İlk olarak eserde “tecvit lügatte ne demektir?”, “tecvit ilmi nelerden bahseder?”, “Kur’an-ı Kerim nasıl güzel okunur?”, “Kur’an-ı Kerim’de kaç harf vardır ve bunları kariler nasıl okur?” soruları müellif tarafından cevaplandırılmıştır. Sonrasında ise harflerin mahreçleri, vakf, vasl, rânın durumları, lafzatullah, kalkale, tenvin ve sakın nûn, izhar, idgam, iklab, ihfa, idgam-ı şemsiyye, idgam-ı kameriyye, idgam-ı misleyn, sakın mîmin durumları, idgam-ı mütecaniseyn, idgam-ı mütekaribeyn, meddin durumları, meddin kısımları, medd-i tabî, medd-i lâzım, medd-i ârız, medd-i muttasıl, medd-i munfasıl, medd-i lîn, zamir, imale, teshil, sekte, hâ-i sekt, tilavet secdesi, kat‘ hemzesi, vasıl hemzesi, besmelenin vecihleri ve tegkbir konuları ele alınmıştır.⁶⁰

2.5.3. Cumhuriyet dönemi yazılan bazı tecvit eserleri

Cumhuriyetin ilanından sonraki döneme tekabül eden zaman zarfı içerisinde birçok tecvit çalışması yapıldığı görülmektedir. Bunlardan bir kısmı İmam Hatip liselerinde ya da İlahiyat Fakültelerinde okutulan ders kitabı niteliğinde çalışmalar iken bir kısmı ise Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Kur’an kursları ya da gayri resmi kurslarda ders kitabı olarak okutulmuşlardır. Çalışmanın bu kısmında Cumhuriyet döneminde yazılan birkaç esere kronolojik olarak yer verilmiştir.

Ali Rıza Sağman (ö. 1964) / *Sağman Tecvîdi*

İlk baskısı 1955 yılında yapılan eser, 92 sayfadan oluşmaktadır. 1957 yılında “*Yeni Sağman Tecvîdi*”, 1958 yılında da “*İlaveli Yeni Sağman Tecvîdi*” adıyla eserinde değişiklikler yapılarak tekrar basılan eser, tecvîdin yanı sıra temsili tilavet ve tilavet-musiki gibi konulara değinmiştir.

Üç baktan oluşan eserin ilk babında müellif, tecvîdin tanımını yapıp genel bilgiler vermiş ve tilavet, musiki, harflerin mahreçleri, sıfatları ve lahin konularını açıklamıştır. İkinci babta med konusuna, sakın nûn ve tenvinin hükümlerine, zamir, vakıf ve vasıl konularına değinen müellif; üçüncü ve son babta ise kıraatte temsil konusunu işlemiştir. Türkçe’ye oldukça hâkim olan

⁵⁹ Abdulhekim Ağırbaş. “*Evliyazâde Hâfız Ahmed Ziyâüddîn’in Tatbikli, Sualli, Muhtasar Tecvîd “Vesîletü’s-Se’âde” Adlı Eseri*”. *Osmanlı Tecvîd Risâleleri* 4. ed. Ahmet Gökdemir. (Ankara: İlahiyat, 2023) 19.

⁶⁰ Yüksel Akbaş. “*Hüseyin Refik Kırış’ın Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd İsimli Eseri*”. *Osmanlı Tecvîd Risâleleri* 2. ed. Ahmet Gökdemir. (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022) 110.

müellifin bazı tecvit terimlerinin Türkçe karşılıklarını kitaba alması da eserin dikkat çeken yönlerinden birisidir.

Hasan Hüseyin Varol (ö. 2023) /*Yeni Karabaş Tecvîdi*

Konya’da Kur'an tedris ve talimi noktasında önemli çalışmaları bulunan Hasan Hüseyin Varol tarafından ders kitabı olarak yazılan eserin ilk baskısı 1972 yılında yapılmıştır. Müellif kendi ifadesiyle *Karabaş Tecvîdi*’ne olan hayranlığından dolayı eserine bu ismi verdiğini söylemiştir.⁶¹

Esere klasik tecvit kitapları gibi Kur'an okumanın faziletleri hakkında bilgi verilerek başlanır. Üç bölümden oluşan kitabın ilk bölümünü müellif; tecvit hakkında genel bilgilere ayırmış, ikinci bölümde ise sıfatlar, medler, sakın nûn ve tenvinin durumları, idgam, tefhim, terkik, sekte konularını işlemiştir. Üçüncü ve son bölüme “tilavet-temsîl” başlığını veren müellif bu başlık altında kıraatler ve kıraatlerin imamları, Kur'an okuma ölçüleri, Kur'an'da farklı okunan kelimeler, Kur'an'daki bazı zamirler gibi konuları açıklamıştır. Müellif konunun daha iyi kavranabilmesi için kolay bir üslup, anlaşılabilir bir dil tercih etmiş olup soru-cevap şeklinde meseleleri anlatmayı tercih etmiştir.

İsmail Karaçam/*Kur'an -ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*

İsmail Karaçam'ın kaleme almış olduğu eser alanın hacimli çalışmalarındandır. Eser dört bölümden meydana gelip bunlardan ilk bölümde Kur'an tarihi ve kıraat ilmi işlenmiştir. İkinci bölümde Kur'an'ın faziletleri konusunu ele alan müellif, üçüncü bölümde tecvit ilmine giriş yapmıştır. İlk olarak 10 kıraat imamı ve ravilerini zikreden Karaçam, tecvit ilmi, harflerin mahreçleri ve sıfatları, medler, idgam ve çeşitleri, sakın nûn ve tenvinin durumları, vakıf-ibtida, isti'âze ve besmele konularını bu bölümde izah etmiştir. Karaçam dördüncü bölümü ise Kur'an'ı tilavet adabına ayırıp, bu kısımda Kur'an okuyanların dikkat etmesi gereken hususlar gibi bazı önemli noktalara değinmiştir.

Abdurrahman Çetin: *Kur'an Okuma Esasları/Tecvid*

Kıraat ilminin farklı alanlarında yakın dönemde önemli çalışmaları olan Abdurrahman Çetin eserini üç bölüme ayırmıştır. İlk bölüm Kur'an'ın faziletleri başlığını taşıyıp bu başlık altında; Kur'an'ın tanımı, fazileti, tarihi, Kur'an öğretimindeki metotlar ve hafızlık konuları işlenmiştir. İkinci bölümde ise tecvit ilmine giriş yapılmıştır. Tecvit ilmi hakkında kısa bilgiler veren müellif sonrasında harflerin mahreç ve sıfatları, sakın nûn ve tenvinin hükümleri, sakın mîm

⁶¹ Hasan Hüseyin Varol, *Yeni Karabaş Tecvidi* (Konya: Hayra Hizmet Vakfı, 2018), 12.

harfinin durumları, ranın hükümleri, kalkale, zamir, lafzatullah, vakıf-ibtida konularını ve toplamda 21 başlığı açıklamıştır. Üçüncü ve son bölüm ise “*Kur'an Tilavetiyle İlgili Meseleler*” başlığı altında Kur'an'ı okuyuş şekilleri, temsili okuma kaideleri, lahin meselesi, dudak talimi, musikinin Kur'an tilavetindeki yeri, hatim indirme gibi birçok meseleyi ilgilendirmektedir.

Ramazan Pakdil: *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*

Diyanet İşleri Başkanlığı Haseki Dînî Yüksek İhtisas Merkezi Kıraat Bölümünün emektar hocalarından Ramazan Pakdil'in kendi ifadelerinden anlaşıldığı üzere eser Kadıköy Anadolu İmam Hatip Lisesi'nin bir kültür hizmeti olarak ders notlarının kitaplaştırılmış halidir. Eser İmam Hatip Liselerinin, Kur'an kurslarının, Diyanet İşleri Başkanlığı Tashîh-i Hurûf kurslarının ve daha benzer Kur'an hizmeti veren birçok eğitim kurumunun ders müfredatında bulunmaktadır. Müellif her tecvit kitabında bulunabilen bilgiler için kaynak vermemiş olmakla beraber İbnü'l-Cezerî'nin eserlerine çokça atıf yapmıştır. Her konunun sonuna *Mukaddime*'den yahut *Tayyibe*'den ilgili beyitleri almıştır. Kitap 10 bölüme ayrılmış olup son bölümde müracaat edilen kaynaklar eklenmiştir. Kitabın 5. ve 6. baskılarında sesli ve görüntülü okumalarla çalışma daha da zenginleştirilmiştir. Kitabın bölümleri şu şekildedir:

Birinci bölüm, tecvit; ikinci bölüm, harfler; üçüncü bölüm, harf ve dudak talimi; dördüncü bölüm, medler; beşinci bölüm, tenvin ve sakin nûn; altıncı bölüm, idgam ve elif lââm takısının okunuşu; yedinci bölüm, tecvitle ilgili müteferrik konular; sekizinci bölüm, Kur'an-ı Kerim'de vakıf, ibtida ve vasıl; dokuzuncu bölüm, istiaze ve besmele; onuncu bölüm, kıraatler.

Mustafa Atilla Akdemir: *Miftâhü'l-Mehâra fî Tecvîdi'l-Kırâa/ (مفتاح المهاراة في تجويد القراءة)*

Eser, 2018 yılında İstanbul'da Arapça olarak basılmıştır. Müellif Mustafa Atilla Akdemir, Arap dünyası tecvit çalışmalarında kendisine yer bulan fakat Türkiye'de çoğu hafız ve Kur'an hocasının dahi hiç duymadığı meratibü'l-ihfa, meratibü'l-med, meratibü't-tefhim gibi birçok meseleyi detaylı bir şekilde ele almıştır. Hafs rivayeti Şâtıbiyye tarikiyle yazılıp tecvit konularının hemen hepsini içeren eser, müellifin kendi ifadelerine göre gereksiz, sıkıcı ayrıntılarla doldurulmamış, uygun olmayan kısaltmalarla da eksik bırakılmamıştır.⁶²

Kitap üç kısımdan oluşmaktadır. Müellif ilk bölüme harflerin mahreçleri ve sıfatlarını ele alarak başlamış ve tecvîdin ana meselelerini burada detaylıca vermiştir. İkinci bölümde vakıf-ibtidaya dair meseleleri izah eden müellif, üçüncü ve son bölümde ise tecvit ilminin ve tilavetin keyfiyetini işlemiştir.

⁶² Mustafa Atilla Akdemir, *Miftâhu'l-Mehâra* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018), 2.

3. SAKİN NÛN VE TENVINİN HÜKÜMLERİ

Tenvin ve sakin nûn başlığı, ana hatlarıyla tecvit kaideleri düşünüldüğünde içermiş olduğu alt başlıklar itibariyle tecvit ilminin en temel meselelerinden olup kaynaklarda kendine en geniş yer ayrılan konulardandır. Meselenin bu denli geniş olması aynı zamanda kaideler ve hükümlerle alakalı farklı yorumların yapılmasını da mümkün kılmıştır. Aşağıda bu farklı görüşlere açıklık getirilecektir.

3.1. Sakin Nûn

Sakin nûn, nûn harfinin harekelerden arınmış olmasıdır. Buna göre nûn harfi yazılırken vakıf yahut vasıl anında düşmez sabit kalır. Sakin nûn, isim, harf ve fiillerde olduğu gibi kelimenin ortasında veya sonunda da bulunabilir.⁶³

İsimlerde sakin nûn örneği: ﴿أَنْصَارٌ﴾ ﴿مِنْهُمْ﴾ ﴿عَنْهُمْ﴾

Fiillerde sakin nûn örneği: ﴿أَنْزَلَ﴾ ﴿يَنْصُرُونَ﴾ ﴿يَنْهَوْنَ﴾

Harflerde sakin nûn örneği: ﴿عَنْ﴾ ﴿مِنْ﴾ ﴿مَنْ﴾

3.2. Tenvin

Kelimenin aslında bulunmayan, yani fazlalık olan sakin nûndur.⁶⁴ Buna göre tenvin sadece isimlerde ve kelimenin sonunda bulunur.⁶⁵ Bunun istisnası ise Kur'an'da iki yerde mevcuttur. Tenvin (لِنَسْفَعًا لِيَكُونَ) kelimelerinde Resmü'l-Mushaf'ta bu şekilde bulunduğundan fiille bitişik yazılmaktadır.⁶⁶ Yine tenvin, sadece vasıl halinde telaffuzda bulunurken kitabette mevcut değildir.⁶⁷ ﴿عَلِيمًا حَكِيمًا﴾

3.2. Tenvin ve Sakin Nûnun Farkları

Tablo 3.1. Tenvin ve sakin nûnun farkları

	Tenvin	Sakin Nûn

⁶³ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*, 165; Mersafî, *Hidayetü'l-karî ilâ tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, 157; Feryal Zekerîyya'l-'Abdî, *el-Mîzân fî ahkâmi tecvîdi'l-Kur'ân*, 109.

⁶⁴ Mersafî, *Hidayetü'l-karî ilâ tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, 157.

⁶⁵ Atıyye Kabil Nâsir, *Gayetü'l-mürîd fî 'ilmi't-tecvîd*, 51.

⁶⁶ Semennûdî, *Tuhfetü't-tâlibîn fî tecvîdi Kitâbi Rabbi'l-Âlemîn*, 33.

⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*, 165; Mersafî, *Hidayetü'l-karî ilâ tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, 158.

Tablo 3.1. Tenvin ve sakin nûnun farkları (Devam)

1	Kelimenin aslından değildir, bilakis fazlalıktır.	Kelimenin aslından bir harftir.
2	Telaffuzda mevcuttur, fakat kitabette yoktur.	Telaffuzda ve kitabette mevcuttur.
3	Sadece vasıl halinde telaffuzda vardır.	Vasıl ve vakıf halinde telaffuzda ortaya çıkar.
4	Sadece isimlerde bulunur.	İsim, fiil veya harflerde bulunur.
5	Kelimenin sadece sonunda bulunur.	Kelimenin ortasında veya sonunda bulunur.

3.3. Nûn Harfinin Telaffuzunun Özellikleri

Nûn harfinin telaffuzunu ayrıcalıklı kılan şey, dil ucunun dış etine yaslanması ve nefes akışının ağız boyunca kapanmasıdır. Böylelikle nefes, genze doğru meyleder ve nûn sesinin özünü oluşturan gunne hasıl olur. Ayrıca bu gunneye ağızda bir vızıltı sesi eşlik eder. Şayet nûn diğer harflerle sakin olarak yan yana bulunursa ondan etkilenir. Bu etkilenme ise tam ve nakıs olmak üzere iki şekilde cereyan eder. Buna göre dil ucunun dış etlerine olan baskısı ortadan kalkar ve nefes burunda akmaya devam ederse buna, eksik/nakıs etkilenme; şayet nefesin burunda akması durup, dil ucunun da nûn mahrecine olan baskısı kalkarsa buna kâmil/tam etkilenme denir. Böylelikle nûnun sesi kendinden sonra gelenin sesinin cinsine idgam edilir.⁶⁸

⁶⁸ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye 'inde 'ulemai't-tecvîd* (Ürdün: Dâru Ammar, 2007), 384.

3.4. Sakin Nûn ve Tenvinin Hükümleri

Tecvîde konu olan telaffuz hususiyetlerinin icrası hakkında zorunluluk ve muhayyerlik kutupları arasında birtakım kaideler konulmuştur. Bu kaidelere hüküm denilmektedir. Kıraat ve tecvit âlimleri tenvin ve sakin nûnun hükümlerini taksim ederken ihtilaf etmişler, her birisi kendi bakış açısına göre bir değerlendirme yaparak 3'lü, 4'lü ve 5'li tasnifler kullanmışlardır.⁶⁹ Gânim Kaddûrî el-Hamed, el-Bakarî'nin (ö. 1111/1699) bu hususta şöyle dediğini nakletmektedir: “Yeni başlayanlara işi kolaylaştırmak için bunların beş olduğunu kabul etmek evla olandır.”⁷⁰ Kendisi ise meseleye fonetik açıdan bakıldığında 3'lü, eğitim-öğretim açısından bakıldığında ise 5'li tasnifin yapılmasının doğru olduğunu ifade etmiştir.⁷¹ İbnü'l-Cezerî, konuyla ilgili, *Mukaddime* adlı eserinde tenvin ve sakin nûn bab başlığının altında incelenecek unsurları şu beyitlerle açıklamıştır:

{وَحَكْمُ تَنْوِينٍ وَنُونٍ يُلْفَى ... إِظْهَارٌ اِذْغَامٌ وَقَلْبٌ اخْفَ}.⁷²

“tenvin ve nûnda bulunan kural izhar, idgam, kalb ve ihfadır.”

3.4.1. İzhar (الإظهار)

Tenvin ve sakin nûna dair kurallardan ilki olan izhar, mahiyeti ve keyfiyeti açısından bu başlık altında izah edilecektir.

3.4.1.1. İzhar kavramının tarifi

Lügatta “bir şeyi açıklamak, izah etmek, beyan etmek”⁷³ anlamlarına gelen kavram; istilahta ise “harfleri gunne (genizden gelen ses) olmaksızın kendi mahrecinden çıkarmak”⁷⁴ şeklinde açıklanmıştır. Konuyla ilgili şöhret bulmuş tanımlardan biri de “iki harfin arasını birbirinden uzaklaştırarak ayırmak”⁷⁵ şeklindedir. Uygulamada ise izhar, tenvin veya sakin nûndan sonra izhar harflerinden herhangi birisi bulunursa gerçekleşir.⁷⁶

⁶⁹ Ahmed Muhtar Ömer, *Dirâsâtü's-savtiyyeti'l-lügaviyye* (Kahire: 'Âlemü'l-Kütüb, 1997), 383.

⁷⁰ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye 'inde 'ulemai't-tecvîd*, 387.

⁷¹ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye 'inde 'ulemai't-tecvîd*, 387.

⁷² İbnü'l-Cezerî, *Mukaddimetü'l-Cezeriye*, 7.

⁷³ Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdülkâdir Râzî, *Muhtârü's-sihâh* (b.y.: Mektebetü'l-Lübnan, 1986), 197.

⁷⁴ Mersafî, *Hidayetü'l-karî ilâ tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, 159.

⁷⁵ İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufasssal Tecvid-* (İstanbul: İFAV Yay., 2012), 294.

⁷⁶ Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf 'an vüçûhi'l-kirâati's-seb'a ve 'ilelihâ ve hiccehihâ*, thk. Muhyiddin Ramazan (Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 161.

3.4.1.2. İzhar harfleri

İzhar harfleri (أ، ب، ج، ح، خ، ع، غ، ف، ق، ك، م، و، هـ، ي) olup, akılda kolay kalması ve rahat ezberlenebilmesi için tecvit âlimleri bu harfleri eserlerinde beyitlerin ilk harflerinde ifade etmişlerdir. Aşağıda bu beyitlerden bazı örnekler mevcuttur:

- {الله - حَيٍّ - خَالِقٌ - عَذْلٌ - غَنِيٌّ - هَادِيًّا} ⁷⁷
- {أَخِي هَاكَ عِلْمًا حَازَهُ غَيْرَ خَاسِرٍ} ⁷⁸
- {إِنْ غَابَ عَلَى حَبِيبِي هَمْنِي خَبْرُهُ}

Bu harfler boğazdan çıktıkları için “*Hurûfu ’l-halk*” yani boğaz harfleri olarak adlandırılırlar. ⁷⁹

Ebû Amr ed-Dânî boğaz harflerini ikiye ayırmıştır. Bunlardan ilki, izharı gayretle olanlar, ikincisi ise izharı, gayrete ihtiyaç duymaksızın olanlardır. Bu hususta ed-Dânî izharın mertebelerini aşağıda izah etmiştir;

“Mesafenin uzaklığına göre nûn ve tenvin bu harflerle karşılaştığında belirgin kılınırlar (izhar edilirler). Şöyle ki o ikisinin belirgin kılınması iki kısımda gerçekleşir: Gayretle olanlar ve gayretsiz olanlar. Nûn ve tenvinin belirgin kılınmasının gayretle gerçekleştiği harfler üç tane olup şöyledir: Hemze, Gayn ve Hâ (أ، غ، ح). Ne zaman ki bu harflerle karşılaştığında (nûn ve tenvinin belirgin kılınmasına) gayret gösterilmediğinde ya da güçlüğe katlanılmadığında hemzenin harekesi bu ikisinin üzerine çevrilir ve lafızdan düşer. Böylece bunlar gayn ve hâ harflerinde ihfaya uğrarlar... Belirgin kılınması herhangi bir gayrete ihtiyaç duyulmadan gerçekleşenler ise yine üç harf olup bunlar, he, ayn ve ha (ح -- ع -- هـ) harfleridir.” ⁸⁰

Örnekler: (Aşağıdaki tablo Dânî’nin yapmış olduğu tanıma göre izharın mertebelerine uygun olarak oluşturulmuştur.)

Tablo 3.2. İzharın mertebeleri

Tenvin	Sakin nûn	Harf
(كَفَّارَاتِهِم)	(مَنْ أَمَنَ)	ا

⁷⁷ Ramazan Pakdil, *Ta’lîm, Tecvid ve Kıraat* (İstanbul: İFAV Yay., 2016), 167.

⁷⁸ Feryal Zekeriyya’l-’Abdi, *el-Mîzân fî ahkâmî tecvîdi ’l-Kur’ân*, 111.

⁷⁹ Mersafî, *Hidayetü ’l-karî ilâ tecvîdi Kelâmi ’l-Bârî*, 160.

⁸⁰ Dânî, *et-Tahdîd fî ’l-itkân ve ’t-tecvîd*, 111.

Tablo 3.2. İzharın mertebeleri (Devam)

﴿قَوْمٌ هَادٍ﴾	﴿مِنْ هَادٍ﴾	هـ
﴿سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾	﴿أَنْعَمْتَ﴾	ع
﴿عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾	﴿وَأَنْحَرُ﴾	ح
﴿مَاءٌ غَدَقًا﴾	﴿فَسَيَنْغْضُونُ﴾	غ
﴿كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ﴾	﴿مِنْ خَيْرٍ﴾	خ

3.4.1.3. İzharın oluşum sebebi

Tenvin ve sakin nûnun çıkış yerleri izhar uygulamasına sebep olan altı harfin mahrecinden uzak olduğu için izhar gerçekleşmiştir.⁸¹ Nûnun izharında, bu harflerin çıkış yerleri nûn harfinin mahrecinden ne kadar uzaklaşırsa o kadar belirgin hale gelmektedir.⁸² Böylece izharın en belirgin olduğu yer boğazın en alt kısmından çıkan *hemze* ve *hâ* harfleridir.⁸³ Mekkî, tenvin ve sakin nûnun söz konusu harflerin yanında izhar edilmesinin illetini şu şekilde açıklamıştır:

“Onun bu harflerin yanında izhar edilmesinin sebebi, gunne ve nûn harfinin mahreçlerinin boğaz harflerinin mahreçlerinden uzak olmasıdır. İdgam kelamın çoğunda mahreçlerin birbirine yakınlığı sebebiyle vaki olurken, mahreçleri birbirinden uzaklaştığında ve farklılıklar arz ettiğinde ise izhar vacip olur ki asıl olanda zaten budur. Bunun harici güzel görülmez.”⁸⁴

İbnü'l-Cezerî'nin “*Tahbîru't-Teysîr*” adlı eserinde belirttiğine göre kıraat imamlarından Ebu Ca'fer el-Karî (ö. 130/747-48) *ğayn* (غ) ve *Hâ* (ح) harflerini izhar harflerinden saymamış ve

⁸¹ Amr b. Osmân b. Kanber Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1982) 4/454.

⁸² Cerîsî, *Nihayetü'l-kavli'l-müfîd*, 157.

⁸³ Cerîsî, *Nihayetü'l-kavli'l-müfîd*, 157.

⁸⁴ Ebû Muhammed Hammûş Muhammed el-Kaysî Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-karâ'e ve tahkîki lafzi't-tilâve*, thk. Mektebetü Kurtuba (b.y.: Müessesetü Kurtuba, 2005), 204-205.

onları ihfa ile okumuştur.⁸⁵ Yine Abdülvehhâb el-Kurtubî'ye (ö. 462/1069) göre bazı Arap lehçeleri ve bazı kıraatçilerin uygulamaları mucibince bu iki harf boğaz harfleri içerisinde ağız harflerine en yakın olmaları sebebiyle hem ihfa, hem de izhar ile okunmuşlardır. Bu iki harfi izhar ile okuyanlar o ikisinin boğaza olan yakınlığını, ihfa ile okuyanlar ise ağza olan yakınlığını dikkate almışlardır.⁸⁶

İbnü'l-Cezerî'nin ifade ettiğine göre tecvit âlimleri, izhar halinde gunne sıfatının sakın nûn veya tenvinde kalıp kalmayacağı hususunda farklı görüşler serdetmişlerdir. İbnü'l-Cezerî, bazı tecvit âlimlerinin “gunne baki kalır” demelerine karşı ed-Dânî ve Faris b. Ahmed'in (ö. 395/1004) gunnenin düşeceğini ifade ettiklerini nakletmiştir.⁸⁷

3.4.1.4. İzharın uygulama keyfiyeti

Nûn harfi ve izhar harflerinin mahreçleri farklı olduğu için aralarında idgam yapılamaz. Zira bu harflerin mahreçlerinin uzaklığı izhar yapmayı gerektirir.⁸⁸ Genel kanı izhar yapılırken gunne sıfatının olmadığı, dolayısıyla tutulmadan okunacağıdır. Bu durumda harf aslî sesiyle telaffuz edilir. Bu sesin telaffuzunda nûn ve mîm harflerinin aslından olan⁸⁹ gunne sesi duyulabilir. Bu duyulan gunne *cüz 'î gunne* olarak adlandırılmıştır.⁹⁰

İzhar harfleri, mahreçlerinin sakın nûn ve tenvinin mahreçlerine uzaklığına göre üç mertebede sıralanmıştır. Bu sıralama şöyledir:⁹¹

İlk olarak, en üsttekiler: *Hemze* ve *he* (ء--أ),

İkinci mertebede ortadakiler: *Ayn* ve *ha* (ح--ع),

Son olarak ise en alttakiler: *Gayn* ve *hâ* (غ--خ).

İdgam meselesine girmeden idgam ve ihfa meselelerinin en önemli bileşenlerinden birisini oluşturan gunneyi iyi tanımak gerektiği için öncelikle gunne hakkında bilgi verilip diğer konulara geçiş yapılacaktır.

⁸⁵ Ebü'l-Hayr Muhammed b. Ali b. Yusuf İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-Teyssîr fî'l-kırââtî'l-'aşr*, thk. Ahmed Muhammed Muflih el-Kudât (Ürdün: Dâru'l-Furkân, 2000), 237.

⁸⁶ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye*, 363.

⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*, 166.

⁸⁸ Mahmud Halil Husarî, *Ahkâmü kırââtî'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 2002), 137.

⁸⁹ Mer'âşî, *Cühdü'l-mukill*, 196.

⁹⁰ Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, 168.

⁹¹ Cerîsî, *Nihayetü'l-Kavli'l-Müfid*, 157.

3.4.2. Gunne (الغنة)

Tenvin ve sakin nûnun kısımlarından olmasa da ihfa ve idgam meselelerinin daha iyi anlaşılabilmesi için gunneye de bu başlık altında yer ayrılmıştır. Gunne Kur'an-ı Kerim'de medler gibi ahenk unsuru olup mahiyeti ve paydaşları itibariyle âlimlerin üzerinde ittifak edemedikleri bir meseledir. Bu çalışmada âlimlerin ihtilaf ettikleri hususlar detaylıca ele alınıp gunnenin diğer paydaşlarıyla olan etkileşimi tahlil edilmiştir.

3.4.2.1 Gunne kavramının tanımı

Sözlükte “hayşumdan (geniz) gelen çınlama sesi”⁹² olarak tarif edilen gunne kavramı ıstılahta ise “burundan çıkan bir ses” manasına gelmektedir.⁹³ Abdülvehhâb el-Kurtubî, bu hususta daha kapsamlı ve çoğunluk tarafından kabul gören bir tanım yapmıştır. Ona göre gunne “med ve lîn harflerinin mahrecinde aktıkları gibi genizde akan bir sestir.”⁹⁴

Ses bilimciler gunne kavramı için daha farklı tanımlar yapmışlardır. Gânim Kaddûrî, konuyla ilgili, çağdaş fonetik araştırmaların yapmış olduğu gunne tanımlarının Kurtubî'nin yapmış olduğu tarifi destekler nitelikte olduğunu ifade etmiştir. Bu tanıma göre nasıl ki med harfleri nefesin ağız ve boğaz içerisinde serbestçe akma özelliğiyle öne çıkıyorsa aynı şekilde gunne de hiçbir engel olmaksızın genizde akmaktadır. El-Hamed bunun sebebini ise bu seslerin mehmûs karşılığının olmamasıyla açıklamıştır.⁹⁵

Tecvit âlimlerinin nezdinde ise gunnenin şu tarifi şöhret bulmuştur; “*Gunne dilin kendisinde hiçbir fonksiyonu olmadığı, telaffuz esnasında burun boşluğundan (hayşum) çıkan hava sesi olup mîm ve nûn harflerinin içine yerleşmiştir.*”⁹⁶ Bu âlimlerden gunneyi arı sesine benzetenler de olmuştur.⁹⁷

Lazımî bir sıfat olan gunnenin mahalli nûn ve mîm harfleridir.⁹⁸ Yani gunne nûn ve mîm harflerinde bulunmaktadır. Bazı ses bilimciler bu iki harfi *el-egan/en gunneli* olarak

⁹² Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 230.

⁹³ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *Kur'ân Fonetîği Üzerine Tetkikler Tecvîd Âlimleri Özelinde* (İstanbul: İFAV Yay., 2021), 304.

⁹⁴ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye*, 264.

⁹⁵ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-Savtiyye*, 264.

⁹⁶ Mer'aşî, *Cühdü'l-mukill*, 164.

⁹⁷ İbni Manzûr, *Lisânü'l-Arab* 13/315.

⁹⁸ Mekî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kırâ'e ve tahkîki lafzi't-tilâve*, 70; Mersafî, *Hidayetü'l-karî ilâ tecvîdi Kelâmi'l-Bârî*, 177.

vasfederken⁹⁹ bazıları bu harfleri, nazal seslerden olduğundan, *el-enfiyye* (الأنفية) olarak adlandırmıştır.¹⁰⁰ Bu iki harf kendi aralarında mukayese edildiğinde ise nûn harfindeki gunnenin mîm harfindekinden daha belirgin olduğu kabul edilmiştir.¹⁰¹

3.4.2.2. Gunnenin yapısı

Kıraat ve tecvit âlimleri tecvit meselelerinin içerisinde önemli bir yer işgal eden gunneyi çeşitli açılardan ele almışlar, tanımı, uygulaması ve bileşenleriyle etkileşime girmesi hususunda farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bazı âlimler onu harf olarak tarif ederken,¹⁰² bazıları mahreç,¹⁰³ çoğunluk ise nûn ve mîm harflerinin mahalli olmakla beraber sıfat¹⁰⁴ olduğu noktasında kanaat getirmiştir.

Senhûrî'nin (ö. 894/1489) verdiği bilgiye göre bazı âlimler gunneyi ağızdan çıkan bir harf olarak kabul etmişlerdir. Fakat Senhûrî bu düşünceye katılmamakla beraber gunnenin bir sıfat olduğunu ve harf olamayacağını belirtmiştir.¹⁰⁵

Yine Mekkî (ö. 437/1045) gunneyi kendisinde dilin herhangi bir dahli söz konusu olmayan şiddet ve cehr özellikli bir harf olarak tarif etmiştir.¹⁰⁶ Ca'berî (ö. 732/1332) ise Mekkî'nin söz konusu ifadelerini eleştirmiş,¹⁰⁷ gunneyi harf olarak görmenin yanlış bir düşünce olduğunu ifade etmiş ve bu hususta şu beyti kaleme almıştır:

وَالْعُنَّةُ أَبْطَلَ قَوْلَ مَكِّيٍّ بِهَا *** فِي أَنَّهَا حَرْفٌ وَأَمْ بَيَانٌ

108 فِي أَنَّهَا لَا تَسْتَقِلُّ بِذَاتِهَا *** وَتَحُلُّ حَرْقًا رَبَّةً اسْتِعْلَانٌ

⁹⁹ Mahmud Serân, *İlmü 'l-lüga/Mukaddimetü li 'l-karii 'l-'Arabî* (Beyrut: Dâru'n-Nehdâti'l-'Arabiyye, ts.), 169.

¹⁰⁰ Mariyu Pei. çev. Ahmed Muhtar Ömer. *Üsûsü 'ilmü 'l-lüga* (b.y.: 'İlmü'l-Kütüb, 1998), 86.

¹⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî 'l-kırâati 'l-'aşr*, 223; Mersafî, *Hidayetü 'l-karî ilâ tecvîdi Kelâmi 'l-Bârî*, 177; Cerîsî, *Nihayetü 'l-kavli 'l-müfid*, 82.

¹⁰² Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri 'âye li-tecvîdi 'l-kırâ'e*, 182.

¹⁰³ Feryal Zekeriyâ 'l-'Abdi, *el-Mîzân fî ahkâmi tecvîdi 'l-Kur'ân*, 86.

¹⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi 't-Tecvîd*, 106; Zeynüddîn Ebî'l-Feth Ca'fer İbni İbrahim Senhûrî, *el-Cami'u'l-müfid fî sinâati 't-tecvîd*, thk. Mevlâ Muhammed el-İdrîsî et-Tâhirî (Lübnan: Dâru İbn Hazm, 2010), 360; Suâd Abdulhamîd, *Teyşîru'r-Rahmân fî tecvîdi 'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Mustafa Ebû Hasen. (b.y.: Dâru't-Takva, ts.), 108; Mersafî, *Hidayetü 'l-karî ilâ tecvîdi Kelâmi 'l-Bârî*, 177.

¹⁰⁵ Senhûrî, *el-Cami'u'l-müfid*, 358.

¹⁰⁶ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri 'âye*, 182.

¹⁰⁷ Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir Kastallânî, *Letaifü 'l-işârât li fînu'ni 'l-kırâat*, thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye (Suudi Arabistan: Vizâratu Şuûni İslamiyye, ts.), 402.

¹⁰⁸ Burhânüddîn İbrâhim b. Ömer Ca'berî, *'Ukûdu 'l-cum'ân fî tecvîdi 'l-Kur'ân*, thk. Mektebetü Kurtuba (b.y.: Müessesetü Kurtuba, 2005), 58.

“Mekkî’nin gunne hakkındaki “o harftir” demesini kabul etme, benim dediklerimi dinle”

“O (gunne), başlı başına var olamaz, bir harf yerine alenen geçemez.”

3.4.2.3. Gunnenin paydaşları nûn ve mîm ile etkileşime girmesi

Daha önce gunne kavramının tanımı yapılırken tecvit âlimlerinin onun mahallini nûn ve mîm harfleri olarak belirledikleri ifade edilmişti. Söz konusu âlimlerin bir kısmı gunneyi nûn ve mîm harflerinin ayrılmaz sıfatı ve her hâlükârda bu harflerin bir parçası olarak kabul ederler.¹⁰⁹

Onlar, hiçbir şart olmaksızın tabiatlarından gelen özellikleri sebebiyle tam anlamıyla genizden ses gelmesini engellemeyi mümkün görmezken¹¹⁰ bazı alimler ise gunnenin, mezkûr harflerde var olabilmesi için tenvin, nûn ve mîm harflerinin sakin ve izharsız olması gerektiğini söylemişlerdir.¹¹¹ Onlara göre bu şartlar yerine gelmezse nûnda dil, mîmde ise dudaklar amel etmiş olacak,¹¹² yani nûn ve mîm harflerinin telaffuzunda faaliyette bulunan organlar dil ile dudaklar olacak ve sonuç itibarıyla orada gunnenin varlığından söz edilemeyecektir.¹¹³

Yedi kıraatin temel metinlerinden *Şâtıbiyye*’de müellif, harflerin mahreçleri konusunda mîm ve nûn harfi bahsinde aşağıdaki beyti kaleme almış ve gunnenin varlığından söz edilebilmesi için bu iki şartın gerekliliğine vurgu yapmıştır:

وَعَنْهُ تَنْوِينٌ وَتَوْنٌ وَمِيمٌ إِنْ ... سَكَنَ وَلَا إِظْهَارَ فِي الْأَنْفِ يُجْتَلَى¹¹⁴

Şâtıbiyye şârihi Muhammed Şu’le (ö. 656/1258), yukarıdaki beytin izahını yapmış ve nûn ile mîm harflerinde gunnedan bahsedebilmek için harflerin sakin halde, harekelerden uzak bulunması ve izhara uğramamış olması gerektiğini vurgulamıştır. Yine müellif sözlerinin

¹⁰⁹ Semennûdî, *Tuhfetu’t-tâlibîn fi tecvîdi kitâbi Rabbi’l-Âlemîn*, 39; Mersafî, *Hidayetü’l-Karî*, 98; Cerîsî, *Nihayetü’l-kavli’l-müfid*, 81; Hüdâ Salah Râşid, *ed-Dersu’s-savtî fi Kitâb Hülâsâti’l-‘Ucâle fi beyâni Murâdi’r-Risâle* (Tunus: Kelimetü Sâliha, 2016), 123.

¹¹⁰ Nûruddîn Ali b. Osmân b. Muhammed ‘Uzrî, *Sirâcü’l-karii’l-mübtedî ve tizkâru’l-mukrii’l-müntehî -Şerhu Manzûmeti Hirzu’l-Emânî ve Vechi’t-Teânî-*, thk. Ali Muhammed ed-Dibâ’ (Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1954), 408.

¹¹¹ Hüdâ Salah Râşid, *ed-Dersu’s-savtî fi Kitâb*, 123.

¹¹² Muhammed b. Ahmed Muhammed Şu’le, *Kenzü’l-meânî fi Şerhi Hurzi’l-emânî*, thk. Muhammed İbrâhim el-Meşhedanî (Dimaşk: Dâru’l-Gavsânî, 2012) 2/760.

¹¹³ Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef İbnü’l-Bâziş, *Kitâbü’l-İknâ’ fi’l-kirâati’s-seb’a*, thk. Abdülmecîd Kıtâş (Suudi Arabistan: Câmiatü Ümmi’l-Kurâ, 1982), 254.

¹¹⁴ Ebû Muhammed Kâsım b. Firruh b. Halef eş-Şâtîbî Ruaynî, *Metnu’s-Şâtıbiyye Hirzü’l-emânî ve vechu’t-tehânî fi’l-kirâati’s-seb’a*, thk. Muhammed Temîm ez-Zu’bî (Medine: Dâru’l-Gavsânî, 2010), 92.

devamında şayet bu harfler izhara uğramış veya harekeli olurlarsa nûn harfinde dil, mîm harfinde ise dudakların amel edeceğini söylemiştir.¹¹⁵

Gânim Kaddûrî, Semerkandî'nin de (ö. 373/983) gunnenin nûn ve mîm harflerinde var olabilmesi için mezkûr şartların taşınması gerektiğini söylediğini nakletmiştir.¹¹⁶ Semerkandî nezle olanın gunneyi çıkaramamasını bu harflerin harekeli bulunduklarında burun fonksiyonunun olmamasıyla ilişkilendirmiştir.¹¹⁷ İbn Yaîş'e (ö. 643/1245) göre ise nûn harfinden sonra bir harf gelmezse, yani (مَنْ)-(عَنْ) kelimeleri gibi üzerinde vakıf yapılırsa bu takdirde gunneden bahsetmek mümkün değildir ve bu harflerin mahreçleri sadece ağızdandır.¹¹⁸

Gânim Kaddûrî, nûn ve mîm harflerinde gunnenin varlığından söz edebilmek için birtakım şartlar olması gerektiğini söyleyenleri gunnenin mahiyeti noktasında yanılığa düşmekle nitelendirmektedir.¹¹⁹

Tecvit ve Arap dili âlimlerinin birçoğu nûn ve mîm harfi ile gunneyi birbirinden ayırmamış ve aralarında sabit bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir. *Nihayetü 'l-kavli 'l-müfîd* adlı eserin müellifi el-Cerîsî,¹²⁰ Ca'berî'den yaptığı alıntıda onun şöyle söylediğini aktarmıştır:

“Nûn tenvinli, mîm sakın yahut harekeli olsa veya izhara, ihfaya veya idgama uğramış bile olsa gunne yine de bunların bir sıfatıdır.”¹²¹ İbni Ebî Meryem (ö. 565/ 1170) *el-Muvaddah* adlı eserinde nûn harfinin sakın olursa mahrecinin hayşûm olacağını, harekeli olursa mahrecinin ağız olacağını, fakat gunnenin yine de tam olarak kendisinden ayrılmayacağını ifade etmiştir.¹²² Yine Abdülvehhâb el-Kurtubî bu iki harfin ağızdan da burundan da çıksa yine de gunneden ayrılamayacağını ifade etmiş, mahreci ağız dahi olsa gunnenin harfi takip eden geniz mahalli bir ses olduğunu söylemiştir.¹²³

¹¹⁵ Muhammed Şu'le, *Kenzu 'l-meânî fî Şerhi Hırzi 'l-emânî*, 2/760.

¹¹⁶ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, 264.

¹¹⁷ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, 264.

¹¹⁸ Ali b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî Halebî, *Şerhu 'l-Mufasssal*, (b.y.: İdâratü't-Tıbbâti'l-Münîriyye, ts.) 10/127.

¹¹⁹ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, 265.

¹²⁰ Bazı kaynaklarda müellifin isminin el-Cüreysî şeklinde yazıldığına rastladıysak da en çok kullanıldığı şekliyle bu çalışmamıza ekledik.

¹²¹ Cerîsî, *Nihayetü 'l-kavli 'l-müfîd*, 81.

¹²² Ali b. Muhammed b. Ebi Meryem Şîrâzî, *el-Muvaddah fî vücûhi 'l-kırâati ve 'ilelihâ*, thk. Ömer Hamdan el-Kebisî (Mekke: Cemâ'atü'l-Hayriyye li Tahfizi'l-Kur'ân, 1993), 165.

¹²³ Muhammed b. Abdülvehhâb b Abdülkuddûs Kurtubî, *el-Mûdih fî 't-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî Hamed (b.y.: Dâru Ammar, 2000), 145.

Saçaklızâde, Ca'berî'nin *idgama uğramış dahi olsalar* ifadesi yerine *şeddeli olsalar da* ifadesinin daha doğru olacağını belirtmiş bundan kastedilen şeyin ise ان---ثَّم gibi idgama konu olmayan fakat şeddeli olan kelimeleri kapsamı olduğunu belirtmiştir.¹²⁴

Derkezlî (ö.1315/1897) de gunnenin bu iki harften hiçbir surette ayrılamayacağını söylemiş ve gunnenin bu iki ses için çok büyük önem arz ettiğini ifade etmiştir.¹²⁵

{وَأَظْهَرَ الْعُنَّةَ مِنْ نُونٍ وَمِنْ ... مِيمٍ إِذَا مَا شُدِّدَا وَأَخْفَيْنِ}¹²⁶

{الْمِيمَ إِنْ تَسْكُنَ بَعْنَةً لَدَى ... بَاءٍ عَلَى الْمُخْتَارِ مِنْ أَهْلِ الْأَدَا}

İbnü'l-Cezerî'nin oğlu olan Ahmed b. İbnü'l-Cezerî (ö. 835/1432) *el-Havaşi'l-müfhime* adlı *Mukaddime* şerhi olan eserinde yukarıdaki beyitlerin izahını şöyle yapmıştır:

“Şunu bilin ki gunne, harekeli de olsalar, sakın de olsalar, izhara, ihfaya yahut idgama uğramış da olsalar nûn ve mîmin ayrılmaz bir parçasıdır.”¹²⁷

3.4.2.4. Mîm ve nûn harflerinde mahreç durumu

Haddizatında birçok tecvit âlimi gunnenin asli mahrecinin geniz olduğunu ifade etmiştir.¹²⁸ Fakat gunnenin ne olduğu hususunda yaşanan ihtilaflar onun bileşenlerinin mahreci hakkında da farklı yorumlar yapılmasına sebep olmuştur. Gunneyi her koşulda mîm ve nûn harflerinin sıfatı ve onlardan ayrılmaz parça olarak gören bir grup tecvit âlimi vardır. Bunlar gunne sesinin çıkmasında dilin herhangi bir fonksiyonu olmadığını ve bu harflerin her hâlükârda genizden çıktığını söylemektedirler. Onlar gibi düşünmeyen başka bir grup da nûn ve mîm harflerinde gunnenin varlığından söz edilebilmesi için birtakım şartların oluşmasını öne sürmüşler ve dolayısıyla bu şartlar yerine gelmediğinde nûn ve mîm harflerinin mahrecinin geniz olamayacağını söylemişlerdir. Söz konusu görüşler aşağıda maddeler halinde şöyle özetlenebilir:

¹²⁴ Mer'âşî, *Cühdü'l-mukill*, 164.

¹²⁵ Hüdâ Salah Râşid, *ed-Dersu's-savtî fî kitâb*, 123.

¹²⁶ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddimetü'l-Cezeriye*, 7.

¹²⁷ Ahmed b. Muhammed b. İbnü'l-Cezerî, *el-Havâşi'l-müfhime fî Şerhi'l-Mukaddime*, thk. Sami el-Madi, Mûsâ Ca'fer el-Mirkanî, İlavî Sâdır ed-Diracî (b.y.: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2012), 126.

¹²⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1982 4/434; Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, 182; Dâni, *et-Tahdîd*, 109; Mersafî, *Hidayetü'l-karî*, 177.

a) Nûn ve Mîm Harflerinin Her Hâlûkârda Mahreçlerinin Geniz Olduğunu Söyleyenler:

Ca‘berî ve Derkezlî gibi âlimler gunnenin mîm ve nûn harflerinde her hâlûkârda (izharlı, idgamlı, ihfâlî, sakîn) bulunduğunu, dilin gunne sesinde herhangi bir fonksiyonunun olmadığını ve dolayısıyla bu harflerin gunneyle beraber genizden çıkacağını söylemişlerdir.¹²⁹

b) Nûn ve Mîm Harflerinin Mahreçlerinin Değişebileceğini Söyleyenler:

Mekkî, Ebû Amr gibi kıraat ve tecvîd ilminin önde gelen âlimlerinin de içinde bulunduğu bir grup sakîn olmayan ve izharlı olan bu harflerde gunneden söz edilemeyeceğini, çünkü gunne sesinin çıkış esnasında dilin amel ettiğini ve dolayısıyla bu harflerin mahreçlerinin geniz değil ağız olacağını söylemişlerdir.¹³⁰

[و غنة تنوين و نون و ميم ان----- سكن ولا اظهار في الانف يجتلى]¹³¹

Şâtıbiyye şârihi Ebû Şâme (ö. 665/1267) ve Muhammed Şu‘le yukarıdaki beytin şerhinde harekeli ve izharlı olan nûn ve mîm harflerinde gunne olamayacağını; nûn harfinde dilin, mîm harfinde de dudakların fonksiyonu olduğunu vurgulamıştır.¹³² *Şerhu Mufasssal* kitabının müellifi İbni Yaîş ise (مئك)-(عئك) kelimelerindeki gibi sakîn olan nûn harfine *nûn-u hafıyye* dediğini ve bu harfin mahrecinin geniz olduğunu ifade etmiştir. Yine İbni Yaîş nûn harfinin kendisinden sonra 15 ihfa harfinden birisi bulunduğu ve nûn sakîn olduğu takdirde mahrecinin geniz olacağını fakat kendisinden sonra boğaz harflerinden birisiyle gelirse sakinde olsa mahrecinin geniz değil ağız olacağını söylemiştir.¹³³ Kurtubî de nûn harfinin ağız harflerinden on beş harfle (ق-ك-ج-ش-ض-ص-س-ز-ط-د-ت-ظ-ذ-ث-ف) beraber geldiğinde ve sakîn olduğunda sadece genizden çıkacağını aynı zamanda ağızın hiçbir fonksiyonun olmadığını ifade etmiştir.¹³⁴

¹²⁹ Muhammed İbnü'l-Cezerî, *el-Havâşî 'l-müfhome fî Şerhi 'l-Mukaddime*, 32; Cerîsî, *Nihayetü 'l-kavli 'l-müfîd*, 81; Hüdâ Salah Râşîd, *ed-Dersu 's-savtî fî kitâb*, 123.

¹³⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri 'âye*, 133; Dâni, *et-Tahtîd*, 104; İbnü'l-Bâziş, *Kitabü 'l-İknâ*, 254.

¹³¹ Ru'aynî, *Metnü 'ş-Şâtıbiyye*, 92.

¹³² Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî Ebû Şâme, *İbrâzü 'l-meânî min Hirzi 'l-emânî fî 'l-kirâati 's-seb'*, thk. İbrâhîm Atuh Avad (b.y.: Dâru'l- Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 750; Muhammed Şu'le, *Kenzü 'l-emânî fî Şerhi Hirzi 'l-emânî* 2/760.

¹³³ Halebî, *Şerhu 'l-Mufasssal* 10/126.

¹³⁴ Kurtubî, *el-Mûdih fî 't-tecvîd*, 81.

3.4.2.5. Nûn-u hafîfe ve nûn-u asliyye

Sîbeveyhi, (ö. 180/796) *el-Kitâb* adlı eserinde nûn-u hafîfenin mahrecinin geniz olduğunu söylemiştir.¹³⁵ Sîbeveyhi'nin şarihlerinden Ebû Sa'îd es-Sîrâfî (ö. 368/979) ise nûn-u hafîfe'nin aslında nûnu hafîyye olduğunu şöyle ifade etmiştir: "...bu nûn-u hafîyye olmalıdır. Çünkü yapılan açıklama ona işaret etmektedir."¹³⁶

Mekkî, nûn-u hafîfenin mahrecini şöyle açıklamıştır: "Nûn harfi altıncı mahreç olan ağızdan çıkar. Onun yeri lâm harfinin ya az yukarısı ya da az altıdır. Bu hususta ihtilaf vardır. Nûn-u hafîyye ise sakın olduğu halde genizden çıkar."¹³⁷ Yine sözlerinin devamında Mekkî nûn-u hafîfenin bizzat gunnenin kendisi olduğunu ifade etmektedir.¹³⁸

Bu iki nûn arasında gerek mahreç gerekse yapısal olarak birtakım farklar bulunmaktadır. Aşağıda nûn-u hafîfeyi nûn-u asliyyeden ayıran özelliklere değinilecektir.

Nûn-u Hafîfe ve Nûn-u Asliyyenin Farkları:

Gânim Kaddûrî, bu iki nûn arasındaki farkın mahreçlerinden kaynaklandığını ifade edip şöyle demektedir:

"Aslî nûn harfinin iki mahreci vardır. İlki dilin ağızda dayanmış olduğu, ikincisi ise sesin genizde aktığı yerdir. Nûn-u hafîyyede ise sonraki harfin mahrecine girmek için dilin dayandığı yer ortadan kalkar. İşte bu nûnda geniz sesinden başka bir şey kalmaz. İşte o ses de gunnedir. Nûn-u hafîyyeye özel bir mahreç tahsis edilmesinin esprisi budur."¹³⁹

Sözlerinin devamında Gânim Kaddûrî manayı değiştirme açısından iki nûn arasında hiçbir fark bulunmadığını vurgulamaktadır.¹⁴⁰

Mer'âşî ise bu iki nûn arasındaki farkı şu şekilde ifade etmiştir:

"Sen eğer Nûn-u muhfât (ihfâlî nûn) ve gunne arasındaki fark nedir? diye soracak olursan sana şöyle söylerim: bu ikisi zat olarak ittifak halindedir. Çünkü ikisi de genizden çıkar. Fakat bu ses (gunne) (عَنْ-لَمْ) kelimelerinde olduğu gibi aslı itibarıyla sakın mîm ve nûn harflerinin ayrılmaz parçasıdır. İşte bu yüzden gunne olarak adlandırılır. Sakın nûn bazen ihfa edilebilir. Yani bunun

¹³⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1982 4/434.

¹³⁶ Ebû Sa'îd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzübân Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi*, thk. Ahmed Hasan Mehdîlî. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008), 5/387.

¹³⁷ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, 133.

¹³⁸ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, 183.

¹³⁹ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, 189.

¹⁴⁰ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, 189.

anlamı şudur ki onun zatı bazen yok edilebilir ve (عك) örneğindeki gibi gunne olan sıfatı baki kalır. Bu kalan gunne nûn-u muhfat olarak adlandırılır. Kısaca gunne genizden gelen sestir ki bu ses ister zikredilen iki harfte isterse de kendi başına kaim olsun.”¹⁴¹

3.4.2.6. Gunne mertebeleri

Bazı durumlarda nûn ve mîm harflerinin telaffuzunda işitilen gunne sesi kuvvetliyen bazı durumlarda ise zayıf olmakta yani gunne sesi daha düşük seviyede işitilmektedir. Kıraat âlimleri bu durumu kategorize edebilmek amacıyla gunneyi mertebelere ayırmışlardır. Klasik ve modern tecvit çalışmalarına bakıldığında bu mertebe sayısındaki çeşitlilik göze çarpmaktadır.¹⁴²

Ca‘berî gunnenin nûn ve mîm harfleri sakın iken harekeli oldukları halden daha gunneli, yine ihfaya uğrayanının izhara uğrayanından daha gunneli, en gunneli halinin ise sakın ve idgamlı hâlî olduğunu ifade etmiştir.¹⁴³

Tuhfetü’-t-tâlibin müellifi Semennûdî (ö.1084/1673) de gunnenin her halukarda mutlak olarak mîm ve nûn harflerinde mevcut; fakat sakın halde olanın harekeliden, idgama uğrayanın ihfalıdan, ihfaya uğrayanın da izharlıdan daha kâmil bir gunneye sahip olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁴

Mersafî, gunneyi kuvvetine göre 3’lü ve 5’li kategorize edenlerin arasındaki ihtilafın lafzî boyutta olduğunu aslında her iki grubun da uygulama noktasında aynı durumda olduklarını belirtmiştir.¹⁴⁵ Tecvit âlimlerinin gunnenin mertebeleri hususunda beşli taksimi tercih ettikleri görülmektedir.¹⁴⁶ Bu sebeple çalışmamızda beşli taksim esas alınacaktır.

¹⁴¹ Mer‘aşî, *Cühdü’l-mukill*, 137.

¹⁴² Mersafî, *Hidayetü’l-karî*, 177; Ğanim Kaddûrî el-Hamed, *eş-Şerhu’l-vecîz ‘ale’l-Mukaddimetü’l-Cezerî*, 102.

¹⁴³ Cerîsî, *Nihayetü’l-kavli’l-müfid*, 81.

¹⁴⁴ Semennûdî, *Tuhfetü’l-tâlibîn*, 39.

¹⁴⁵ Mersafî, *Hidayetü’l-karî*, 177.

¹⁴⁶ Ğanim Kaddûrî el-Hamed, *eş-Şerhu’l-vecîz ‘ale’l-Mukaddimetü’l-Cezerî*, 102; Mersafî, *Hidayetü’l-karî*, 177; Atıyye Kâbil Nâsır, *Gayetü’l-mürîd*, 72; Komisyon, *Mevsûatü’l-Kur’âniyye el-Mütehasısas*, ed. Mahmud Hamdi Zakzuk (Mısır: el-Meclisü’l-Âla li’ş-Şüûni’l-İslamiyye, 2015), 381.

1-Şeddeli Mîm ve Nûn Harflerindeki Gunne:

Gunnenin en fazla olduğu kısımdır.¹⁴⁷ Bu gunne çeşidi bir kelimede veya iki farklı kelimede bulunabilir.¹⁴⁸ Bir kelimede bulunanlar şeddeli nûn ve mîmdir. (أَمَّهُ) - (هَمَّتْ) - (يَمْنُونَ) gibi. (أَنَّهُمْ).

Yukarıda zikredilen örneklerin tamamında şeddeli nûn ya da mîmden kaynaklanan gunne uygulaması bulunsa da bunların kuvvet açısından birbirinin aynı olmadığının belirtilmesi gerekmektedir. Zira nûn harfindeki gunne, mîm harfindekinden daha kuvvetli ve daha tamdır.¹⁴⁹ Süresi ise iki harekedir.¹⁵⁰

İki farklı kelimede bulunan gunne ise 4 kısımdır.¹⁵¹

a- Sakin Nûnun ve Tenvinin İdgam Edilmesi

{إِنْ نَشَأْ} = Sakin nûn harfinin nûn harfindeki idgamı

{يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ} = Tenvinin nûn harfindeki idgamı

{مِنْ مَالٍ} = Sakin nûn harfinin mîm harfindeki idgamı

{لَوْ لَوْأَ مَنُورًا} = Tenvinin mîm harfindeki idgamı

b-Sakin Mîm Harfinin Başka Bir Mîm Harfine İdgam Edilmesi

{كَمْ مِنْ}

c-İdgam-ı Mütecaniseyni Sağîr (Sakin Bânın Mîm Harfine İdgam Edilmesi)

{يَا بَنِي آدَمَ}

d-Lâm-ı Şemsiyyenin Nûna İdgam Edilmesi

{إِلَى الثَّوَرِ}

2-İdgam-ı Nakıs (Sakin Nûn veya Tenvinin vâv ve Yâ Harfine İdgam Edilmesi):

{مِنْ وَالٍ} = Sakin nûn harfinin vâv harfine idgam edilmesi

{جَنَّةٌ وَ حَرِيرًا} = Tenvinin vâv harfine idgam edilmesi

{مَنْ يَعْمَلْ} = Sakin nûn harfinin yâ harfine idgam edilmesi

{خَيْرًا يَرَهُ} = Tenvinin yâ harfine idgam edilmesi

¹⁴⁷ Husarî, *Ahkâmü Kırâati 'l-Kur'âni 'l-Kerîm*, 79.

¹⁴⁸ Mersafî, *Hidayetü 'l-Karî*, 178.

¹⁴⁹ Cerîsî, *Nihayetü 'l-kavli 'l-müfîd*, 82.

¹⁵⁰ Cerîsî, *Nihayetü 'l-kavli 'l-müfîd*, 81; Feryal Zekerîyya'l-'Abdi, *el-Mîzân fî ahkâmi tecvîdi 'l-Kur'ân*, 88.

¹⁵¹ Muhammed Hişâm el-Burhânî, *İlmü tecvidi 'l-Kur'ân* (Birleşik Arap Emirlikleri: y.y., 2002), 120.

3-İhfa Gunnesi:

İhfa gunnesi üç kısma ayrılmıştır.

a-15 ihfa harfiyle beraber bulunan sakın nûn veya tenvinin ihfası ﴿إِنْ كُنْتُمْ﴾ - ﴿مِنْ قَبْلُ﴾

b-Bâ harfiyle bulunan iklab olmuş mîm harfinin ihfası ﴿مِنْ بَعْدُ﴾ - ﴿عَلَيْمٌ بِذَاتِ﴾

c-Bâ harfinden önceki mîm harfinin ihfası ﴿فَأَحْكُمْ بَيْنَهُمْ﴾ -- ﴿هُمْ بِرَبِّهِمْ﴾

4- Sakin Mîm Harfinin İzharı (Mîmin Cezimli Halindeki Gunne)

Boğaz harfleriyle beraber bulunan sakın nûn veya tenvinin izharı ve kendisinden sonra bâ ve mîm harfleri bulunmayan sakın mîmin izharı ﴿أُنْعَمْتَ﴾

5-Mîm, Nûn ve Tenvinin Harekeli Olduklarında Meydana Gelen Gunne:

﴿مَلِكٌ﴾ ﴿نَهْرٌ﴾

﴿عَذْنِ التِّي﴾

3.4.2.7. Gunnenin süresi

Son dönem tecvit âlimlerinin çoğu gunnenin kâmil olanının miktarının medd-i tabîiye uyacağını yani iki hareke olacağını söylemişlerdir.¹⁵² Muhammed Mekkî Nasr el-Cerîsî, konuyla ilgili, gunnenin süresinin iki hareke olması gerektiğini belirterek şöyle demiştir: “*Üstadlarımızdan ve tecvit ilminde otorite âlimlerden ihfa gunnesinin iki harekeden ne fazla ne de eksik olamayacağını naklettik.*”¹⁵³

3.4.2.8. Gunne konusunu detaylandıran kaynaklar

Gerek klasik gerek modern tecvit kitapları incelendiğinde müelliflerin eserlerinde gunneye ciddi manada yer verdikleri göze çarpmaktadır. Bunda gunnenin tarifinde uzlaşılabilmesi ve diğer kavramlarla bir araya geldiğinde doğan hükümlerde âlimlerin görüş ayrılıklarına düşmesi gibi birtakım sebepler etkilidir. Maalesef Türkiye’de Türkçe yazılan eserlere bakıldığında meseleye yüzeysel olarak değinenler dışında pek fazla çalışma bulunmamaktadır. Gunne kavramı hakkında veri toplamak isteyen araştırmacıların “*harflerin sıfatları ve mahreçleri*”, “*mîm ve nûn harfinin sıfatları*”, “*sakin nûn ve sakın mîm harflerinin hükümleri*” ve müstakil olarak “*gunnenin hükümleri*” gibi konu başlıkları altında araştırmalarını yapmaları gerekmektedir. Ayrıca gunne kavramı haddizatında Arap harflerine mahsus bir konu olması ve

¹⁵² Alallahi bin Ali Ebu’l-Vefa, *el-Kavlü’s-Sedîd fî İlmi’t-Tecvîd* (b.y.: Dâru’l-Vefa, 2003), 79; Mersafî, *Hidayetü’l-Karî ilâ Tecvîdi Kelâmi’l-Bârî*, 180-181; Yahya Abdurrezzak el-Ğavsani, *İlmü’t-Tecvid* (Suriye: Dâru’l-Gavsânî, 2011), 32.

¹⁵³ Cerîsî, *Nihayetü’l-Kavli’l-Müfîd fî İlmi Tecvidi’l-Kur’âni’l-Mecîd*, 166.

Kur'an tilavetinde vazgeçilemez bir ahenk unsuru olmasıyla da sadece kıraat ve tecvit kitapları değil nahiv ve ses bilim (fonetik) kitaplarında da uzunca işlenmiştir.

Gunne hakkında detaylı malumat bulunabilecek eserler şunlardır:

- Sîbeveyhi: *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, (Kahire, Riyad: Mektebetü'n-Nâcî, Dâru'r-Rufâ'î, 1982), 4/434.
- Ebu Tâlib el-Mekkî: *er-Riâye*, thk: Mektebü Kurtuba, (Müessesetü Kurtuba, 2005), Gunne babı.
- Senhûrî: *Kitâbü'l-câmi' l-müfîd fî sinâ'ati't-tecvîd*, thk. Mevlâ Muhammed el-İdrîsî et-Tâhirî, (Lübnan, Dâru İbn Hazm, 2010), Gunne babı.
- Saçaklızâde Mehmed Efendi: *Cühdü'l mukill*, thk. Salim Kaddûrî el-Hamed (Ürdün, Dâru Ammar, 2008), Harflerin mahreçleri ve sıfatları bölümleri.
- Gânim Kaddûrî el-Hamed: *ed-Dirâsâtü's-savtiyye 'inde 'ulemai't-tecvîd*, eş-Şerhu'l-Vecîz, (Ürdün, Dâru Ammar, 2007), Gunne babı.
- Hüdâ Salah Râşid: *ed-Dersu's-savtî fî Kitâb Hulâsâtü'l-'ucâle*, (Tunus: Kelimetü Sâliha 2016), Gunne babı.

3.4.3. İdgam (الإدغام)

Tenvin ve sakin nûnun kısımlarından üçüncüsü idgamdır. Bu çalışmada idgam bahsi tüm unsurları ve çeşitleriyle beraber detaylıca ele alınacaktır.

3.4.3.1. İdgam kavramının tanımı

Sözlük anlamı itibariyle “bir şeyi başka bir şeye girdirmek”, “katmak” manalarına gelen¹⁵⁴ idgam; ıstılahta ise “birbirinin aynı, birbirinin mütecanisi (mahreçleri bir, sıfatları farklı), birbirinin mütekaribi (mahreç veya sıfatlarında yakınlık olan) iki harften birinin diğerine bazı şartlar dahilinde katılması ve şeddeli bir harf gibi okunması” şeklinde tarif edilmiştir.¹⁵⁵ Başka bir tarifte idgam “birincisi sakin ikincisi harekeli iki harfin karşılaşması ve ikincisinin cinsinden tek bir harfe dönüşmesi” şeklinde açıklanmıştır.¹⁵⁶

İdgamın tarifi yapılırken gözden kaçırılmaması gereken bir diğer nokta ise iki kelimede gerçekleşiyor olmasıdır.¹⁵⁷ Eğer tenvin veya sakin nûndan sonra idgam harfleri tek bir kelimede

¹⁵⁴ Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, 105.

¹⁵⁵ Pakdil, *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*, 175.

¹⁵⁶ Akdemir, *Miftâhu'l-mehâra*, 113.

¹⁵⁷ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, 205.

bulunursa orada idgamın varlığından söz edilemez. İzhar başlığı altında açıklandığı üzere böyle bir durumda izhar gerçekleşir. İdgam harfleri altı tane olup şöyledir: (يرملون).¹⁵⁸

Tecvit âlimleri sakin nûn ve tenvinin bu harflerde idgam edilmesinin sebebini mahreçlerinin ve sıfatlarının birbirlerine yakın ve uyumlu olmasına bağlamışlardır. Ebû Amr ed-Dânî bu hususta şöyle demiştir:

“Nûn ve tenvin bu harflere (يرملون) aralarındaki yakınlık ve benzerlik sebebiyle idgam edilmiştir. Tenvin ve sakin nûnun ra ve lâm harflerine idgam edilmeleri ise mahreçlerinin sakin nûn ve tenvinin dildeki mahrecine yakın olmaları sebebiyledir. Hatta bunların mahrecinin bir olduğu dahi söylenmiştir. Mîm harfine idgam edilmelerinin sebebi aralarında gunne sebebiyle bir ortaklık bulunmasıdır. Öyle ki seslerinin bu özelliği sebebiyle sen nûnu mîm olarak, mîm harfini ise nûn gibi duyarsın. Vâv harfine idgam edilmeleri, vâv ve mîm harflerinin mahreçlerindeki kardeşlik sebebiyledir. Öyle ki o iki harf dudakların arasından çıkar ve yine aynı şekilde vâv harfindeki med, mîm harfindeki gunne mesabesindedir. Yâ harfine idgam edilmesinin sebebi ise med ve lîn itibariyle yâ harfinin vâv ile kardeşliğidir. Ra harfine idgam edilmesinin sebebi de ra harfine olan yakınlığıdır. Çünkü o (nûn) dilin ucundan çıkar ve ra harfine yâ harfinden daha yakındır.”¹⁵⁹

Sakin nûn ve tenvinin niçin bu harflere idgam edildiği hususunda Mekkî'nin söyledikleri de ed-Dânî'nin söylediklerinden çok farklı değildir. Mekkî, sakin nûn ve tenvinin, vâv ve yâ harflerine idgam edilmesinin sebebini şu şekilde açıklamıştır;

“*Nûn harfindeki gunne vâv ve yâ harflerindeki med ile lîne benzemiştir ve idgam böylece vacip olmuştur.*”¹⁶⁰

3.4.3.2. İdgamın unsurları

İdgamın oluşması için birtakım unsurların bir araya gelmesi gerekmektedir. Bunlar iki tane olup aşağıdaki gibidir:

Müdgam (Katılan Harf): İdgamı oluşturan unsurlardan birinci sırada gelen harfi ifade etmektedir. Diğer bir tabirle sonraki harfin içine dahil olan harf için müdgam tabiri kullanılmaktadır.

¹⁵⁸ Süleyman el-Cemzûrî, *Tuhfetü'l-etfâl*, thk. Eymen Rüşdi Suveyd (b.y.: Alukah: ts.), 4.

¹⁵⁹ Dâni, *et-Tahdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*, 112-113.

¹⁶⁰ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, 207.

Müdgamün fih (İçine Katılınan Harf): İdgamı oluşturan unsurlardan ikinci sırada gelen harfi ifade etmektedir. Diğer bir tabirle içine dahil olunan harf için müdgamün fih tabiri kullanılmaktadır.¹⁶¹

فَإِنْ لَمْ: nûn harfi müdgam iken lââm harfi müdgamün fih'tir.

3.4.3.3. İdgamın şartları

İdgamın gerçekleşmesi için lazım olan hususlar aşağıda da görüleceği üzere üç madde halinde sıralanmıştır.

- 1) Birinci harf sakın, ikinci harf ise harekeli olmalıdır.¹⁶²
- 2) Sakin olan birinci harf, med harfi olmamalıdır.¹⁶³
- 3) İdgamın sebeplerinden birisi olmalıdır.¹⁶⁴

3.4.3.4. İdgam-ı kebîr, İdgam-ı sagîr

İdgam oluşumu itibariyle iki grupta değerlendirilir:

İdgam-ı Kebîr:

Müdgam ve müdgamün fihin her ikisinin de harekeli olduğu idgam çeşididir.¹⁶⁵ Bu idgam türü Asım kıraatinde bulunmamaktadır.¹⁶⁶ Bu idgam türünün büyük olarak isimlendirilmesinin sebebi dilde ve tilavette çokça bulunması, tatbik edilme noktasındaki zorluk, idgam yapmadan önce birinci harfin sakın kılınması şeklinde ifade edilmiştir.¹⁶⁷ Bu idgam türünde müdgam ve müdgamün fih genelde ayrı kelimelerde bulunsa da bunların aynı kelimedede bulunduğu örnekleri de mevcuttur.

a) Aynı kelimedede bulunan misleyn üzerinde idgam uygulaması Kur'an'da iki yerde bulunmaktadır: مَا سَلَكَكُمْ ← مَا سَلَكَكُمْ - مَنَاسِكُكُمْ ← مَنَاسِكُكُمْ

b) Ayrı kelimedede bulunan misleyn üzerinde idgam uygulamasında birinci harf sakın kılınıp, ikinci harf ise idgam ile okunmuştur.

¹⁶¹ Pakdil, *Ta 'lim, Tecvid ve Kıraat*, 176.

¹⁶² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 284.

¹⁶³ İbnü'l-Bâziş, *Kitâbü'l-'İknâ*, 165.

¹⁶⁴ Pakdil, *Ta 'lim, Tecvid ve Kıraat*, 177.

¹⁶⁵ İbrahim Muhammed Cürmî, *Mu'cemü 'ulûmi 'l-Kur'ân* (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2001), 28.

¹⁶⁶ Pakdil, *Ta 'lim, Tecvid ve Kıraat*, 175.

¹⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/274.

الشَّوْكَهُ تُكُونُ لَكُمْ - شَهْرُ رَمَضَانَ - شَهْرُ رَمَضَانَ - لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ - لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ

Ancak ilk harfin şeddeli, tenvinli, muhatap veya mütekellim tâsı olması halinde idgam uygulanmamıştır. كُنْتُ تُرَابًا، أَفَأَنْتَ تُكْرَهُ، مِنْ أَنْصَارِ رَبَّنَا، مَسَّ سَقَرٌ

c) Aynı kelimedede bulunan mütekaribeynin idgamı sadece kâf harfinin cemi müzekker zamiri olan yine kâf harfine idgamından ibarettir. يَرْزُقُكُمْ - يَرْزُقُكُمْ - خَلَقَكُمْ - خَلَقَكُمْ

İdgam-ı kebîr ile ilgili önemli noktalardan birisi de bu gruptaki idgamların sadece es-Sûsî rivayeti kanalıyla nakledilen idgamlar olmasıdır.

İdgam-ı Sağîr:

Müdgamın sakin, müdgamün fihin ise harekeli olduğu durumlardaki idgam çeşididir.¹⁶⁸

1- (بـ، هـ، لـ) kelimelerinin ikinci harfleriyle *te'nîs tâsının* kendilerinden sonra bulunan harfe göre yapılan idgam çeşidi Hafs tarafından uygulanmamıştır.

a) (بـ) kelimesi kendisinden sonra (ت، ج، د، ز، س، ص) harflerinden biri bulunursa idgam meydana gelir. إِذْ زَيْنَ - إِذْ سَمِعْتُمُوهُ

b) (هـ) kelimesi kendisinden sonra (ج، ذ، ز، س، ص، ض، ظ) harflerinden birisi bulunursa idgam meydana gelir. لَقَدْ جَاءَكُمْ - وَلَقَدْ دَرَأْنَا

c) *Te'nîs tâsı* kendisinden sonra (ث، ج، ز، س، ص، ظ) harflerinden birisi bulunursa idgam meydana gelir. نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ - خَبَّتْ زِدْنَاهُمْ

d) (لـ) kelimeleri kendilerinden sonra (ت، ث، ز، س، ص، ض، ط، ظ، ن) harflerinden birisi bulunursa idgam meydana gelir. هَلْ تَنْبِيْكُمْ - هَلْ ثَوَّبَ الْكَقَارُ - بَلْ زَعَمْتُمْ - بَلْ سَوَّلَتْ

2- Mahreçleri birbirine yakın bazı harfleri - (ب-ف-م) - (ف-ب) - (ل-ر) - (ل-ذ) - (ث-ت-ذ) - (د-ث-ذ) - (ب-ف-م) arasında meydana gelip Kur'an'da az sayıda örneği vardır. Hafs rivayetinde ise sadece iki örnek mevcuttur. (يَابُنَيَّ ارْكَبْ مَعَنَا، يَلْهَثْ ذَلِكَ)

3- Misleyn ve mütecaniseyn harfleri yan yana geldiğinde tüm kıraat imamlarına göre idgam zorunludur. إِذْ دَهَبَ - رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ

4- Sakin nûn veya tenviden sonra (يرملون) harflerinden birisi bulunursa idgam meydana gelir.

5- (ت-ث-د-ذ-ر-ز-س-ش-ص-ض-ط-ظ-ل-ن) harflerinden birisi bulunursa harf-i ta'rifin lâm harfî kendisinden sonraki harfe idgam edilir. التَّائِبُونَ - السَّانِحُونَ

¹⁶⁸ Muhammed Sâlim Mehaysin, *el-Hâdî Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kırââtî'l-l-aşr ve'l-keşfi 'an mileli'l-kırâat ve tevcihihâ* (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1997), 1/265.

3.4.3.5. İdgamın çeşitleri

Burada bahis konusu olan idgam çeşitleri "idgam-ı sağîr" grubunda değerlendirilen idgamlardır. Çünkü "mudgam" konumunda olan ilk harf her zaman sakindir.

Tecvit ve kıraat âlimleri az önce zikredilen altı harfî “*sakin nûn ve tenvinin tam olarak idgam edildiği ve idgam esnasında gunnenin ortadan kalktığı harfler*” (idgam-ı bi dûni gunne) ile “*nûn ve tenvinin nakıs olarak idgam edildiği ve idgam esnasında gunnenin baki kaldığı harfler*” (idgam-ı bi gunne) olmak üzere ikili taksimatta bulunmuşlardır.

A. İdgam-ı bi Gunne (İdgam-ı Me‘a’l-Gunne)

Tenvinden veya sakin nûndan sonra dört harften (ينمو)¹⁶⁹ birisinin bulunmasıyla oluşur.¹⁷⁰ İdgam me‘a’l-gunnede sesin bir kısmı, genize verilerek şeddeli bir harf şeklinde okunur.¹⁷¹ Bu idgam çeşidi tam olarak gerçekleşebilirken nakıs şeklinde de gerçekleşebilir. Sakin nûndan sonra vâv ve yâ harfleri eğer aynı kelimede gelirlse ittifakla burada idgam yapılmaz.¹⁷² (بُنْيَانٌ -- صَيَوَانٌ -- الدُّنْيَا -- قُنُونٌ) örneklerinde olduğu gibi.

(منْ نعمة) - (منْ مال) - (صحفاً مطهرة)

(منْ يعمل) - (منْ وال)

Yukarıdaki örneklerde tenvin ve sakin nûn harflerinden sonra gelen harfler idgam edilir ve gunneli bir ses ile telaffuz edilirler.

İdgam-ı bi gunnenin tam mı yoksa nakıs mı olduğu hususunda tecvit ve kıraat âlimleri arasında bir ittifak söz konusu değildir. Bunlardan bir kısmı (ينمو) harflerinden hangisi gelirse gelsin idgamın nakıs olacağını söylemişlerdir. Çünkü onlara göre tenvin veya sakin nûnun sıfatları bütünüyle ikinci harfe katılmayıp gunnesinden eser kalmaktadır.¹⁷³ Bazı kıraatçilere göre ise mîm ve nûn harfleriyle yapılan idgam, “tam idgam” olmaktadır.¹⁷⁴ Çünkü gunne sıfatı, müdgam ve müdgamün fîhin her ikisinin de ayrılmaz bir sıfatı olduğu için birbirine tam girmiş olur. Böylece idgam-ı tam meydana gelir ve tam anlamıyla şeddeli bir nûn veya mîm gibi okunur.¹⁷⁵

¹⁶⁹ İbnü’l-Cezerî, *Mukaddimetü l-Cezeriye*, 7.

¹⁷⁰ Mersafî, *Hidayetü l-karî*, 162.

¹⁷¹ Pakdil, *Ta’lim, Tecvîd ve Kıraat*, 181.

¹⁷² Mersafî, *Hidayetü l-karî*, 163.

¹⁷³ Mekki b. Ebî Tâlib, *er-Ri’âye*, 205; Dâni, *et-Tahdîd*, 113; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd*, 156-157.

¹⁷⁴ Ebû Şâme, *İbrâzü l-me’ânî*, 201.

¹⁷⁵ Pakdil, *Ta’lim, Tecvîd ve Kıraat*, 182.

Bu şekilde düşünen âlimlerden Ebû Amr ed-Dânî, vâv ve yâ harflerinin idgam edildiği zaman oluşan gunne ile ilgili şunları söylemiştir;

“Yâ ve vâv harflerine gelince o ikisi (tenvin ve sakin nûn) bu ikisine idgam edilirler ve gunne de varlığını devam ettirir. Bu görüş Hamza dışındaki kıraat imamlarının ortak görüşüdür. O (Hamza) bu konuda ihtilaf etmiştir. Tenvin ve sakin nûnun gunnesi varlığını devam ettirdiğinde onlar tam olarak başka bir harfe dönüşemedikleri gibi tam bir idgam ile idgam da edilemezler. Onlar hakkında böyle bir şey söz konusu gunne ortadan kalktığında mümkün olur.”¹⁷⁶

Sözlerinin devamında ed-Dânî mîm harfinin idgamı için şunları söylemiştir;

“Mîme gelince o ikisi (tenvin ve sakin nûn) ona tam idgam ile idgam olur. Ve yine o ikisi gunnenin açığa çıkmasıyla beraber kendi cinslerinden tam bir dönüşüme uğrarlar. Bu özellik sadece mîm harfi için söz konusudur. Çünkü sakin nûn ve tenvin gibi onda da (mîm) gunne mevcuttur. Başka bir harfe dönüşmeyle nûn ve tenvinin gunnesi gitmiş dahi olsa mîmin gunnesi varlığını sürdürür. Bu ikisinin nûn ile olan durumu aynı mîm gibidir. Muhammed b. Ahmed, bize İbn Mücahid’in (ö. 324/936) şu dediklerini aktarmıştır: Hiç kimse (بَعْمَن) kelimesini gunnesiz olarak telaffuz edemez. Bu mîm harfinin gunnesi sebebiyledir. İbn Keysân ise şöyle demiştir: Nûn, mîm harfine idgam edildiğinde mevcut gunne nûn harfinin gunnesidir.”¹⁷⁷ Yine ed- Dâni sözlerinin devamında kendisinin de kanaatinin gunnenin nûn harfine değil, mîm harfine ait olduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁸

Abdülvehhâb el-Kurtubî ise nûn harfinin yine başka bir nûn harfine yahut mîm harfine idgamı için bu harflerin kendilerinde zaten gunne sıfatı olduğundan ayriyeten başka bir gunneye ihtiyaç duyulmayacağını ifade etmiştir.¹⁷⁹

B. İdgam-ı bi Dûni Gunne (İdgam-ı Bilâ Gunne)

Tenvin veya sakin nûndan sonra iki harften (ج-ر) birisinin bulunmasıyla oluşur.¹⁸⁰ Bu idgam çeşidi sadece tam olarak gerçekleşir.¹⁸¹ Tecvit âlimlerinin büyük bir bölümüne göre *lâm* ve *ra* harfleri idgam edilirken nûn harfinin gunnesini belirgin kılmamış olmalarına rağmen birçok nahiv âlimi aksi yönde görüş belirtmişlerdir.

¹⁷⁶ ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 113.

¹⁷⁷ ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 114.

¹⁷⁸ ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 114.

¹⁷⁹ Kurtubî, *el-Mûdih*, 146.

¹⁸⁰ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddimetü'l-Cezeriye*, 7.

¹⁸¹ Mersafî, *Hidayetü'l-karî*, 164.

Sîbeveyhi nûn harfinin ra ve lâm harflerine hem gunneli hem de gunnesiz olarak idgam edilebileceğini ifade etmiştir.¹⁸² Dil bilimcilerden Müberred (ö. 286/900) ise şöyle demiştir: “(o ikisinin bu ikisine) idgamı iki vecihle gerçekleşir: Gunneli ve gunnesiz. Gunnenin ortaya çıkarılması (belirgin kılınması) gunnenin hükümsüz kalmaması açısından daha evladır. İstersen gunneyi kaldırabilirsin de...”¹⁸³ Sîrâfî (ö. 368/979) ise nûn harfinin ra harfine idgamında en güzel olanının gunneli şekli olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁴

Nahiv âlimleri özellikle lâm harfiyle beraber gunnenin ortaya çıkmasını caiz görürken kıraat ve tecvit bilginleri nûn harfinin lâm ve ra harflerine idgam edilince gunnenin açığa çıkmasını hata olarak kabul etmişler¹⁸⁵ ve bu harflerin gunnesiz olarak okunması gerektiğini ifade etmişlerdir.¹⁸⁶

(غفورٌ رحيم) - (فإن لم) Bu örneklerde tenvin ve sakin nûndan önce gelen ra ve lâm harfleri idgam yapılırken kıraat âlimlerince gunnenin açığa çıkması kesinlikle caiz görülmemiştir. Burada Abdülvehhâb el-Kurtubî gunnenin idgamlı ve idgamsız telaffuzu hakkında şunları söylemiştir;

“Gunnesiz idgamın sebebi şudur: Mütakaribeyndeki (birbirine yakın iki harf) idgam, nûnun idgam edildiği harfin cinsine dönüştürülmesini gerektirir. Böylece ra ile raya, lâm ile lâma, yâ ile de yâya dönüşür. Bu harflerde gunne bulunmamaktadır. Diğer mütakarib harflerde olduğu gibi bunlarda gunnenin baki kalma zorunluluğu yoktur. Fakat bunları gunneli olarak idgam eden kimse bunu şu sebeple yapmıştır: bir harfin diğerine karşı bir üstünlüğü olursa, o harfin diğerine idgam edilmesi imkânsızlaşır. Nûn harfi ise ister mahreci ağızdan ister burundan olsun onun gunne sıfatı mevcuttur. Çünkü gunne çıkışı ağızdan da olsa genizden gelen ve harfe tabi olan bir sestir. Nûn harfi bu harflere yakınlığı ve barındırmış olduğu gunne sayesinde onlara karşı bir üstünlüğü toplanmıştır. Böylelikle bunlardan her biri, diğerini kendi hükmüne doğru çekmiş, mukarebetten (yakınlık) ötürü idgam olmuş ve gunnenin varlığı da baki kalmıştır.”¹⁸⁷

3.4.4. İklab (الإقلاب)

İklab, tenvin ve sakin nûnun kısımlarından üçüncüsüdür. Bu başlık altında kavramın tanımı ve gerçekleşmesi için geçerli şartlar gibi konulara değinilecektir. Türkiye’de ve özellikle Arap

¹⁸² Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/452.

¹⁸³ Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr Sümâlî, *el-Müktedab*, thk. Muhammed Abdülhâlık Azime (Beyrut: 'Âlemü'l-kütüb, ts.) 1/217.

¹⁸⁴ Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi* 5/423.

¹⁸⁵ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, 168-169.

¹⁸⁶ ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 113.

¹⁸⁷ Kurtubî, *el-Mûdih fi't-tecvîd*, 145-146.

lkelerinde iklabın eda keyfiyeti hususunda birtakım farklılıklar vardır. Bu farklılıklara da bu başlık altında yzeyssel olarak temas edilecektir.

3.4.4.1. İklab kavramının tanımı

Sözlükte “bir Şeyi yönünden çevirmek, döndürmek”¹⁸⁸ anlamlarına gelen iklab, ıstılahta ise “tenvin veya sakin nûnu b harfi ile karŐılaŐtıđı zaman gunne ile ihfa edilmiş bir mm harfine çevirmektir” Şeklinde tarif edilmiştir.¹⁸⁹ Mer‘aŐı yapılan tanımda mmin ihfasından kastedilen Şeyin zatının hepsini götürmek olmadığını bilakis zatını zayıflatmak ve cümle içerisinde mahrecine olan itimadını azaltarak örtmek olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁰

İklab uygulaması idgamın aksine tek kelimede veyahut iki kelimede yapılabilmektedir.¹⁹¹ Fakat tenvinden sonraki iklabın gerçekleşmesi için (من بعد) - (سمیعٌ بصیر) - (يُنبِوعا) rneklerindeki gibi iki kelimeye ihtiyaç vardır.¹⁹²

3.4.4.2. İklabın gerçekleşmesinin Şartları

Tecvit âlimleri nn harfinin ihfalı mîme dönüŐme işleminin gerçekleşmesi için olmazsa olmaz üç Şart saymıŐlardır. Bunlar ilk olarak nn harfinin mîme dönüşmesi, mm harfinin ihfalı okunması ve gunnenin korunması olarak sıralanmıştır.¹⁹³

3.4.4.3. İklabın gerçekleşmesinin sebebi ve eda keyfiyeti

Bu bölümde iklabın niçin ve nasıl gerçekleştiği tecvit alimlerinden yapılan alıntılar eŐliđinde illetleriyle beraber açıklanacaktır.

Nn harfinin mm harfine dönüşmesi:

ed-Dânî nn harfinin mm harfine dönüştürülmesinin illetini açıklarken Şöyle demiştir;

¹⁸⁸ Râzî, *Muhtâru’s-sıhh*, 258.

¹⁸⁹ Mersafî, *Hidayetü’l-karî*, 167.

¹⁹⁰ Mer‘aŐı, *Cühdü’l-mukill*, 201.

¹⁹¹ Mersafî, *Hidayetü’l-karî*, 167.

¹⁹² Husarî, *Ahkm krati’l-Kur’âni’l-Kerim*, 145.

¹⁹³ Mersafî, *Hidayetü’l-karî*, 167. Atıyye Kabil Nasr, *Gayetü’l-mürîd*, 63. Feryal Zekerıyya’l-Abdi, *el-Mîzân fı ahkâmi tecvîd’l-Kur’n*, 117.

“Bâ” ile karşılaştığında mîme dönüştürülmesinin sebebi mîm ve nûn harflerinin gunne itibariyle kardeş olmaları ve mahreç itibariyle de bâ ile ortaklığının bulunmasıdır. Bu sebeple mîm harfine dönüştürülür.”¹⁹⁴

Mekkî ise mîme dönüştürülmesinin sebebini şu şekilde izah etmiştir:

“Sakin nûn ve tenvinin bâ ile karşılaştığında mîme dönüştürülmesinin illeti şudur ki mîm ile bâ harfleri mahreç bakımından kardeşirler. Ayrıca cehr ve şiddet özellikleri açısından da bir ortaklıkları bulunmaktadır. Aynı şekilde o (bâ) gunne ve cehr özellikleri bakımından nûn ile kardeşir. Şayet nûn, bâ harfinden önce vuku bulursa iki harfin mahreçlerinin birbirlerine uzaklığı sebebiyle idgam edilememesi ve bânın kardeşi olan mîm harfine olan benzerliği sebebiyle de izhar edilememesiyle, ayrıca nûn ve bâ harflerinin kardeş olmasıyla mîme dönüştürülmüştür.”¹⁹⁵

Abdulvehhâb el-Kurtubî ise bu dönüştürülme hususu ve sonrasında telaffuzunun nasıl olması gerektiği hususunda şöyle demiştir:

“Mîme dönüştürülmesinin ardından telaffuz ihfaya intikal eder. Çünkü mîmin nasibi bâ harfinden önce sakın olarak geldiğinde ihfadır. Nûn ve mîm harflerinin gunneleri birbirlerine benzer. Bu sebeple (أَمْ بِظَاهِرٍ مِنَ الْقَوْلِ) ، (أَمْ بِهِ جَنَّةٌ) ، (أَنْتُمْ مِنَ الْأَرْضِ) ayetlerinin arasında telaffuz açısından herhangi bir fark bulunmamaktadır. Bâ harfinden önceki ister nûn ister mîm olsun aralarında hiçbir fark yoktur ve telaffuzları aynıdır.”¹⁹⁶

Sîrâfî konuyla alakalı Ferrâ’dan (ö. 207/822) şöyle bir alıntı yapmıştır;

“العَنْبَرِ ve bâ harfinden önceki bütün sakın nûnlar ihfaya uğramış olup, nûn bâ harfinden önce ihfa edilmiştir.”¹⁹⁷ Aynı sözleri İbnü’l-Bâziş de zikretmiş ve şu ifadeleri sarfetmiştir: “Rahmetli babam bana şöyle demiştir: Ferrâ, bâ ile birlikte iken nûnun, diğer ağız harflerinin yanında ihfa edildiği gibi ihfa edilmesi gerektiğini iddia etmişti. Onun bu ifadelerinin sebebi, bedeli ihfa olarak isimlendirmesinden dolayıdır. Kûfeliler’in yaklaşımına sahip bir kısım kıraat âlimi Ferrâ’nın ifadelerinin zahirini almış, müteahhirundan bir kısım onun yolunu tutmuştur. Bunlar Sîbeveyhi’nin yaklaşımıyla Ferrâ’nın ifadelerini karıştırmışlar ve sonuç olarak yanılmışlardır.”¹⁹⁸

Sa’idî’nin (ö.410/1020) ise Ferrâ’nın yaklaşımını esas aldığını şu sözlerinden anlamaktayız;

¹⁹⁴ Dâni, *et-Tahdîd*, 115.

¹⁹⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri’âye*, 208.

¹⁹⁶ Kurtubî, *el-Mûdih*, 175.

¹⁹⁷ Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzûbân es-Sîrâfî, *Mâ Zekerahû’l-Kûfiyyûn mine’l-idğâm*, thk. Sabîh et-Temîmî (Cidde: Dâru’l-Beyânî’l-Arabî, 1985), 67.

¹⁹⁸ İbnü’l-Bâziş, *Kitâbü’l-İknâ*, 258.

“Nûn harfî bâ ile yanyana gelince idgam ve teşdidden kurtulmuşlar ve nûn harfini diğer harflerde olduğu gibi ihfa etmişlerdir. Böylece bâ ihfalı olarak varlığını devam ettirmiştir.”¹⁹⁹ Başka bir yerde ise yine Sâ'idî konuyla alakalı şöyle demiştir: “Bu aynı Ebû Amr kıraatinde mîmin bâ mevcut olduğundaki ihfası gibidir.”²⁰⁰

Tablo 3.3. İklab örnekleri

Bâ Harfinden Önce Tenvin	Bâ Harfinden Önce Sakin Nûn	
Sadece İki Kelimede	İki Kelimede	Tek Bir Kelimede
أَمْوَاتًا بَلْ	مَنْ بَعْدَ	جَنْبَ
تَسْرِيحُ بِإِحْسَانِ	وَأَمَّا مَنْ بَخِلَ	أَنْبَاءَ
زَوْجَ بَهِيحٍ	أَنْ بُورِكَ	تَنْبُتَ

Gerek iklabta gerekse dudak ihfasında olsun sakin mîm harfinin ihfasından kastedilen şey sakın mîmin zatının tamamen kaybolması demek değildir. Burada kastedilen şey sadece dudakların hafifçe bastırılıp zatının kısmen örtülmesidir.²⁰¹ İklab yapılırken dikkat çekilen hususlardan birisi alt ve üst dudakların birleşmesi meselesidir. Şu hâlde dudakların birbirine çok fazla birleştirilmemesi gerektiği gibi çok fazla açık bırakılarak tamamen ihfaya da benzetilmemesi gerektiği ifade edilmiştir.²⁰²

İklab, tenvin ve sakin nûnun kendilerine mahreçleri uzak olan bâ harfine geçişlerini kolaylaştırmak için var olan bir tecvit kaidesidir. Dolayısıyla buradaki kolaylaştırma işini yapan

¹⁹⁹ Gânîm Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, 376.

²⁰⁰ Gânîm Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, 376.

²⁰¹ Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri*, 304.

²⁰² Mersafî, *Hidayetü'l-karî*, 168.

mîm harfidir.²⁰³ Türkçe’de de “*dudaksıllaşma*”²⁰⁴ denen buna benzer tahfif işlemi yapılmaktadır.

3.4.5. İhfa (الإخفاء)

Tenvin ve sakin nûnun kısımlarından sonuncusu olan ihfa, çalışmanın asıl kısmını teşkil etmektedir. Bundan dolayı alt başlıklar itibariyle önceki konulara nazaran bu bölüm daha zengin tutulmuştur.

3.4.5.1. İhfa kavramı hakkında yapılmış tanımlar

Lügatte gizlemek, örtmek²⁰⁵ manalarına gelen ihfa, idgam ve izhar arası bir olgudur.²⁰⁶ Kadı Zekeriyâ (ö. 926/1520) ihfayı şöyle tarif etmiştir:

“Harfî, idgam ve izhar arası sıfatla şeddelemeden ve ilk harfteki gunneyle beraber okumaktır.”²⁰⁷ Yine ihfa hakkında yapılan modern tariflerden birisi de şöyledir: “İhfa, izhar ve idgam arası bir haldir (nûnu telaffuz ederken izhara tamamen benzemez) müdgam ve müdgamün fîh arasında tam benzerliği gerektiren idgama da benzemez.”²⁰⁸

3.4.5.2. İhfa çeşitleri

İhfa keyfiyeti tecvit âlimlerinin çoğuna göre iki şekilde gerçekleşmektedir. Bunların birincisi harfin gizlenmesi, ikincisi ise harekenin gizlenmesidir.²⁰⁹

1- Harfin İhfası

Harfin gizlenmesi sakin nûn ve tenvinin ihfası ile sakin mîmin ihfası olmak üzere iki kısımda incelenmektedir. Aşağıda bunlara değinilecektir.

²⁰³ Pakdil, *Ta’lim, Tecvîd ve Kıraat* 170-171.

²⁰⁴ Burada TDK’ya göre bazı kelimelerde çeşitli sebeplerle düz ünlülerin yuvarlaklaşması veya ünsüzlerin dudak ünsüzlerine dönmesi kastedilmiştir. Şöyle ki “canbaz” kelimesinde “n” harfi “m” harfine dönüşür ve telaffuzda “*cambaz*” şeklinde ifade edilir.

²⁰⁵ Râzî, *Muhtârü’s-sihâh*, 94.

²⁰⁶ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/27.

²⁰⁷ Ebû Zekeriyâ el-Ensârî, *ed-Dekâiku’l-muhkeme fî Şerhi’l-Mukaddime*, thk. Muhammed Ğıyas ed-Dıbbâ’ (Dımaşk: Dâru Menâhilü’l-İrfân, ts.), 163.

²⁰⁸ Feryal Zekeriyâ’l-Abdi, *el-Mîzân fî ahkâmi tecvîdi’l-Kur’ân*, 120.

²⁰⁹ ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 100; Cerîsî, *Nihayetü’l-kavli’l-müfîd*, 168.

a) Sakin Nûn ve Tenvinin İhfası (İhfa-i Lisanî)

Sakin nûn ve tenvinle beraber 15 ihfa harfinden birisinin bulunmasıyla gerçekleşir.²¹⁰ Kıraat imamları bu ihfa çeşidinin keyfiyeti hususunda ittifak ettikleri için vacip olarak kabul edilmiştir.²¹¹

b) Sakin Mîmin İhfası

İki farklı kelimedede sakin mîm harfinden sonra bâ harfinin bulunmasıyla cumhura göre ihfa gerçekleşir.²¹² Tenvin ve sakin nûn ihfasının aksine bâ ve mîm harflerinin mahreçlerinin dudak olması sebebiyle bu ihfa çeşidine dudak ihfası anlamına gelen Arapça *ihfa-i şefevî* denilmiştir.²¹³

Süleyman el-Cemzûrî *Tuhfetü'l-etfâl* adlı eserinde sakin mîmin kısımlarından olan ihfa-i şefevîye şöyle işaret etmiştir.

{فالأول الإخفاء عند الباء وسمّيه الشفوي للقراء} ²¹⁴

“Birincisi “bâ” harfî ile karşılanca ki ihfadır. Kurra onu “şefevî” olarak adlandırmıştır.”

İbnü'l-Cezerî de *Mukaddime* adlı tecvit risalesinde sakin mîmin ihfasına şu beyitlerle değinmiştir.

{الْمِيمَ إِن تَسْكُنْ بَغْنَةً لَدَى = بَاءٍ عَلَى الْمُخْتَارِ مِنْ أَهْلِ الْأَدَا} ²¹⁵

“Mîm” sakin olarak “bâ” ile gelirse gunne ile ihfa et! ki bu eda ehlinin usulüdür.”

Sakin mîmin ihfasının keyfiyeti hususunda da farklı uygulamalar mevcuttur. Bu konuda tenvin ve sakin nûndaki iklab uygulamasıyla sakin mîm ihfasının aynı olduğunu²¹⁶ söyleyenler olduğu gibi iki uygulama arasında fark olduğunu söyleyenlerde vardır.²¹⁷ İki uygulamanın aynı olduğunu söyleyenler, alt ve üst dudak birbirine çok fazla bastırılmadan bir gunne süresi tutulup sonrasında bâ harfinin telaffuz edileceğini söylemişlerdir. ²¹⁸ İki uygulama arasında fark

²¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/27

²¹¹ Muhammed Arabî Kubbânî, *Kifayetü'l-müstefîd fî 'ilmi'l-kırâeti ve 't-tecvîd*, thk. Üsâme el-Hânî. (b.y.: Dâru'l-Hayr, 1991), 38.

²¹² Mer'âşî, *Cühdü'l-mukill*, 207; Mersafî, *Hidayetü'l-karî*, 195.

²¹³ Feryal Zekerîyya'l-'Abdi, *el-Mîzân*, 132.

²¹⁴ Cemzûrî, *Tuhfetü'l-etfâl*, 5.

²¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddimetü'l-Cezeriyye*, s.7.

²¹⁶ Feryal Zekerîyya'l-'Abdi, *el-Mîzân*, 132.

²¹⁷ Alican Dağdeviren, *Kur'ân Okuma Sanatı Tecvîd* (İstanbul: Akademi Yayınları, 2009), 111.

²¹⁸ Feryal Zekerîyya'l-'Abdi, *el-Mîzân*, 132.

olduğunu iddia edenler ise iklabda nûn harfinin mîme dönüşünün zorunlu olmasından ötürü dudakların tam kapatılması gerektiğini fakat sakın mîmin ihfasında biraz boşluk bırakılacağını söylemişlerdir.²¹⁹

2- Harekenin İhfası

Harekenin ihfası harekenin sesini zayıflatmak, tamamını okumamak suretiyle gerçekleşir. Harekenin sesini zayıflatmak ise ihtilas ve ravm olmak üzere iki türlüdür.

Harekeyi süratle telaffuz etmek manasına gelen ihtilas dinleyende sanki harekenin düştüğü intibahını oluşturur. Harekenin sesini 2/3 okumaktır. Ravm ise “harekedeki sesi zayıflatmak” demektir.²²⁰ Ravmde sesin çoğu telaffuz edilmez.²²¹ Harekenin sesini 1/3 okumaktır.

3.4.5.3. Tenvin ve sakın nûnun ihfası

İbnü'l-Cezerî ihfanın tarifini şu şekilde yapmıştır:

“Tenvin veya sakın nûndan sonra 15 ihfa harfinden birisi bulunduğunda tenvin veya sakın nûnu şeddelemeden ve gunne (genizden gelen ses) sıfatını da gözetip izhar ve idgam arası bir sesle okumaktır.” (nûnu gizleyerek, örterek okumak).²²² Sîbeveyhi ise “İhfa nûnun sakın bir şekilde 15 harften önce bulunduğunda hayşumdan çıkarılan gizli bir harf olmasıdır” şeklinde ihfayı tarif etmiştir.²²³

3.4.5.4. Tenvin ve sakın nûnun ihfasının isimlendirilmesi

Tenvin ve sakın nûnun kısımlarından olan bu ihfa çeşidini sakın mîmin hükümlerinden olan ihfadan ayırmak için “*hakiki ihfa*”, “*tam ihfa*”, “*hayşûmî ihfa*” “*lisan ihfası*”²²⁴ gibi birçok isimlendirme yapılmıştır.²²⁵ Niçin bu şekilde adlandırıldıkları aşağıda maddeler halinde sıralanmıştır:

²¹⁹ Dağdeviren, *Kur'ân Okuma Sanatı Tecvîd*, 111.

²²⁰ Dâni, *et-Tahdîd*, 96.

²²¹ Dâni, *et-Tahdîd*, 96; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 73.

²²² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/27

²²³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb* 1/454.

²²⁴ Pakdil, *Ta'lim, Tecvîd ve Kıraat*, 167.

²²⁵ Ebû Abdulkâdir Muhammed Tahir er-Rahimî, *el-Câmi' ve't-terkiz li hıfzeti Kitâbi'l-'Azîz* (Medine: Medresetü Dâru'l-Kur'ân-ı Kerîm, 2001), 480.

1- Nûn harfinin ihfası mîm harfine nazaran tam ve asıl olduğu için bu şekilde isimlendirilmiştir.²²⁶ Bununla beraber mîmin ihfası da zatını yok etmeden “kapatmak, örtmek” anlamlarına geldiği için nakıs ihfa olarak adlandırılmıştır.

2- Kıraat ve tecvit âlimleri nûnun ihfasının hayşûmla ilgisi olduğu için onu bu isimle zikretmişlerdir.²²⁷

²²⁶ Ahmed Mahmud Abdüsseî' eş-Şâfiî', *el-Vâfi fi keyfiyyeti tertili 'l-Kur'âni 'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 169; Cürmî, *Mu'cemü 'ulûmi 'l-Kur'ân*, 16.

²²⁷ Tahir er-Rahimî, *el-Câmi ve 't-terkîz*, 480.

4. İHFAYA DAİR BAZI MESELELER

Nûn ve tenvin ile ihfa harfleri idgam olacak kadar birbirlerine yakın olmadıkları gibi izhar yapılacak kadar da birbirlerinden uzak değildir.²²⁸ Bu sebeple izhar ve idgam yapmaya eşit mesafede olmalarından ötürü burada ihfa denilen kaide gerçekleşmiştir.²²⁹

4.1. İhfa harfleri

İhfa harfleri {ت، ث، ج، د، ذ، ز، س، ش، ص، ض، ط، ظ، ف، ق، ك} olmak üzere, önceden sayılan izhar, idgam ve iklab harflerinin dışında kalan 15 harftir.²³⁰ Tecvit âlimleri bunları kolay ezberlensin ve akılda yer etsin diye kelimelerin ilk harflerine yerleştirmişlerdir. Bunlardan en çok şöhret bulanı;

Süleyman el-Cemzûrî tarafından yazılan şu beyittir.²³¹

صِفْ ذَا ثَنَا كَمْ جَادَ شَخْصٌ قَدْ سَمَا

دُمْ طَيِّبًا زِدْ فِي ثَقَى ضَعْ ظَالِمًا

Kıraat imamlarından Ebû Ca'fer bu harflere (خ-غ) harflerini de ekleyerek bu sayıyı on yediye çıkarmıştır.²³² ed- Dâni bu harflerin niçin ihfaya uğradıkları hususunda şunları söylemiştir:

“Nûn ve tenvin bu harflerle birlikteyken ihfa edilmişlerdir. Çünkü o ikisi boğaz harfleri gibi bu harflere uzak değildir ki bu uzaklık sebebiyle izhar vacip olsun. Yine aynı şekilde o ikisi لم يرو harfleri gibi bu harflere yakın değildir ki bu yakınlık dolayısıyla idgam vacip olsun. Bu iki harf bu sebeple ihfa edilmiş olup izhar ya da idgama uğramamıştır. Yine bu iki harfin gunnesi baki olup mahreçleri yalnızca genizdir.”²³³

4.1.1. İhfa harfleri bağlamında ihfa ve idgam farkı

İhfa ve idgam kavramlarını birbirinden ayırt edebilmek sahih okuyuş kriterlerini sağlamak için çok önem arz etmektedir. Bu sebeple aşağıda bu kavramların aralarındaki farklar maddeler halinde sıralanmıştır:

²²⁸ Ebu'l-Vefa, *el-Kavlü 's-sedîd fî ilmi 't-tecvîd*, 66.

²²⁹ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî 'ilmi 't-tecvîd*, 171

²³⁰ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhî*, 168.

²³¹ Cemzûrî, *Tuhfetü 'l-etfâl*, 2.

²³² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/22.

²³³ ed-Dâni, *et-Tahdîd*, 100.

- İdgama şedde eşlik ederken ihfa için şeddeden uzak bir okuyuş gerekmektedir.²³⁴
- İhfa bir veya iki kelimede gerçekleşirken idgamın gerçekleşmesi için ise iki farklı kelimeye muhakkak ihtiyaç vardır.²³⁵
- İdgam harfin zatı ve sıfatının beraber götürülmesi anlamına gelirken, ihfa ise nûnun zatının lafızdan götürülmesi, sıfatının ise baki kalmasından ibarettir.²³⁶

4.1.2. İhfa harfleri bağlamında ihfa ve izhar farkı

İhfa ve izhar kavramları birbirlerinin tam tersi olarak zuhur etmekte olup birbirlerinin yerine kullanılamamaktadır. Bu uygulamaların keyfiyetlerinin doğru yapılması telaffuzun sahih olması manasına gelmektedir. Aşağıda iki kavram arasındaki farklara maddeler halinde değinilecektir.

- İzhar yapılırken dil, damak ve üst diş etleri tam ve kuvvetli olarak rol oynarken ihfada ise çok fazla fonksiyona sahip değiller ve zayıftırlar.
- İzharda gunneli bir okuyuş bulunmazken ihfada ise ittifakla iki harekelik (bir elif) gunneli okuyuş mevcuttur.²³⁷
- İzhar harfin sıfatı ve zatının baki kalması manasına gelirken, ihfa ise nûnun zatının lafızdan götürülmesi, sıfatının ise baki kalmasından ibarettir.²³⁸

4.1.3. İhfa harflerinin mahreci

Mahreç kelimesi kavram olarak harflerin çıktığı yerleri ifade eden bir kıraat terimidir.²³⁹ Türkçe’de de aynı manayı ifade etmek için kullanılan kavram Arapça’dan geçmiştir.

Öncelikle ihfa harflerinin ihfanın hangi mertebesinde olduğunun bilinmesi için bu harflerin mahreçlerinin iyi özümzenmesi gerekmektedir. Sonrasında ise yapılması gereken bu mahreçlerin nûnun mahreci olan üst ön dişlere yakınlığının tespit edilmesidir.

²³⁴ Ebû Rayme, *Hidayetü’l-müstefîd*, 172.

²³⁵ Atıyye Kabil Nasr, *Gayetü’l-mürîd*, 67.

²³⁶ Tâhir er-Rahimî, *el-Câmi ve’t-Terkîz*, 479.

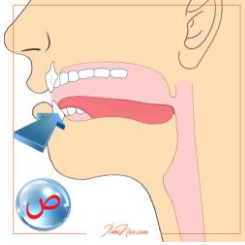
²³⁷ Tâhir er-Rahimî, *el-Câmi ve’t-Terkîz*, 482.

²³⁸ Tâhir er-Rahimî, *el-Câmi ve’t-Terkîz*, 479.

²³⁹ Ebû Rayme, *Hidayetü’l-müstefîd*, 61.

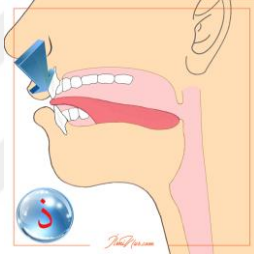
İhfa Harflerinin Mahreçleri şöyledir;²⁴⁰

الصاد: Dil ucuyla birlikte alt ön dişlerin iç tarafının alt kısmından çıkar. Bu esnada alt ön dişlerin üst tarafından her iki diş grubuna da temas eden ısığa benzer bir ses akışı da meydana gelir.

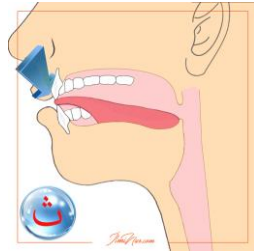
Şekil 4.1. Sâd harfinin mahreci

الذاء: Peltek bir harftir. Dilin ucu ile üst ön dişlerin uç kısımlarından çıkar.

Şekil 4.2. Zâ harfinin mahreci

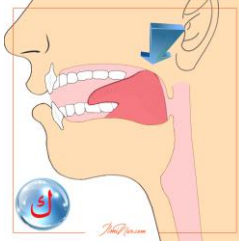
الشاء: Peltek bir harftir. Dilin ucu ile üst ön dişlerin uç kısımlarından çıkar.

Şekil 4.3. Sâ harfinin mahreci

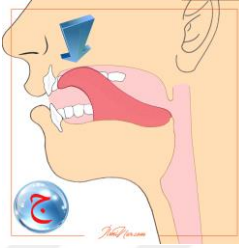
الكاف: Dil kökü ile karşısındaki üst damağın etli kısmı ve kemik kısmının birleştiği noktadan çıkan bir harftir.

²⁴⁰ Konuyla ilgili bk.Mustafa Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019) 38-49.

Şekil 4.4. Lâm harfinin mahreci

الجيم: Dilin ortası ile üst damağın ortasından çıkan bir harftir.

Şekil 4.5. Cîm harfinin mahreci

الشين: Dilin ortası ile üst damağın ortasından çıkan bir harftir.

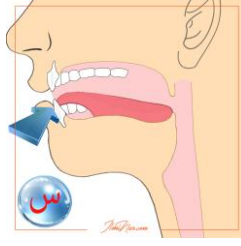
Şekil 4.6. Şîn harfinin mahreci

القاف: Dilin kökü/sonu ile karşısındaki üst damağın etli kısmından çıkan bir harftir.

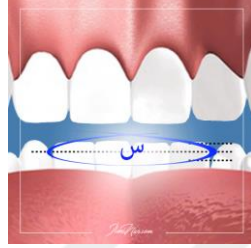

Şekil 4.7. Kâf harfinin mahreci

السين: Dil ucuyla birlikte alt ön dişlerin iç tarafının alt kısmından çıkar. Bu esnada alt ön dişlerin üst tarafından her iki diş grubuna da temas eden ısığa benzer bir ses akışı da meydana gelir.

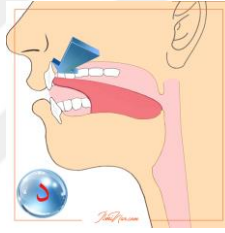

Şekil 4.8. Sîn harfinin mahreci

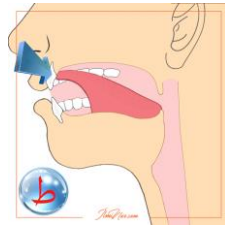
Şekil 4.9. Sîn harfinin mahreci

الدال: Dilin ucu ile üst ön dişlerin etle birleşen kök kısmından çıkar.

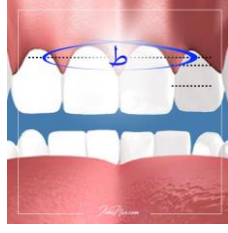

Şekil 4.10. Dâl harfinin mahreci

الطاء: Dilin ucu ile üst ön dişlerin etle birleşen kök kısmından çıkar.

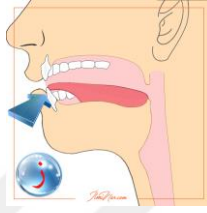

Şekil 4.11. Tâ harfinin mahreci

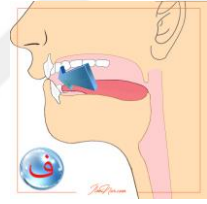
Şekil 4.12. Tâ harfinin mahreci

الزاي: Dil ucuyla birlikte alt ön dişlerin iç tarafının alt kısmından çıkar. Bu esnada alt ön dişlerin üst tarafından her iki diş grubuna da temas eden ısığa benzer bir ses akışı da meydana gelir.

Şekil 4.13. Zây harfinin mahreci

الفاء: Üst ön dişlerin ucu ile alt dudağın iç kısmından çıkar.

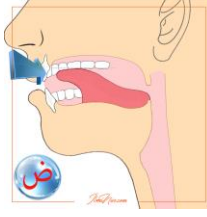
Şekil 4.14. Fâ harfinin mahreci

التاء: Dilin ucu ile üst ön dişlerin etle birleşen kök kısmından çıkar.

Şekil 4.15. Tâ harfinin mahreci

الضاد: Dilin kenarı ile karşılarındaki üst azı dişler ve onun yanında bulunan dişlerden çıkar.

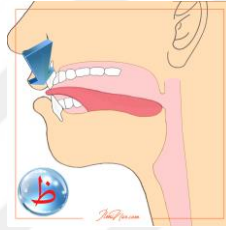

Şekil 4.16. Dâd harfinin mahreci

Şekil 4.17. Dâd harfinin mahreci

الظاء: Peltek bir harftir. Dilin ucu ile üst ön dişlerin uç kısımlarından çıkar.

Şekil 4.18. Zâ harfinin mahreci

4.1.4. İhfada seslerin süresi

Tecvit âlimleri geçmiş dönemde bütün seslerin telaffuz sürelerini belirlemek için uzun gayretler sarfetmişlerse de net olarak sınırlama imkânı bulamadıklarından bu konu halen açıklığa kavuşturulmayı beklemektedir. Saçaklızâde bu hususta hiçbir kitapta gunnenin süresinin takdir edildiğini görmediğini ifade etmiş ve şöyle demiştir: “...*fakat gunnenin uzunluğu iki harekeden kısa da uzun da olmaz.*”²⁴¹ Daha sonraki dönem tecvit âlimlerinden Abdülvehhâb el-Kurtubî de sesin uzunluğunun tespiti noktasında çaba sarfetmiş ve seslerin uzunluklarını karşılaştırma sadedinde şöyle demiştir:

“*Medli bir harfin telaffuz süresi, medli olmayan harfin telaffuz süresinden daha uzundur. Aynı şekilde harekeli bir harfin telaffuz süresi de sakın harfin telaffuz süresinden daha uzundur.*”²⁴²

Kurtubî eserinin bir başka bölümünde şeddeli harfin süresiyle ilgili şu yorumu yapmıştır: “*Dil*

²⁴¹ Mer‘aşî, *Cühdü’l-mukill*, 205.

²⁴² Kurtubî, *el-Müdih*, 129.

ve diğer mahreçlerin bir noktadan olması gerekir. Onun şeddeli olan harfte kalması ve durması harf iki defa telaffuz edildiği için şeddeli olmayan harfte kalıp, durduğundan daha fazladır.”²⁴³ Sözlere devam eden Kurtubî şeddeli harfin telaffuz süresinin biri sakın diğeri ise harekeli olmak üzere iki harf miktarı olacağını söylemiştir.²⁴⁴

Saçaklızâde harflerin tahlilini yaparken onların uzama süreleri hususunda şu değerlendirmede bulunmuştur:

“Harfler dört merteye üzeredir: Birinci merteye harfler anlık olup, asla uzamayan şiddet harfleridir. İkinci merteye harfler zamani olup, bir elif miktarı uzayan med harfleridir. Üçüncü merteye harfler yine zamani olup bir elif miktarına yakın olurlar. Bunlar dâd harfi ile tefeşsi harfleridirler. Dördüncü merteye harfler ise yine zamani olup, anlık harflere yakındırlar. Bunlar geriye kalan diğer harflerdir.”²⁴⁵

Tecvit âlimlerinin gunnenin süresi hususunda yaptıkları değerlendirmeler incelendiğinde med harfi süresi yahut buna yakın bir süre takdir etmeleri ve bu sürenin altında yahut üstünde uzatmaktan kaçınmayı öğütlemeleri çok genel tespitlerdir. Bazı âlimler ihfa harflerinin nûn harfine yakınlığını baz alarak birtakım mertebeler tespit etmiş ve gunnenin süresinin bu mertebelere göre değişebileceğine işaret etmişlerdir. Tezin ana meselelerinden biri olan bu kategorizasyondan *meratibü’l-ihfa* adıyla bahsedilecektir.

4.1.5. İhfa örnekleri

Tablo 4.1. İhfa Örnekleri

التنوين	النون الساكنة	الحروف
(بَرِيحٍ صَرَصَرٍ)	(مِنْ صَدَقَةٍ)	الصاد

²⁴³ Kurtubî, *el-Müdh*, 140.

²⁴⁴ Kurtubî, *el-Müdh*, 141.

²⁴⁵ Mer‘aşî, *Cühdü’l-mukill*, 161.

Tablo 4.1. İhfa Örnekleri (Devam)

الذال	﴿تُنذِرُهُمْ﴾	﴿عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ﴾
الثاء	﴿وَالْأُنْتَى﴾	﴿شَهِيدًا ثَمَّ﴾
الكاف	﴿فَمَنْ كَانَ﴾	﴿كَرَامًا كَاتِبِينَ﴾
الجيم	﴿مَنْ جَاءَ﴾	﴿عَيْنٌ جَارِيَةٌ﴾
الشين	﴿مِنْ شَيْءٍ﴾	﴿جَبَّارًا شَفِيًّا﴾
القاف	﴿مِنْ قَبْلُ﴾	﴿عَذَابٌ قَرِيبٌ﴾
السين	﴿وَالَّذِينَ سَأَلَتْهُمْ﴾	﴿خَمْسَةَ سَادِسُهُمْ﴾
الدال	﴿مَنْ دُونَ﴾	﴿وَكَأْسًا دِهَاقًا﴾
الطاء	﴿عَنْ طَبَقٍ﴾	﴿حَلَالًا طَيِّبًا﴾
الزاي	﴿مِمَّا أُنْزِلَ﴾	﴿نَفْسًا زَكِيًّا﴾
الفاء	﴿مِنْ فِضَّةٍ﴾	﴿تَبَعًا فَهَلْ﴾
الثاء	﴿مِنْ تَفَاوُتٍ﴾	﴿جَنَاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾
الضاد	﴿وَمَنْ ضَلَّ﴾	﴿قَوْمًا ضَالِّينَ﴾

Tablo 4.1. İhfa Örnekleri (Devam)

ظلاً ظليلاً	من ظهير	الظاء
-------------	---------	-------

4.2. İhfa ve Meratibü'l-İhfaya Dair Bazı Meseleler

Kıraat ve tecvit âlimleri, on beş ihfa harfinin mahrecinin nûn harfinin mahrecine uzaklık ve yakınlığına göre *meratibü'l-ihfa* adı verilen bir kategorizasyon yapmışlardır.²⁴⁶ Bu kategorizasyon ihfanın kuvvetini ve nûn harfinin sıfatı kabul edilen gunnenin süresini ve eda keyfiyetini tespit edebilmek için süreç içerisinde geliştirilmiştir. İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd* adlı eserinde ihfa harflerinin mertebeleriyle ilgili şunları söylemiştir:

“Bil ki tenvin ve nûnun ihfası harflerin kendilerine yakınlık ve uzaklıklarına göredir. O ikisine yakın olanların ihfası uzak olanlara göre daha fazladır.”²⁴⁷ Muhammed el-Karî (ö. 1014/1605), *Mukaddime*’nin şerhi *el-Minehu'l-fikriyye* adlı eserinde bu düşüncüyü şöyle pekiştirmiştir:

“İhfanın mertebeleri vardır. Nûna yakın olan harfin ihfası fazla olurken ondan uzaklaşan harfin ihfası daha az olur. Bu yakınlaşma işinin faydası gunnenin farklılaşmasında ortaya çıkar.”²⁴⁸

Nitekim Saçaklızâde Mer’âşî bu hususta şöyle demiştir: “Bil ki gunne sakın nûnun bir sıfatıdır ve gunnenin zatı ihfa yapılırken eseri baki kalmıştır. Nûnun ihfası azaldıkça kalan gunne artar. Nûnun ihfası arttıkça kalan gunne azalır. İhfa yapılırken hiçbir surette zatı geriye kalmaz.”²⁴⁹

Kadim kıraat ve tecvit eserlerine bakıldığında ihfanın mertebeleri sayısında farklı değerlendirmeler görülmektedir. Âlimlerden bazıları ihfanın mertebelerini iki²⁵⁰ ile kayıtlarken bu sayı bazılarınca beş²⁵¹ olarak ifade edilmiştir. Derkezlî ise ihfayı büyük ve küçük (tam olmayan) olmak üzere ikiye ayırmıştır. O, büyük ihfanın *kaf* (ق) ve *kef* (ك) harflerinde, küçük ihfanın ise kalan harflerde olduğunu söylerken;²⁵² Kur'an ilimleri hususunda büyük bir şöhrete ve herkesçe kabul edilen bir yetkinliğe sahip olan Alemüddîn es-Sehâvî (ö. 643/1245) ise

²⁴⁶ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, 382.

²⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 171

²⁴⁸ Molla Ali b. Sultân Muhammed el-Karî, *el-Minehu'l-fikriyye fî Şerhi'l-Mukaddime*, (b.y.: y.y., 1948), 44.

²⁴⁹ Mer’âşî, *Cühdü'l-mukill*, 204.

²⁵⁰ A.Celeleddin Karakılıç, *Büyük Tecvid İlmi Kur’ânı Kerim Okuma Kaideleri* (Ankara: y.y. 2016), 97.

²⁵¹ Ali b. Muhammed b. Abdüssamed Sehâvî, *Fethu'l-vesîd fî Şerhi'l-Kasîd*, thk. Muhammed el-İdrîsî et-Tâhirî (b.y.: Mektebetü'r-Râşid, ts.), 415.

²⁵² Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, 386.

Fethu'l-vasîd fî Şerhi'l-Kasîd adlı eserinde ihfanın beş mertebesi olduğunu ifade etmiş ve yapmış olduğu bu kategorizasyonunda harflerin nûn *harfine* yakınlığını baz almıştır.²⁵³

Sehâvî'nin Tasnifi

Tablo 4.2. Sehâvî'nin yapmış olduğu meratibü'l-ihfa kategorizasyonu

Harfler	Mahreçlerinin Nûn harfine yakınlık ve uzaklığı (Mertebeler)
الطاء-الزاي-الصاد - السين - التاء - الدال	1
الطاء - التاء	2
الضاد-الذال	3
الجيم -الشين	4
القاف-الكاف - الفاء	5

Şâtırzade Mehmed b. Yahyâ Mer'âşî (ö. 1130/1718)' de ihfanın büyük, orta ve küçük olmak üzere üç gruba ayrıldığını söylemiş ve ihfada dört şeyin mutlaka olması gerektiğini belirtmiştir.

Bu dört şey ise şunlardır:

- 1-Tenvin ve sakin nûn harfini 15 harf ile ihfa etmek,
- 2-Tenvin ve sakin nûn harfinden eser kalması,
- 3-Mutlaka bir gunnenin mevcut olması,
- 4-Son olarak med.

²⁵³ Sehâvî, *Fethu'l-vasîd*, 415.

Şâtırzâdeye göre hiçbir kurra bu dört şeyi terk etmemiş ve terkini caiz görmemiştir.²⁵⁴

Türk tecvit âlimlerinden Celaleddin Karakılıç (ö. 1443/2022) *Büyük Tecvid İlmi* adlı kitabında ihfanın mertebelerini *ihfa-i kalîl* ve *ihfa-i kâmil* olmak üzere ikiye ayırmış, tenvin ve sakin nûn harfinin (ط - ت - د) harflerinden birisine uğradığı takdirde *ihfa-i kalîl*, bunların dışındaki harflere uğradığında ise *ihfa-i kâmil* olacağını söylemiştir.²⁵⁵ Saçaklızâde ise harflerin mahreçlerinin nûnun mahrecine yakınlığına göre çoğunluk tarafından kabul gören aşağıdaki tarifi yapmıştır:

“İhfa harflerinin 3 mertebesi vardır. Bunlardan nûna mahreç olarak yakın olan üç harf vardır. Bunlar القاف - الكاف harfleridir. Nûn harfine mahreci uzak olanlar ise الطاء - الدال - التاء harfleridir. Diğerleri ise yakınlık ve uzaklıkta ortada yer alırlar.”²⁵⁶

Saçaklızâde’nin yapmış olduğu tarife göre ihfa harflerinin mertebesinin şöyle bir tablosu ortaya çıkmaktadır;

Tablo 4.3. Saçaklızâde’nin yapmış olduğu meratibü’l-ihfa kategorizasyonu

Harfler	Mahreçlerinin nûn harfine yakınlık ve uzaklığı
(ط-د-ت)	Mahreci nûn harfine yakın olanlar
(ق-ك)	Mahreci nûn harfine uzak olanlar
(Geriye kalan 10 ihfa harfi)	Mahreci uzaklık ve yakınlıkta nûn harfine eşit olanlar

4.2.1. Eda bakımından mertebeler

Saçaklızâde *Cühdü’l-mukill* adlı eserinde ihfa harflerinin mahreçlerinin nûn harfine yakınlığına göre ihfa ve gunne oranlarına olan etkisini şu şekilde açıklamıştır:

²⁵⁴ Mehmed b. Yahyâ Mer‘aşî, *Enfâî Kıraat-i Seb’aya Göre Tecvîd*, Hr. Ahmet Güneş-Yaşar Alparslan- Şâtırzâde (Kahramanmaraş: Etkileşim Basım 2018), 109.

²⁵⁵ Karakılıç, *Büyük Tecvid İlmi Kur’ânı Kerim Okuma Kaideleri*, 97.

²⁵⁶ Mer‘aşî, *Cühdü’l-mukill*, 204.

“Gunne sakın nûnun bir sıfatı olup ihfa esnasında zatından geri kalan izdir. Nûnun ihfasının küçük olması arta kalan izinin büyük olması demektir. İhfasının büyük olması ise arta kalan izin küçük olması manasına gelir. Çünkü ihfa esnasında nûnun zatı mevcut değildir. İhfanın üç mertebesi vardır. Mahreci nûna yakın olan (ط-د-ت) harflerinde yapılan ihfa oranı çok (kuvvetli), gunne oranı az (süresi kısa)’dır. Mahreci nûna uzak olan (ق-ك) harflerinde yapılan ihfa oranı az (zayıf), gunne oranı çok (süresi uzun)’dur. Mahreci uzaklık ve yakınlık hususunda nûna eşit olan 10 harfin ise harflerin mahreçlerinin nûna uzaklık ve yakınlığıyla alakalı ters orantılıdır.”²⁵⁷

4.2.2. Saçaklızâde’nin yaptığı tasnifin tablosu

Tablo 4.4. Saçaklızâde’nin yaptığı tasnif

Gunnenin Süresi	Meratibü’l-İhfa	Nûnun Mahrecine Uzaklığına Göre Harfler
Gunnenin En Düşük Mertebesindedir (Gunne Süresi Kısadır).	İhfanın En Yüksek Mertebesindedir.	Nûnun Mahrecine En Yakın Olanlar (ط-د-ت)
Gunnenin Orta Mertebesindedir.	İhfanın Orta Mertebesindedir.	Nûnun Mahrecine Uzaklık ve Yakınlıkta Eşit Olanlar (ص-ذ-ث-ج-ش-س-ز-ف-ض-ط)
Gunnenin En Yüksek Mertebesindedir. (Gunne Süresi Uzundur)	İhfanın En Düşük Mertebesindedir.	Nûnun Mahrecine En Uzak Olanlar (ق-ك)

4.2.3. Kıraat ve tecvit âlimlerinin konu hakkında yapmış oldukları tarifler

Aşağıda maddeler halinde kıraat âlimlerinin meratibü’l-ihfa kavramı hakkında yaptıkları tarifler sıralanmıştır:

²⁵⁷ Mer‘aşî, *Cühdü’l-mukill*, 204-205.

Ebû Amr ed- Dâni:

*“O ikisinin (tenvin ve sakin nûn) ihfâsı, onların (ihfâ harfleri) yakınlık ve uzaklığına göredir.”*²⁵⁸

Taşköprizâde: (ö. 968/1561)

*“Evet! İhfanın mertebeleri vardır. (nûn mahrecine) yakın olanın ihfâsı fazla, uzak olanın ihfâsı ise azdır.”*²⁵⁹

Abdülvehhâb el-Kurtubî:

*“İhfâ harfleri (dilin) orta bölümünde sıralanmıştır. Onların içerisinden (nûna) yakınlar ve uzaklar vardır. En yakınının ihfâsı en uzaktakinin ihfâsından daha fazladır.”*²⁶⁰

Ali el-Karî:

*“İhfâ mertebelerle gerçekleşir. (Nûna) en yakın olanın ihfâsı en çoktur. Uzaklaşmanın ihfâsı da aynı ölçüde azalır. İhfanın mertebelerinin faydası, vurgulamaların ve gunnenin farklılıklarında ortaya çıkar.”*²⁶¹

Saçaklızâde Mer‘aşî:

*“(Gunnenin farklılığı) yani bu sözünden nûnu artırmayı (kuvvetini) ve artırmamayı kastediyorum. İhfanın mertebesinin faydası nûnun kendinde ortaya çıkmaz. Çünkü o hiçbir mertebede yoktur. Olmayan şeyde de temayüz etmez. Bu mertebelerin faydası ise nûnun kalan eseri olan gunnedir.”*²⁶²

Ali Muhammed ed-Dabba‘ (ö. 1376/ 1956):

*“Bil ki ihfâ bazen izhara, bazen de idgama yakın olur. Bu, harflerin onlara yakınlık ve uzaklığıyla alakalı bir durumdur.”*²⁶³

²⁵⁸ ed-Dâni, *et-Tahdîd*, 115.

²⁵⁹ Ahmed b. Mustafa b. Halil Taşköprizâde, *Şerhu Mukaddime-i Cezeriyye* (Medine: Mücemmâü'l-Melik Fehd, 2001).

²⁶⁰ Şîrâzî, *el-Muvaddah*, 171.

²⁶¹ Muhammed el-Karî, *el-Minehu 'l-fikriyye fî Şerhi 'l-Mukaddime*, 50.

²⁶² Mer‘aşî, *Cühdü 'l-mukill*, 204.

²⁶³ Ali Muhammed ed-Dıbbâ', *Minhâtü Zi 'l-Celâl fî Şerhi Tuhfeti 'l-etfâl*, thk. Ebû Muhammed Eşref b. Abdülmaksûd (Riyad: Edvâe's-Selef, 1997), 60.

4.2.4. İhfanın uygulama keyfiyeti

Mısırlı yakın zaman Kur'an bilimcilerinden Abdüssabûr Şahin (ö. 1431/2010) sakın nûnun ihfasının bir nevî harfin burundan telaffuzu olup, eş zamanlı olarak dilin gelen ihfa harfinin mahrecine konumlandırılmasından ibaret olduğunu söylemiştir.²⁶⁴ Ebû Amr ed-Dânî ise bu hususta şöyle demiştir:

*“Nûn ve tenvinin ihfasına gelince o ikisinin hakkı ne izhara ne idgama uğratılmasıdır. O ikisinin mahreci sadece geniz olup dilin onlar üzerinde ameli yoktur. İklaba uğramaları imkânsız olduğu için teşdid de aynı şekilde imkânsız olur.”*²⁶⁵ İbn Tahhân (ö. 560/1165) da ihfanın keyfiyeti hakkında şunları söylemiştir:

*“Bu işin hakikati (ihfanın keyfiyeti) nûnun seslendirilişinde, dilin harekeli veya izhar ile telaffuzu durumunda faaliyet gösteren kısmının devre dışı kalmasıdır.”*²⁶⁶

4.2.5. İhfanın uygulama keyfiyetinde dikkat edilmesi gereken noktalar

- Okuyucu ihfayı uygularken nûnun mahreciyle dilin ucunu üst ön iki dişe tam olarak yapıştırmaması gerekmektedir.²⁶⁷ Ayrıca dikkat edilmesi gereken noktalardan birisi de huruf-u mukatta‘a harflerinde de ihfa yapmayı ihmal etmemek gerekmektedir.²⁶⁸

(عسق)-(عين سين قاف)

- Okuyucu ihfa yaparken gunneyi geciktirip nûndan önce bir med harfi takdirinden sakınmalıdır.²⁶⁹ Eğer okuyucu bu hususta dikkatli davranmazsa damme harekesinden vâv, kesra harekesinden yâ, fetha harekesinden elif sadır olabilir. (كوئتم-ميكم-عائكم) gibi.²⁷⁰ Bu yanlışın yapılmasının en büyük sebeplerinden birisi okuyucuların tilavetlerinde aşırıya gitmeleri, harfleri tabiatına ve mahreçlerine uygun telaffuz etmemeleridir.²⁷¹

İhfayı sahih bir şekilde yapabilmek için öncelikle nûn harfinin mahrecini ve bu işlem esnasında mahrecinde ne gibi değişiklikler olduğunu iyi bilmek gerekmektedir. Sîbeveyhi'ye göre nûn

²⁶⁴ Akdemir, *Miftâhu 'l-mehârâ*, 120.

²⁶⁵ ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 100.

²⁶⁶ Abdülazîz b. Ali b. Muhammed el-İşbîlî İbn Tahhân, *Mürşidü 'l-karî*, (Kahire: Mektebetü's-Sahabe 2007), 67.

²⁶⁷ Cerîsî, *Nihayetü 'l-kavli 'l-müfîd*, 167.

²⁶⁸ Feryal Zekeriyâ 'l-'Abdî, *el-Mîzân fî ahkâmi tecvîd 'l-Kur'ân*, 125.

²⁶⁹ Mersafî, *Hidayetü 'l-karî*, 172; Karakılıç, *Büyük Tecvîd İlmi Kur'ânı Kerim Okuma Kaideleri*, 308.

²⁷⁰ Tâhir er-Rahimî, *el-Câmi ve 't-terkîz li hıfzeti Kitâbi 'l-'Azîz*, 483.

²⁷¹ Yahyâ Abdürrezzâk el-Gavsânî, *'İlmü 't-tecvîd*, 38.

harfinin hayşûm ve dil olmak üzere iki mahreci vardır.²⁷² Sîbeveyhi, Mekkî ve bazı âlimlere göre mahreci dil olan nûn harfî tam olarak dil ucu ve onun hizasındaki iki üst ön dişlerin etlerinden çıkarken, mahreci hayşûm olan nûn harfî ise sakın ve ağız harfleriyle olduğu zaman genizden (hayşûm) çıkar.²⁷³

Tecvit âlimleri eserlerinde ihfanın yapılışını anlatırken dil ve damak arasında mutlaka boşluk bırakmak gerektiğine dikkat çekmişler²⁷⁴ ve uygulama esnasında dilin damağa tamamen yapışmasının gerçek ihfayı engelleyeceğini ve ortaya gunneli bir izhar çıkacağını ifade etmişlerdir.²⁷⁵ Bu konuda Saçaklızâde *kâf* (ك) harfinin ihfasında özellikle dikkat edilmesi gereken noktalara şu şekilde değinmiştir:

“Gunnerin zamanı kaf (القاف) ve kâf (الكاف) harfine uğradığında uzun olursa eskilerin kullandığı bir tabir olan “sağır kâf” (الكاف الصماء)’in meydana gelmesinden korkulur. (Sağır kâf en-Neşr’de belirtildiğine göre içerisinde şiddet ve hems sıfatlarının olmadığı kâftır.) Sağır kâf eğer gunneye birleşirse Türkçe’de “bin” sayısını ifade etmek için kullanılan بَك kelimesinin telaffuzu gibi söylenir. Okuyucu kâf ve kaftan önce gunneyi telaffuz ederken aksa’l-lisanın (dil boğaza en yakın kısmı) damağa yapışmasından sakınması gerekir. Eğer bunu yaparsa kâf-i Sammâ (sağır kâf) meydana gelir.”²⁷⁶

Dimyâtî, (ö. 1117/1705) *İthâf* adıyla bilinen eserinde bundan kurtulmanın dil ve mahrecin arasının biraz açılmasıyla mümkün olacağını söylemektedir.²⁷⁷

İsmail Karaçam, Mağnisî’den (ö. 1000/1592) yaptığı alıntıda müellifin bu yapılan kâfın *Konyalı kâfî* olduğunu Türkçe ve diğer Acem dillerinde çokça kullanıldığını fakat Kur’an’da bunu yapmanın caiz olmadığını ifade ettiğini nakletmiştir. Yine Mağnisî yaşadığı dönemde bu hataya düşenlerin çokluğundan yakındığını haber vermiş ve reîsü’l-kurrarlar dahil olmak üzere neredeyse bu hataya düşmeyen kalmadığını ifade etmiştir.²⁷⁸

²⁷² Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/433.

²⁷³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/434; Mekkî b. Ebî Tâlib, *er-Ri’âye*, 209.

²⁷⁴ Kastallânî, *Letâifü’l-işârât*, 2/796.

²⁷⁵ Mersafî, *Hidayetü’l-karî*, 172.

²⁷⁶ Mer’asî, *Cühdü’l-mukill*, 205.

²⁷⁷ Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfû fîdalâi’l-beşer bi’l-kırâati’l-erba’ate ‘aşer*, thk. Enes Mehre (Lübnan: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1427), 1/147.

²⁷⁸ Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufasssal Tecvid-* 309.

4.2.6. İhfanın uygulama keyfiyetine dair ihtilaflar

İhfanın uygulamasında ülkemizde ve diğer müslüman ülkelerde birtakım farklılıklar tespit edilmiştir. Bu bölümde bunlardan birkaçı ele alınacak ve delilleriyle beraber tahlil edilmeye çalışılacaktır.

İhfa esnasında dilin konumu

Tecvit âlimleri ihfa esnasında dilin konum alması meselesini tartışmışlardır. Bu konuda genel olarak dili damağa yapıştıranların hakiki ihfa yapmadıkları hususunda neredeyse görüş birliği²⁷⁹ olmakla beraber, bu mesele hakkında farklı görüşler de ifade edilmiştir. Bu görüşleri iki gruba ayırmak mümkündür;

Dili kendisinde ihfa yapılan harfin mahrecine koyanlara göre dil ucu dış etlerine baskı yapmaktan çıkar ve ihfa edilen nûn harfinden sonraki harfin mahrecine girer.²⁸⁰ Bu işlemin yapılma amacı dilin gerek nûn gerekse sonraki harfte gerçekleştirdiği işlemin tek bir noktadan olmasıdır.²⁸¹ Abdülvehhâb el-Kurtubî bu işlemin tek noktadan olması hususunda şunları söylemiştir;

“Nûnun ihfa edilmesinin anlamı daha önce geçmiş olduğu üzere nûnun söz konusu bu harflerin mahreçleriyle bağlantılı olması, bu mahreçlere gizlenmesi, dilin ucundaki varlığının kaybolması ve ağzın hiçbir rolü olmadığı halde sesin burundan gelmesidir. Bundan dolayıdır ki bir kimse ihfaya uğramış nûnu telaffuz edip burnunu kapatsa harfin telaffuzunda bozulmalar meydana gelir. Yine bir kimse ihfaya uğrayan nûnu izhar etmeye ve ağızdan çıkarmaya çalışsa zorlanarak bunu başarır. Bu denemeyle ortaya çıkacaktır.

Nûnun ihfasının kaf ile örneği ﴿وَمَنْ قَالَ سَأُنْزِلُ﴾, kâf ile ﴿مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ﴾, cîm ile ﴿مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ﴾, şîn ile ﴿عَنْ طَائِفَةٍ﴾, tâ ile ﴿مَنْ زَوَالَ﴾, zây ile ﴿مَنْ سَبِيلَ﴾, sîn ile ﴿مَنْ صَلَّصَالِ﴾, sâd ile ﴿وَمَنْ ضَلَّ﴾, dâd ile ﴿وَلَنْ شَنَّ﴾, dâl ile ﴿مَنْ دُعَاءَ الْخَيْرِ﴾, tâ ile ﴿إِنْ تَبَوَّأَ﴾, zâ ile ﴿مِنْهُمْ مِنْ ظَهِيرِ﴾, zâl ile ﴿مَنْ ذَكَرِي﴾, sâ ile ﴿مَنْ ثَمَرِهِ﴾, fâ ile ﴿مَنْ﴾ şeklindedir. Nûnun bu harflerle beraberken ihfa edilmesi bunların ağız harfleri olması ve nûnun ağızda bir mahrecinin bulunması sebebiyledir. Kendisiyle hafiflik sağlanmasının isteniyor olması sebebiyle ihfa yine kendisiyle hafiflik sağlamanın istendiği idgam gibidir. Nûnda sadece genzin, peşinden gelen harfte de sadece ağzın kullanılması mümkün olduğunda bu durum, nûnun çıkarılmasında ağzı kullanıp sonra tekrar ağza dönmektense Araplar’a daha kolay gelmiştir.

²⁷⁹ Benna, *İthâfu fudelâi 'l-beşer* 1/147., Mer' aşî, *Cühdü 'l-Mukill*, 205; Ali Muhammed ed-Dabba', *Minhatu Zi 'l-Celâl fî Şerhi Tuhfetu 'l-Etfâl*, 61. Karaçam, Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri s.309

²⁸⁰ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *eş-Şerhu 'l-Veciz ale 'l-Mukaddimetü 'l-Cezeri*, 100.

²⁸¹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb* 4/454.

Sîbeveyhi'nin dillerini sadece bir kereliğine kullanmak onlara daha hafif gelmiştir²⁸² sözünün anlamı da budur. Nûn harfinin genizden çıkarılması durumunda ise herhangi bir karışıklık söz konusu olmamaktadır. Bu durum, genzin girişi ve mahrecinin boğaz harflerine değil, ağız harflerine yakınlığı sebebiyle (ihfa) boğaz harfleriyle değil ağız harfleriyle ilgilidir.”²⁸³

Birçok tecvit âlimi ihfaya uğrayan nûnun telaffuzu sırasında dilin ağızdaki dayanağının kendisinden sonraki sesin mahrecine meylettiğini ifade etmişlerdir. Bu sadece bir meyletme olarak kalmayıp idgamda olduğu gibi bir sonraki sesin mahrecine geçmeyi ifade etmektedir. Yalnız idgam ile aralarında bir fark bulunmaktadır ki o da idgamda gunnenin varlığını devam ettiremeyip ihfada ise devam ettirmesidir. Mekkî bu hususta şunları söylemiştir:

“İhfalı harftteki gunne, ihfaya uğramış nûndur. Sakin nûn harfi dilin ucuyla dilin ön dişlerin ucundan çıkıp ona beraberinde genizden çıkan gunne eşlik eder. Sonrasındaki harf sebebiyle ihfa edildiğinde, ihfa ile dilin ucundan çıkan nûn ortadan kalkar genizden çıkan gunne ise baki kalır.”²⁸⁴

Eymen Rüşdî, *Tecvîd-i Musavver* adlı tecvit kitabında bu ihfa işleminin aşamalarını şöyle anlatmıştır:

“Ağız gelen harfin mahrecine hazırlanır. Hayşûmdan çıkan tam bir gunne sesi bu esnada ona eşlik eder. Yine aynı şekilde ona nûn harfinin mahrecinde tıkanıklık olmaması sebebiyle ağızdan çıkan küçük bir ses eşlik eder.” (Ancak kâf ve kaf harflerinde tıkanıklık olması sebebiyle bu geçerli değildir).²⁸⁵

Misal: (مُنْذِرٌ) kelimesinde ihfa edilen sakin nûn harfinin telaffuzu sırasında dil, zâl (ذ) harfinin mahrecine girerken, (أَنْذَارًا) kelimesinde dâl (د) mahrecinde, (مُنْقَلَبٌ) kelimesinde ise kaf (ق) mahrecindedir.²⁸⁶

Bu uygulamayı benimseyenler; klasik eserlerde nûnun ihfasıyla ilgili verilen malumatlara mutabık olması, Arap dili fonetik özelliklerine uyumlu olmasının yanı sıra meşhur ve mutkin kariler tarafından benimsenip, tilavet ediliyor olması nedeniyle böyle bir düşünceye varmışlardır.²⁸⁷

²⁸² Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/454.

²⁸³ Abdülkuddûs el-Kurtubî, *el-Mûdih fi't-tecvîd*, 170-171.

²⁸⁴ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/166.

²⁸⁵ Eymen Rüşdî Süveyd, *et-Tecvîd-i'l-musavver*, (b.y.: Mektebetü İbn Cezerî, 2011), 301.

²⁸⁶ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *eş-Şerhu'l-veciz*, 100.

²⁸⁷ Akdemir, *Tecvîd-i mâhir* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019), 95.

Gânim Kaddûrî el-Hamed ise dilin sonraki harfin mahrecine meyletmesi hususunda şunları söylemiştir;

“Muhakkak ki araştırmacılar şunu bilecektir: ﴿مَنْ قَالَ﴾ ve ﴿مَنْ كَانَ﴾ kelimelerinin telaffuzu düşünüldüğünde nûnun dayandığı yer dil ucundan nûnun ardından gelen sesin mahrecine intikal etmiştir. ﴿إِنْ جَاءَ﴾ ve ﴿إِنْ شَاءَ﴾ örneklerinde de aynı durum geçerlidir. Nûn sesinin dilde dayandığı yer cîm ve şînin mahrecine intikal etmektedir. Aynı şey ﴿مَنْ تَابَ﴾ - ﴿عَنْ ذِكْرِي﴾ - ﴿مَنْ سَأَلَ﴾ - ﴿مَنْ فَعَلَ﴾ örneklerinde de geçerlidir. Verilen bütün bu misallerde dil, nûn ve ondan sonra gelene bir kereliğine baskıda bulunur. Şöyle ki bu yapılan baskının ilk bölümüne nûnun bakiyyesi olan gunne eşlik ederken, baskının son kısmı nûnun ardından gelen sese ait olup bu ses gunne içermemektedir.”²⁸⁸

Sözlerinin devamında Gânim Kaddûrî el-Hamed şu değerlendirmeleri yapmıştır:

“İhfaya uğrayan nûna dilin dayanması, nûndan sonraki harf şiddet sıfatına sahipse gerçekleşir ve gunne genizden halisane bir şekilde çıkar. Eğer rihvet sıfatına sahip bir harf olursa nefes burundan çıkarken, nefesin ağızdan çıkış esnasında nefese kısmi bir sızma eşlik eder. Her iki durumun telaffuzu esnasında burnun kapatılmasıyla bu durum kesinlik kazanır. Şöyle ki ilk durumda gunne ortadan kalkarken aynı zamanda telaffuz eden kişi nefesin ağızda aktığını hissetmez. İkinci durumda ise yine gunne ortadan kalkar fakat nefes harfin mahrecinde akmaya devam eder.”²⁸⁹

Dili ağız boşluğunda serbest bırakanlara gelince özellikle Türkiye’de benimsenen bu okuyuş şeklinde kariler ihfanın uygulama keyfiyetini tarif ederken telaffuz esnasında dilin hiçbir fonksiyonu olmadığı sözünü²⁹⁰ esas almışlar, dilin ucunun ve ortasının boşlukta kalması gerektiğini ifade etmişlerdir.²⁹¹ İsmail Karaçam ise ihfanın müddeti tam olmadan dili, sakın nûn ve tenvinden sonraki ihfa harfinin mahrecine vardırmayı yanlış görmüş ve bunu yapanları dikkatsiz olmakla itham etmiştir.²⁹²

Kıraat ilminin her alanında önemli çalışmaları olan İsmail Karaçam ihfanın yapılışını şöyle tarif etmiştir:

“İhfa yapılırken dilin ucu ve ortası serbest bırakılır ve yine nûn harfinin mahreciyle alakası kalmamalıdır. Dil üst damağa asla yapıştırılmaz ve nûn harfinin zatı tamamen kaybedilir. Alt çene

²⁸⁸ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, 380.

²⁸⁹ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü's-savtiyye*, 380.

²⁹⁰ Mekî b. Ebî Tâlib, *er-Ri'âye*, 215; ed-Dânî, *et-Tahdîd*, 115; ed-Dânî, *el-Muhkem fî nakı'l-mesâhif*, thk. İzzet Hasan (Dımaşk: y.y., 1960), 75.

²⁹¹ Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 308.

²⁹² Karaçam, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 309.

doğal halde bulunur. Ağızdan gelen gırtlak sesine genizden gelen ses eşlik eder ve son olarak bir elif miktarı kadar uzatıldıktan sonra ihfa harfine geçilir.”²⁹³

Klasik tecvit kitaplarına bakıldığında ihfa esnasında dilin ağızdaki konumuyla alakalı yüzeysel bilgilerin dışında çok fazla tafsilata yer verilmemiştir. Dilin ihfa harfinin mahrecine girip girmeyeceği konusu aslında çok fazla tartışmaya konu olmuş bir mesele değildir. Özellikle Araplar bu işlemin telaffuzu kolaylaştıran ve aslında Arapça’nın özünde²⁹⁴ bir iş olduğunu ve bu yüzden klasik kitaplarda çok fazla yer almadığını söylerken özellikle Türkler başta olmak üzere bu fikre katılmayan kariler ise Kur’an tilaveti işinin fem-i muhsinden öğrenileceğinin ve tilavet usullerinde böyle bir okuyuş olmadığı için bu okuma işinin yanlış olduğunu ifade etmişlerdir.

İhfanın kalın yapılması

Ebû Şâme el-Makdisî (ö. 665/1267), gunnenin eşlik ettiği harflerin sayısının üç (tenvin, nûn ve mîm) olduğunu ifade etmiştir. Yine son dönem ses bilimcileri nûn ve mîm harflerini içerisinde gunne sıfatı bulunduğu için “*egân* (غن)”²⁹⁵ ve “*el-enfiyye* (الأنفية)” olarak adlandırmışlardır.²⁹⁶ Tenvin ve nûn harflerinin ihfanın ana bileşenleri olması²⁹⁷ sebebiyle dolaylı yoldan gunnenin ihfadan ayrılmaz bir parça olduğu sonucuna varmak mümkündür.²⁹⁸ Yine Mekki’nin şu sözleri de bunu destekler niteliktedir;

“İhfa harftaki gunne nûnu hafiyyedir. Buna göre sakın nûnun mahreci dil ucu ile üst ön dişlerin ucudur. Bu nûn harfine genizden çıkan bir gunne eşlik eder. Sonrasında gelen harf sebebiyle ihfa edilirse ihfa ile dilin ucundan çıkan nûn ortadan kalkar ve genizden gelen şey ortaya çıkar.”²⁹⁹

İhfanın edasında gunnenin kalın telaffuz edilme meselesine gelince bu tamamen gunnenin kendinden sonraki harfe tabi olup olmamasıyla alakalıdır. Son dönem tecvit âlimlerinden bir kısmı gunnenin kendinden sonraki harfe tabi olacağını, yani kendinden sonraki harf kalın harflerdense (isti‘la) gunnenin kalın yapılması gerektiğini, eğer kendinden sonraki harf ince

²⁹³ Karaçam, *Kur’an-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, 308.

²⁹⁴ Gânim Kaddûrî el-Hamed, *ed-Dirâsâtü’s-savtiyye*, 377.

²⁹⁵ Mahmud Serân, *’İlmü’l-lüga mukaddimetü li’l-karii’l-Arabî*, 169.

²⁹⁶ Mariyu Pei. çev. Ahmed Muhtar Ömer. *Üsûsü ’İlmu’l-Lüga*, 86.

²⁹⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/27

²⁹⁸ Tâhir er-Rahimî, *el-Câmi ve’t-Terkîz*, 482.

²⁹⁹ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 166.

harflerden (istifal) birisiyse gunnenin ince yapılması gerektiğini söylemişlerdir.³⁰⁰ Bu görüşe katılmayan tecvit âlimleri ise gunnenin kendinden sonraki harfin mahreciyle alakasının olmadığını, gunnenin nûn harfinin bir sıfatı olduğunu ve nûnunda haddizatında ince harflerden olmasından dolayı gunnenin her hâlükârda ince yapılması gerektiğini söylemişlerdir.³⁰¹

Klasik eserlere bakıldığında harflerin sıfatları, mahreçleri hususunda âlimlerin çok tafsilatlı konulara yer vermelerine rağmen gunnenin eda keyfiyetine dair çok fazla üzerinde durmadıkları görülmektedir. Gunnenin kalın mı yoksa ince mi okunacağı, gunnenin kendinden sonra gelen harfe ne ölçüde tabi olacağı gibi konular daha çok yakın tarihte tartışılan meselelerdir. Buna göre gunnenin ince ve abartıdan uzak yapılması gerektiğini söyleyenlere gelince son dönem Cezayirli Kur'an müderrislerinden Yahyâ Muhammed Şerîf konuyla alakalı şu noktalara değinmiştir;

“Gunne haddi zatında lazımlı sıfattır. Ona tefhim ve terkik gibi arızî bir sıfatın bitişmesi uygun olmaz. Herkesçe bilinir ki sıfatlar herhangi bir şeyle sıfatlanmazlar, aksine sıfatlanmaya en layık olan şey harflerdir. Şu hâlde nûn-u muhfât (ihfa olan nûn) hiçbir şekilde kalın okunmaz. Tefhim ağzın harfin yankısıyla dolmasıyla gerçekleşen harflerin kalın okunması işidir. Eğer gunneyi isti‘la harflerini kalın okuduğumuz gibi kalın yaparsak ses çok abartılı çıkar. Sonuç olarak isti‘la harfleri gibi telaffuz etmiş oluruz. Bunun ise delili yoktur.

Bizim kalın veya ince okuma delilimiz hocalarımızdan bu şekilde öğrenmemizdir diyenlere ise biz deriz ki birçok içtihadî mesele öğrenildikten sonra delillerle, naslarla günümüze gelmiştir. Çünkü nas zamanın değişmesiyle değişmez. Öğrenilen bilgiler ise zaman geçmesiyle onların başlarına istenmeyen bir şeyler gelebilir, değişikliklere uğrayabilir. Bugün duymuş olduğumuz şekli eski kitaplara, naslara muhalefet edebilir. Bundan dolayıdır ki öğrenilen bilgiler her zaman itibar edilen kaynaklara uygunluk arz etmelidir.”³⁰²

Yahyâ Muhammed Şerîf konunun sonunda gunneyi şatafatlı telaffuz uygulamasının Şam ve Medine’deki hocalarından aldığı okuyuş keyfiyetine zıt düştüğünü ifade etmiştir.³⁰³

³⁰⁰ Mersafî, *Hidayetü’l-karî*, 181; Cerîsî, *Nihayetü’l-kavli’l-müfîd*, 72; Ahmed b. Ahmed b. Muhammed Abdullah et-Tavîl, *Fennü’t-tertili ve ’ulûmühû* (Medine: Vizâratü Şûnü İslamiyye, 1999), 699; Yahyâ Abdürrezzâk el-Ğavsânî, *’İlmü’t-tecvîd*, 37.

³⁰¹ Al-maktaba.org, “-Arşîfu mülteka ehlü’t-tefsîri- hükmü’k-gunneti fi’n-nûni’l-muhfâti min haysü’t-tefhîmi ve’t-terkîki. El-mektebetü’s-şâmileti’l-hadîseti” (03.11.2022).

³⁰² Al-maktaba.org, “-Arşîfu mülteka ehlü’t-tefsîri- hükmü’k-gunneti fi’n-nûni’l-muhfâti min haysü’t-tefhîmi ve’t-terkîki. El-mektebetü’s-şâmileti’l-hadîseti”.

³⁰³ Al-maktaba.org, “-Arşîfu mülteka ehlü’t-tefsîri- hükmü’k-gunneti fi’n-nûni’l-muhfâti min haysü’t-tefhîmi ve’t-terkîki. El-mektebetü’s-şâmileti’l-hadîseti”.

Hindistanlı kıraat âlimlerinden ve Mescid-i Nebevî müderrislerinden Tâhir er-Rahîmî (ö. 1421/2000) de kalın harflerden önce gelen nûn harfini kalın telaffuz edenleri eleştirmiş ve *el-Cami ve't-Terkîz* adlı eserinde konuyla alakalı şunları kaydetmiştir:

“Zamanımızda Arap devletlerinde birçok kurra görüyoruz ki isti‘la harflerinden önce gelen nûn-u muhafatı kalın okuyorlar. Nûnun telaffuzunda abartıya kaçıyorlar. Bu yapmış oldukları şey hatadır. Çünkü bu yapmış oldukları kalınlaştırma işi kıraat ve tecvit ilimleriyle iştigal eden eskilerin ve yenilerin kitaplarında yoktur. Doğru olan ise nûn harfi ince bir harftir onu hiçbir surette kalın okuma doğru bir iş değildir. İbnü'l-Cezerî bu hususta şöyle demiştir:³⁰⁴ Bil ki ince harflerin hepsi ince okunmalıdır. Onları kalın okumak caiz değildir. Lâm, ra, elif ise bazı durumlarda bunlardan müstesna kılınır.”³⁰⁵

Mescid-i Nebevî müderrislerinden Abdullah el-Efgânî de ihfa yaparken tekellüfe kaçılmaması gerektiğini, gunneyi tabiatı üzere yapmak gerektiğini söylemiştir.³⁰⁶

Yukarıda yakın dönem tecvit âlimlerinin söylemiş olduğu bu sözlerinden ortaya çıkan sonuç, Medine ve Şam bölgelerinde yaygın olan okuyuş tavrında gunne gösteriş ve abartıdan uzak bir fonetikle telaffuz edilmekteydi. Klasik tecvit ve nahiv kitapları başta olmak üzere bugüne kadar yazılan eserlerde de gunnenin kalın okunacağına dair herhangi bir bilgi mevcut değildi. Fakat sonraları özellikle Arap devletlerinde bazı karilerin tilavetlerinde bu türden telaffuzlara rastlanmaya başlandı. Müellifler bu türden telaffuzların karilerin aşırıya kaçmaları sebebiyle hata kabilinden kabul edilebilecek okuyuşlar olduğunu ve bundan uzak durulması gerektiğini ifade etmişlerdir.

İsti‘la harfleri geldiği durumlarda gunnenin kalın yapılması gerektiğini söyleyen Mersafî, Semennûdî gibi yakın tarihte yaşamış ve Eymen Rüşdi Süveyd, Gânim Kaddûrî el-Hamed gibi hali hazırda yaşayan ve tecvit ilminde otorite kabul edilen âlimler ise gunnenin kendinden sonraki harfe tabi olacağını ve harfin telaffuzunun da tabi olduğu harfe göre kalın yahut ince olacağını söylemişlerdir.³⁰⁷ Bu kişiler ihfanın tek düzey okunmasının sahih bir okuyuş olmadığı gibi aynı zamanda Kur'an'ın fonetiğine de uymadığını söylemişlerdir.³⁰⁸ Gânim Kaddûrî'ye

³⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, 215.

³⁰⁵ Tâhir er-Rahîmî, *el-Câmî' ve't-terkîz*, 487.

³⁰⁶ Archive.org/details/Jaz_Up. Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye- Savtun Vâdih 13-. (13.01.2023).

³⁰⁷ İbrahim el-Şahhât Ali Semennûdî, *Li âyi'l-beyân fî tecvîdi'l-Kur'ân*, ts. 78; Mersafî, *Hidayetü'l-karî*, 181; Ahmed b. Ahmed b. Muhammed Abdullah et-Tavîl, *Fennü't-tertili ve 'ulûmühû*, 699; Mehdi Muhammed el-Harrâzî, *Buğyetü'l-mürîd min ahkâmi't-tecvîd*, (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 2001), 147; Eymen Rüşdi Süveyd, *et-Tecvîdi'l-musavver* 1/303; Gânim Kaddûrî Hamed, *eş-Şerhu'l-vecîz*, 103.

³⁰⁸ Akdemir, *Tecvîd-i Mâhir* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019), 95.

göre dile daha kolay geldiği için isti‘la harfleriyle beraber ihfanın gunnesinin kalın yapılması, istifal harfleriyle beraber ihfanın gunnesinin ince yapılması gerekir. Tersinin yapılması da tilaveti bozacağı ve gizli kusur kapsamına gireceği için güzel görülmemiştir.³⁰⁹

Osman Süleyman Murat, (ö. 1382/1963), *Selsebil eş-Şâfi* adlı eserinde gunnenin isti‘la harfleri geldiğinde kalın okunması gerektiğini şu beyitte ifade etmiştir;

{وَقَحَّمِ الْعُنَّةَ إِنْ تَلَاهَا ** حُرُوفُ الاسْتِعْلَاءِ لَا سِوَاهَا}³¹⁰

Mersafî, Allâme el-Mütevellî’den (ö. 1313/1895) naklettiğine göre, kıraat imamlarından İmam Ca‘fer’in (الغين - الخاء) harflerini de ihfa harflerinden kabul ettiğini söylemiştir.³¹¹

4.3. Tefhim

Gunnenin kendinden sonraki harfe tabi olması gerektiğini söyleyen âlimlere göre sakın nûndan sonra gelen ihfa harfi aynı zamanda isti‘la harflerinden ise bu takdirde ihfanın kalın okunması gerekmektedir. Fakat bu kalınlık isti‘la harflerinin hepsinde aynı düzeyde olmamaktadır. Tecvit âlimleri bu harfleri kendi içerisinde kalınlığı kuvvetliden zayıfa olmak üzere bir sıralamaya tabi tutmuşlardır (Meratibü’t- Tefhim). Bu çalışmada isti‘la harflerindeki bu kalınlığın kuvveti tespit edilip aralarında sıralama yapılacak, son bölümde de farklı coğrafyalarda ve farklı zamanlarda yaşamış karilerin okuyuşlarıyla bu harflerin ihfa gunnesinde pratiğe yansımaları tahlil edilecektir.

Lügat anlamı itibarıyla “kuvvetli olmak”, “büyük olmak”, “kalın olmak” manalarına gelen tefhim kavramı ıstılahta ise “ağzı doldurarak harfi kalın okumak” şeklinde açıklanır.³¹² Tefhim ile harf, mahrecinde kalınlaşır ve yine harfin sıfatı kuvvetlenir.³¹³ Buna göre harfler kalınlık ve inceliğine göre üç kısımda sıralanmıştır.³¹⁴ Bunlar; her durumda kalın olan harfler, her durumda ince olan harfler ile bazen kalın bazen ince olan harflerdir.

³⁰⁹ el-Mevkû‘r-Resmî li’l-Üstaz ed-Doktor Gânim Kaddûrî el-Hamed, " Tefhîmi Gunneti İhfai'n-Nûni's-Sâkineti ve't-Tenvin" (31 Mayıs 2022).

³¹⁰ Osman b. Süleyman Murat, *Selsebil eş-Şâfi fî 'ilmi't-tecvîd*, thk. Hamid b. Hayrullah Sa‘îd, b.y.: y.y., ts. 8. bab/Gunne.

³¹¹ Mersafî, *Hidayetü'l-karî*, 182.

³¹² İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 72.

³¹³ Mersafî, *Hidayetü'l-karî*, 103.

³¹⁴ Atıyye Kabil Nasr, *Gayetü'l-Mürîd Fil İlmi't-Tecvîd*, 157.

4.3.1. Her durumda kalın olan harfler

İsti'la harfleri dediğimiz ve hiçbir durumda (sakin veya harekeli) kalınlığından bir şey kaybetmeyen bu harfler {خص ضغط قط} olmak üzere 7 adettir.³¹⁵ Ancak isti'la harfleri de aynı kuvvete sahip değildir. Bu harfler içerisinde en kuvvetli³¹⁶ olanlar *itbak harfleri* olarak da vasıflanan (ط- ض - ص - ظ) olmak üzere dört harftir.³¹⁷ Bu harflerde dil kökü ve ortası yukarı damağa yükseldiği gibi dil üst damağa yapışır.³¹⁸

İsti'la harfleri kalınlığı kuvvetli olandan zayıfa göre aşağıdaki beytin kelimelerin ilk harflerinde sıralanmıştır.³¹⁹

(طب ضيفنا صدرا ظلال قوانا غوث خفي)

Saçaklızâde de her itbak harfinin aynı zamanda bir isti'la harfi olduğunu, fakat tersi düşünüldüğünde her isti'la harfinin bir itbak harfi olmadığını, itbak harflerinin kalınlık açısından bir fazlalığa sahip olduğunu dolayısıyla bu dört itbak harfinin diğer isti'la harflerinden daha kuvvetli olduğunu ifade etmiştir. İtbak harflerini de kendi içerisinde sıralayan Saçaklızâde, (ط) harfinin en kuvvetli kalınlığa sahip olduğunu, (ض - ص) harflerinin kalınlıklarının eşit olduğunu, (ظ) harfinin ise itbak harflerinin en zayıf olduğunu söylemiştir.³²⁰ O, aynı sıralamayı isti'la harfleri içinde yapmış geriye kalan üç harfin en kuvvetlisinin (ق) olduğunu, (غ-خ) harflerinin ise derecelerinin aynı olduğunu söylemiştir.³²¹

4.3.2. Meratibü't-tefhim

En-Neşr adlı eserinde İbnü'l-Cezerî, İbn Tahrân'ın isti'la harfinin kelime içerisinde fetha, damme ve kesra harekesini dikkate alarak tefhimi üç mertebeye ayırdığını nakletmiştir. Fakat kendisi bu görüşü benimsememiş, isti'la harflerini hareke ve kendisinden sonra gelen elifi ve harflerin sakın hallerini de göz önünde bulundurarak beş mertebeye ayırmıştır.³²² Fakat bu çalışmada meratibü't-tefhimin ihfa harfleri üzerindeki etkisi ele alındığı için harflerin sakın

³¹⁵ Ahmed b. Ahmed b. Muhammed Abdullah et-Tavîl, *Fennü't-tertili ve 'ulûmühû*, 611.

³¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddimetü'l-Cezeriyye*, 5.

³¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddimetü'l-Cezeriyye*, 3.

³¹⁸ Mersafî, *Hidayetü'l-karî*, 82.

³¹⁹ Atıyye Kabil Nasr, *Gayetü'l-mürîd*, 158; Ahmed b. Ahmed b. Muhammed Abdullah et-Tavîl, *Fennü'l-tertili ve 'ulûmühû*, 611; Feryal Zekerîyya'l-'Abdi, *el-Mizân fî ahkâmi tecvîdi'l-Kur'ân*, 93.

³²⁰ Mer'âşî, *Cühdü'l-mukill*, 78.

³²¹ Mer'âşî, *Cühdü'l-mukill*, 78.

³²² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/218.

halleri dahil edilmeyecektir.³²³ İbnü'l-Cezerî'nin yapmış olduğu taksimatın neticesinde şöyle bir tablo ortaya çıkmıştır.

Tablo 4.5. İbnü'l-Cezerî'nin yapmış olduğu meratibü't-tefhim

İsti'la Harfi Fetha harekeli ve sonrasında elif mevcut ³²⁴ ﴿قَوْمًا ضَالِّينَ﴾ ﴿إِلَّا مِرَاءً ظَاهِرًا﴾ ﴿أَنْصَارًا﴾ ﴿رِزْقًا قَالُوا﴾	1.Mertebe (Kalınlığın en kuvvetli olduğu)
İsti'la harfi fetha harekeli, sonrasında elif mevcut değil³²⁵ ﴿فَانْطَلَقَا﴾ ﴿مَنْ ضَلَّ﴾ ﴿ظِلًّا ظَلِيلًا﴾	2. Mertebe

³²³ Meratibü't-Tefhim'in 4. mertebesi isti'lâ harflerinin sakın olduğu durumlardır. Fakat bu çalışmada isti'la harflerini ihfaya uğradığı durumlarda kalınlık ve incelik yönünden inceleme esas alındığından sakın nûn ile tenviden sonra sakın bir harf gelmesi muhal olacaktır. Bu sebeple bu bölüm dört mertebe olarak ele alınmıştır.

³²⁴ Bu örneklerde isti'lâ harfleri sakın nûn ve tenviden sonra aynı veya farklı kelimelerde fetha harekeli bulunup, kendilerinden sonra ise elif harfi mevcuttur. Kalınlık mertebelerinin birincisinde yer alan bu örneklerde ihfa gunnesi en kalın haliyle okunur.

³²⁵ Bu örneklerde isti'lâ harfleri sakın nûn ve tenviden sonra aynı veya farklı kelimelerde fetha harekeli bulunup, kendilerinden sonra ise elif harfi mevcut değildir. Kalınlık mertebelerinin ikincisinde yer alan bu örneklerde ihfa gunnesi ikinci derecede kalın okunur.

Tablo 4.5. İbnü'l-Cezerî'nin yapmış olduğu meratibü't-tefhim (Devam)

İsti'la harfî damme harekeli³²⁶ (مِنْ طُورٍ) (مَنْضُودٌ) (مَنْ ظَلِمَ) (مَنْصُورًا)	3. Mertebe
İsti'la harfî kesra harekeli³²⁷ (يَنْطُفُونَ) (قِسْمَةٌ ضِيّزَى) (أَنْظِرْنِي) (أَنْصِتُوا)	4. Mertebe (Kalınlığın en zayıf olduğu)

4.3.3. Meratibü'l-ihfa literatürü

Aşağıda meratibü'l-ihfa bahsine yer veren ve yer vermeyen müelliflerden bazıları eserleriyle beraber zikredilecektir.

Meratibü'l-İhfaya Eserlerinde Yer Veren Bazı Müellifler:

- Ebû Amr ed-Dânî, *et-Taḥdîd fi'l-itkân ve't-tecvîd*

³²⁶ Bu örneklerde isti'lâ harfleri sakın nûn ve tenvinden sonra aynı veya farklı kelimelerde damme harekeli bulunmaktadır. Kalınlık mertebelerinin üçüncüsünde yer alan bu örneklerde ihfa gunnesi üçüncü derecede kalın okunur.

³²⁷ Bu örneklerde isti'lâ harfleri sakın nûn ve tenvinden sonra aynı veya farklı kelimelerde kesra harekeli bulunmaktadır. Kalınlık mertebelerinin dördüncüsünde yer alan bu örneklerde ihfa gunnesi dördüncü derecede kalın okunur. Bu mertebede kalınlık en zayıf haliyle mevcuttur. Fakat bu zayıflık bu kelimelerin ince okunduğu manasına gelmemektedir.

- Alemüddîn es-Sehâvî, *Fethu'l-vasîd fî Şerhi'l-Kasîd*
- İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvîd*
- Muhammed el-Karî, *el-Minehu'l-fikriyye fî Şerhi'l-Mukaddime*
- Taşköprizâde, *Şerhu Mukaddime-i Cezeriyye*
- Mer'asî, Saçaklızâde Mehmed Efendi; *Cühdü'l-mukill*
- Muhammed Mekki Nasr el-Cerîsî; *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd*
- İsmail Karaçam; *Kur'ân-Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*

Meratibü'l-İhfaya Eserlerinde Yer Vermeyen Bazı Müellifler:

- Ahmet Madazlı; *Tecvîd İlmi*
- Ramazan Pakdil; *Ta'lim, Tecvid ve Kıraat*
- Alican Dağdeviren; *Kur'ân Okuma Sanatı Tecvid*

5. MERATİBÜ'T-TEFHİMİN KUR'AN PRATIĞİNDE GÖSTERİLMESİ

Bu bölümde farklı ülkelerde ve farklı tarihlerde yaşamış karilerin kısa ses kayıtları sunulacak, ihfa harflerinin telaffuz keyfiyetleri ve gunne süreleri üzerine bir değerlendirme yapılacaktır.

5.1. Sakin Nûn Harfiyle Bulunan İhfa Örnekleri

Bu başlık atında nûn harfinin sakin, kendisinden sonra ise ihfa harflerinin bulunduğu örnek ses kayıtları sunulmuştur.

Tablo 5.1. Sakin nûn harfiyle bulunan ihfa örnekleri

Abdulbâsit Abdussamet	İsmail Biçer	Eymen Rüşdi Süveyd	
 Abdussamet.mp3	 İsmail Biçer.mp3	 Eymen Suveyd.mp3	الصاد
 Abdussamet1.mp3	 İsmail Biçer1.mp3	 Eymen Suveyd1.mp3	الذال
 Abdussamet2.mp3	 İsmail Biçer2.mp3	 Eymen Suveyd2.mp3	الثاء
 Abdussamet3.mp3	 İsmail Biçer3.mp3	 Eymen Suveyd3.mp3	الكاف
 Abdussamet4.mp3	 İsmail Biçer4.mp3	 Eymen Suveyd4.mp3	الجيم

Tablo 5.1. Sakin nûn harfiyle bulunan ihfa örnekleri (Devam)

 Abdussamet5.mp3	 İsmail Biçer5.mp3	 Eymen Suveyd5.mp3	الشين
 Abdussamet6.mp3	 İsmail Biçer6.mp3	 Eymen Suveyd6.mp3	القاف
 Abdussamet7.mp3	 İsmail Biçer7.mp3	 Eymen Suveyd7.mp3	السين
 Abdussamet8.mp3	 İsmail Biçer8.mp3	 Eymen Suveyd8.mp3	الداال
 Abdussamet9.mp3	 İsmail Biçer9.mp3	 Eymen Suveyd9.mp3	الطاء
 Abdussamet10.mp3	 İsmail Biçer10.mp3	 Eymen Suveyd10.mp3	الزاي
 Abdussamet11.mp3	 İsmail Biçer11.mp3	 Eymen Suveyd11.mp3	الفاء
 Abdussamet12.mp3	 İsmail Biçer12.mp3	 Eymen Suveyd 12.mp3	التاء

Tablo 5.1. Sakin nûn harfiyle bulunan ihfa örnekleri (Devam)

 Abdussamet13.mp3	 İsmail Biçer13.mp3	 Eymen Suveyd 13.mp3	الضاد
 Abdussamet14.mp3	 İsmail Biçer14.mp3	 Eymen Suveyd14.mp3	الظاء

5.2. Tenvinle Bulunan İhfa Örnekleri

Bu bölümde tenvinden sonra ihfa harflerinin bulunduğu örnek ses kayıtları sunulmuştur.

Tablo 5.2. Tenvinle bulunan ihfa örnekleri

İlhan Tok	Minşevi	Husari	
 İlhan Tok.mp3	 Minşevi.mp3	 Husari.mp3	الصاد
 İlhan Tok1.mp3	 Minşevi1.mp3	 Husari 1.mp3	الذال
 İlhan Tok2.mp3	 Minşevi-2.mp3	 Husari 2.mp3	الثاء
 İlhan Tok3.mp3	 Minşevi3.mp3	 Husari 3.mp3	الكاف

Tablo 5.2. Tenvinle bulunan ihfa örnekleri (Devam)

 İlhan Tok 4.mp3	 Minşevi4.mp3	 Husari 4.mp3	الجيم
 İlhan Tok5.mp3	 Minşevi5.mp3	 Husari 5.mp3	الشين
 İlhan Tok 6.mp3	 Minşevi 6.mp3	 Husari 6.mp3	القاف
 İlhan Tok 7.mp3	 Minşevi 7.mp3	 Husari 7.mp3	السين
 İlhan Tok 8.mp3	 Minşevi 8.mp3	 Husari 8.mp3	الدال
 İlhan Tok 9.mp3	 Minşevi 9.mp3	 Husari 9.mp3	الطاء
 İlhan Tok 10.mp3	 Minşevi 10.mp3	 Husari 10.mp3	الزاي
 İlhan Tok 11.mp3	 Minşevi 11.mp3	 Husari 11.mp3	الفاء

Tablo 5.2. Tenvinle bulunan ihfa örnekleri (Devam)

 İlhan Tok 12.mp3	 Minşevi 12.mp3	 Husari 12.mp3	التاء
 İlhan Tok 13.mp3	 Minşevi 13.mp3	 Husari 13.mp3	الضاد
 İlhan Tok 14.mp3	 Minşevi 14.mp3	 Husari 14.mp3	الظاء

5.3. İhfa Mertebeleri ile Gunne Keyfiyetlerine Dair Örnekler ve Bunların Farklı Kariler Tarafından Seslendirilmesi

Tablo 5.3. Meratibü'l-ihfa örnekleri

1.Mertebe (Kalınlığın En Kuvvetli Olduğu) İsti'la Harfi Fetha harekeli ve sonrasında elif mevcut	
وإن طائفتان	 Mustafa İsmail.mp3 Eymen Süveyd.mp3 Fatih Çollak.mp3

Tablo 5.3. Meratibü'l-ihfa örnekleri (Devam)

قوما ضالين	 Mustafa İsmail1.mp3 Fatih Çollak 1.mp3 Eymen Suveyd1.mp3
انصارا	 Mustafa İsmail 2.mp3 Fatih Çollak 2.mp3 Eymen Suveyd 2.mp3
إلا مرأء ظاهرا	 Mustafa İsmail 3.mp3 Fatih Çollak 3.mp3 Eymen Suveyd 3.mp3

Tablo 5.3. Meratibü'l-ihfa örnekleri (Devam)

رزقا قالوا	 Mustafa İsmail 4.mp3 Fatih Çollak 4.mp3 Eymen Suveyd 4.mp3
2. Mertebe İsti‘la Harfî Fetha Harekeli	
فانطلقا	 Mustafa İsmail 1-0.mp3 Fatih Çollak 1-0.mp3 Eymen Suveyd 1-0.mp3
من ضل	 Mustafa İsmail 1-1.mp3 Fatih Çollak 1-1.mp3 Eymen Suveyd 1-1.mp3

Tablo 5.3. Meratibü'l-ihfa örnekleri (Devam)

ظلا ظليلا	 Mustafa İsmail 1-2.mp3 Fatih Çollak 1-2.mp3 Eymen Suveyd 1-2.mp3
ريحا صرصرأ	 Musafa İsmail 1-3.mp3 Fatih Çollak 1-3.mp3 Eymen Suveyd 1-3.mp3
أنقض	 Mustafa İsmail 1-4.mp3 Fatih Çollak 1-4.mp3 Eymen Suveyd 1-4.mp3

Tablo 5.3. Meratibü'l-ihfa örnekleri (Devam)

3.Mertebe İsti'la Harfi Damme Harekeli	
من طور	 Mustafa İsmail 2-0.mp3 Fatih Çollak 2-0.mp3 Eymen Suveyd 2-0.mp3
منضود	 Mustafa İsmail 2-1.mp3 Fatih Çollak 2-1.mp3 Eymen Suveyd 2-1.mp3
من ظلم	 Mustafa İsmail 2-2.mp3 Fatih Çollak 2-2.mp3 Eymen Suveyd 2-2.mp3

Tablo 5.3. Meratibü'l-ihfa örnekleri (Devam)

منصوراً	 Mustafa İsmail 2-3.mp3 Fatih Çollak 2-3.mp3 Eymen Suveyd 2-3.mp3
ولكن فوئلا	 Mustafa İsmail 2-4.mp3 Fatih Çollak 2-4.mp3 Eymen Suveyd 2-4.mp3
4. Mertebe (Kalınlığın En Zayıf Olduğu) İsti‘la Harfi Kesra Harekeli	
ينطقون	 Mustafa İsmail 3-0.mp3 Fatih Çollak 3-0.mp3 Eymen Suveyd 3-0.mp3

Tablo 5.3. Meratibü'l-ihfa örnekleri (Devam)

قِسْمَةُ ضَيْزَى	 Mustafa İsmail 3-1.mp3 Fatih Çollak 3-1.mp3 Eymen Suveyd 3-1.mp3
أَنْظَرْنِي	 Mustafa İsmail 3-2.mp3 Fatih Çollak 3-2.mp3 Eymen Suveyd 3-2.mp3
انصتوا	 Mustafa İsmail 3-3.mp3 Fatih Çollak 3-3.mp3 Eymen Suveyd 3-3.mp3

Tablo 5.3. Meratibü'l-ihfa örnekleri (Devam)

من قبله	 Mustafa İsmail 3-4.mp3 Fatih Çollak 3-4.mp3 Eymen Suveyd 3-4.mp3
---------	--

Bu bölümde tenvin ve sakin nûn harfinden sonra meratibü't-tefhim dikkate alınarak ayetler tespit edilmiş ve bunların farklı kariler tarafından tilavet kayıtları eklenmiştir. Gunnenin keyfiyetinin tespit edilmeye çalışıldığı bu başlık altında üç farklı karinin okuyuşu toplamda 20 farklı ayet üzerinden tahlil edilmiştir.

Bu bölümde nûn ve tenvinden sonra gelen 15 ihfa harfinin ve itbak harflerinin kalınlık mertebelerine göre telaffuz keyfiyetleri incelenmiş olup sekiz karinin okuyuşları baz alınmıştır. Toplamda 50 ayetin seslendirildiği bu kayıtlarda birtakım ortak okuyuşlar ve farklılıklar tespit edilmiştir.

Okuyucuların tamamı nûn harfinin mahrecine en yakın olan (ط-د-ت) harflerini telaffuz ederken bu okuyuşlarda ihfanın kuvvetli olduğu işitilmiş, aynı zamanda gunne oranı az olması dolayısıyla gunne süresinin kısaldığı tespit edilmiştir. (ق-ك) harflerinde ise ihfanın diğer harflerden daha zayıf olduğu işitilmiş ve gunne oranının çok olması sebebiyle gunne süresinin uzadığı tespit edilmiştir. Okuyucuların tilavetlerinde tenvin ve sakin nûn harfinden sonra gelen ihfa harflerinin telaffuzlarında farklılıklar hissedilmektedir. Mısırlı ve Suriyeli okuyucuların tenvin ve nûndan sonra isti'la harfi bulunduğu gunne sıfatını kalın telaffuz ettiklerini, istifal harflerinden birisi bulunduğu gunne sıfatını ince telaffuz ettikleri gözlemlenmiştir. Türk okuyucular ise nûn ve tenvinden sonra 15 ihfa harfinden hangisi bulunursa bulunsun gunne sıfatını ince telaffuz etmişlerdir. Gunneyi kalın okuyan kariler bütün isti'la harflerinde tekdüze bir okuyuş gerçekleştirmemişlerdir. Az önce yukarıda açıklandığı üzere meratibü't-tefhimi dikkate almışlar ve sırasıyla en çok itbak harfi fetha harekeli ve sonrasında elif mevcut olan kelimeler olmak üzere, itbak harfi fetha harekeli olan kelimeler, itbak harfi damme harekeli olan kelimeler ve en sonda itbak harfi kesra harekeli kelimelerde kalın okumuşlardır.

6. SONUÇ

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Kur'an-ı Kerim'in öğrenilmesi ve doğru tilavet edilmesi hususunda yoğun çabalar sarf edildiği bilinmektedir. Kur'an okumanın başlı başına bir ibadet niteliği taşıması ve bütün şer'î ilimlerin çıkış noktası olması onun talim ve tedrisine verilen bu ehemmiyetin ana fikrini oluşturmaktadır.

Tecvit, Kur'an lafızlarını ve bunların özelliklerini inceleyen bir bilim dalıdır. Yine başka bir ifadeyle Kur'an harflerinin en güzel şekilde telaffuz edilmesi ve abartıdan uzak bir okuyuş demektir. İlk dönemlerden bugüne tecvit ilmi alanında birçok eser yazılmış olup bunların bir kısmı matbu bir şekilde araştırmacıların istifadesine sunulmuşken, diğer bir kısmı ise yazmalar halinde kütüphanelerin raflarında kayıt altında tutulmaktadır. Birçoğu Arapça olan bu eserlerin yanında Osmanlı dönemine ait Türkçe tecvit kitaplarının sayısı da azımsanmayacak kadar çoktur.

Tecvit uleması ihfanın kuvveti, gunnenin oranı ve keyfiyetini tespit edebilmek için uzun gayretler sarfetseler de yapılmak istenen işin zorluğu sebebiyle şu an hala meselenin tam anlamıyla açıklığa kavuşturulduğunu söylemek mümkün değildir. Muhakkik tecvit alimlerinin on beş ihfa harfinin mahrecinin nûn harfinin mahrecine uzaklık ve yakınlığına göre sıralayıp meratibü'l-ihfa adını verdikleri kategorizasyon yapmalarının sebebi de budur.

İhfanın mertebelerinin sayısı hususunda ulema arasında tam bir ittifak bulunmamaktadır. Buna göre Derkezlî gibi âlimler büyük ve küçük ihfa olmak üzere ikiye ayırırken, Sehâvî ihfanın beş mertebesi olduğunu ifade etmiştir. Hazırlanan bu çalışmada ise çoğunluk tarafından kabul gören üçlü tasnif tahlil edilmiştir.

Saçaklızâde Mer'aşî ihfa harflerinin nûn harfine yakınlığına göre üç mertebesi olduğunu söylemiş, bunlardan mahreci nûn harfinin mahrecine en yakın olan (ط-د-ت) harflerinde ihfa oranının en çok (kuvvetli), gunne oranının ise en az (süresi kısa) olduğunu, mahreci nûn harfinin mahrecine en uzak olan (ق-ك) harflerinde ihfa oranının en zayıf, gunne oranının en çok (süresi uzun), mahreci uzaklık ve yakınlık açısından nûn'un mahrecine eşit olan geriye kalan harflerde ise ihfa ve gunne oranlarının mahrecinin uzaklığına ters orantılı olduğunu kaydetmiştir. Tecvit âlimlerinin birçoğu bu kategorizasyonu benimsemiş ve eserlerinde yer vermişlerdir.

Maalesef Türkiye'de Türkçe olarak kaleme alınan eserlerde meratibü'l-ihfa kavramıyla yahut ihfa ve gunnenin keyfiyetiyle ilgili detaylı bilgilere rastlanmamıştır. Türkçe yazılan eserlerin müelliflerinin birçoğu kavrama hiç değinmemişken küçük bir bölümü ise kısa bir tanımını yapmakla yetinmişlerdir. Meratibü'l-ihfa, Kur'an okuyuş keyfiyeti usulüne kalite ve uygunluk

kazandırması bakımından önem arz etmektedir. Kur'an-ı Kerim'i sahih tilavet şartlarına uygun bir şekilde okumak isteyen bir kimse meratibü'l-ihfa'yı bilmeli ve tatbik etmelidir.

Bu bağlamda ülkemizde yapılan çalışmalardaki eksik kalan noktalara dikkat çekilmiş, muhakkik tecvit alimlerinin meratibü'l-ihfa kavramı için yapmış oldukları tarifler tespit edilip okuyucuya sunulmuştur. Nihayetinde daha sonra yapılması gereken araştırmalar için bir farkındalık oluşturmaya gayret edilmiştir.

KAYNAKÇA

'Abdi, Feryal Zekeriyâ. *el-Mîzân fî ahkâmi tecvîdi 'l-Kur'an*. b.y.: Dâru'l-Îmân, 2005.

Ağırbaş, Abdulhekim. “*Evliyazâde Hâfiz Ahmed Ziyâüddîn'in Tatbikli, Sualli, Muhtasar Tecvîd “Vesîletü's-Se'âde” Adlı Eseri*”. *Osmanlı Tecvîd Risâleleri* 4. ed. Ahmet Gökdemir. Ankara: İlahiyat, 2023.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb Arnavut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2001.

Ahmed, Muhtar Ömer. *Dirâsâtü's-savtiyyeti 'l-lügaviyye*. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1997.

Akbaş, Yüksel. “*Hüseyin Refik Kırış'ın Sual ve Cevaplı Muhtasar Tecvîd İsimli Eseri*”. *Osmanlı Tecvîd Risâleleri* 2. ed. Ahmet Gökdemir. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2022.

Akdemir, Mustafa Atilla. *Tecvîd-i Mâhir*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2019.

Akdemir, Mustafa Atilla. *Miftâhu 'l-mehâra*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2018.

Al-maktaba.org/book/31871/4806. “-Arşifu mülteka ehlü't-tefsîri- hükmü'k-gunneti fi'n-nûni'l-bâkti min haysü't-tefhîmi ve't-terkîki. El-mektebetü's-şâmileti'l-hadîseti” 03.11.2022, <https://al-maktaba.org/book/31871/4806>.

Aliyyü'l-Karî, Ebû'l-Hasen Nûrüdîn Alî b. Sultân Muhammed el-Karî el-Herevî. *el-Minehu 'l-fikriyye fî şerhi 'l-mukaddime*. b.y.: y.y., 1948.

Altıkulaç, Tayyar. “İbnü'l-Cezerî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 20/551. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Archive.org/details/Jaz_Up. Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Cezeriyye- Savtun Vâdih 13-. https://archive.org/details/Jaz_Up.

Arslan, Durmuş. “Ebû Müzahim Musa b. Ubeydullah El-Hakanî ve Kasîdetür-Râiyyesinin Tecvid Tarihindeki Yeri”. *Journal of Turkish Studies* 13/25 (Ocak 2018), 19-40.

Atik, Mehmet Kemal. “Ca'berî”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 6/527. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Beykûnî, Ömer b. Muhammed b. Futûh. *el-Manzûmâtu 'l-Beykûniyye bi şerhi ez-Zürkânî me'a hâşiyetü Atiyye el-Üchûrî*. thk. Ebû Abdurrahmân Salah Muhammed Avîde. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 2004.

Birmâvî, İlyas b. Ahmed Hüseyin b. Süleyman. *İmtâ'u 'l-fudelâ' bi-terâcimi 'l-kurrâ fî mâ bâ'de 'l-karni's-sâmini 'l-hicrî*. b.y.: Dâru'n-Nedveti'l-Âlemiyye, 1. Basım, 2000.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *es-Sahîh*. thk. Mustafa Dîba'. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr, 5. Basım, 1993.

Burhânî, Muhammed Hişam. *İlmü Tecvîdi 'l-Kur'an*. Birleşik Arap Emirlikleri: y.y., 9. Basım, 2002.

- Ca'berî, Burhânüddîn İbrahim b. Ömer. *'Ukûdu'l-cum'ân fî tecvîdi'l-Kur'an*. b.y: Müessesetü Kurtuba, 1. Basım, 2005.
- Cemzûrî, Süleyman. *Tuhfetü'l-etfâl*. thk. Eymen Rüşdi Suveyd. b.y.: Alukah, ts.
- Cerîsî, Muhammed Mekki Nasr. *Nihayetü'l-kavli'l-müfîd fî 'ilmi Tecvidi'l-Kur'an i'l-Mecîd*. thk. Ahmed Ali Hasan. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 4. Basım, 2011.
- Cürmî, İbrahim Muhammed. *Mu'cemu 'ulûmi'l-Kur'an*. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1. Basım, 2001.
- Çetin, Abdurrahman. "Dânî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 8/460. İstanbul: TDV Yayınları, 1993
- Çetin, Abdurrahman. "Ebû Amr ed-Dânî ve Kıraat İlmindeki Yeri". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Ocak 1991), 13-30.
- Çetin, Abdurrahman. "Hâkânî, Mûsâ b. Ubeydullah". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/165. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Dağdeviren, Alica. *Kur'an Okuma Sanatı: Tecvîd*. İstanbul: Akademi Yayınları, 2009.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Sa'îd b. Osman. *el-Muhkem fî nakti'l-mesâhif*. thk. İzzet Hasan. Dimaşk: y.y., 1960.
- Dânî, Ebû Amr Osman b. Sa'îd b. Osman. *et-Tahdîd fî'l-itkân ve't-tecvîd*. thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Amman: Dâru Ammâr, 1421.
- Dânî, Ebû Amr Osmân b. Sa'îd b. Osmân. *et-Tahdîd fî'l-itkani ve't-tecvîd*. Amman: Dâru Ammar, 1. Basım, 2000.
- Dârekutnî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed. *es-Sünen*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd- Ali Muhammed Muavvid. Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 1. Basım, 2001.
- Dabba', Ali Muhammed. *Minhâtü zi'l-celâl fî Şerhi Tuhfetu'l-etfâl*. thk. Ebû Muhammed Eşref b. Abdülmaksûd. Riyad: Edvâü's-Selef, 1. Basım, 1997.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Bennâ. *İthâfû fûdalâi'l-beşer bi'l-kirâati'l-erba'ate aşer*. thk. Enes Mehre. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1427.
- Ebû Rayme, Muhammed Mahmud. *Hidayetü'l-müstefîd*. Haleb: Mektebetü'l-Vefâ, 2. Basım, ts.
- Ebû Şâme, Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Makdisî. *İbrâzu'l-me'ânî min Hırzi'l-emânî fî'l-kirâati's-seb'*. thk. İbrâhîm Atuh Avad. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Ebû'l-Vefa, Alallahi bin Ali. *el-Kavlü's-sedîd fî 'ilmi't-tecvîd*. b.y.: Dâru'l-Vefa, 2003.
- Ensârî, Ebû Zekeriyya. *ed-Dekâiku'l-muhkeme fî Şerhi'l-Mukaddime*. thk. Muhammed Gıyas ed-Dabba'. Dimaşk: Dâru Menâhili'l-İrfân, ts.
- Gavsânî, Yahyâ Abdürrezzâk. *'İlmü't-Tecvid*. Suriye: Dâru'l-Gavsânî, 10. Basım, 2011.

- Gökdemir, Ahmet. "Osmanlı Kur'an Eğitim Merkezleri: Dâru'l-kurrâlar ve Sıbyan Mektepleri". *Edebalı İslamiyat Dergisi* 172 (2017), 43-60.
- Hamed, Gânim Kaddûrî. *ed-Dirâsâtü's-savtiyye 'inde 'ulemai't-tecvîd*. Ürdün: Dâru Ammar, 2. Basım, 2007.
- Hamed, Gânim Kaddûrî. "Cühûdü'l-İmâm-ı İbni'l-Cezerî fî 'ilmi't-tecvîd ve eseruhâ fî nesîrati haze'l-'ilm". *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*. Bursa: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018.
- Hamed, Gânim Kaddûrî. *Kur'an Fonetiği Üzerine Tetkikler/Tecvîd Âlimleri Özelinde*. çev. Mehmet Emin Maşalı. İstanbul: İFAV, 2021.
- Hamed, Ganim Kaddûrî. *eş-Şerhu'l-vecîz 'ale'l-Mukaddimeti'l-Cezerî*. b.y.: Merkezü'd-Dirâsât ve'l-Mâ'lumât, 1. Basım, 2009.
- Hafyân, Ahmed Mahmûd Abdüssemî' eş-Şâfiî'. *el-Vâfi fî keyfiyyeti tertili'l-Kur'an-i'l-Kerim*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2000.
- Halebî, Alî b. Yaîş b. Muhammed el-Esedî. *Şerhu'l-Mufasssal*. Mısır: İdâratü't-Tıbbâti'l-Münîriyye, ts.
- Harrâzî, Mehdi Muhammed. *Buğyetü'l-mürîd min ahkâmi't-tecvîd*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, 1. Basım, 2001.
- Husarî, Mahmud Halil. *Ahkâmü kırââti'l-Kur'an i'l-Kerim*. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1. Basım, 2002.
- Hüdâ Salah Râşid. *ed-Dersu's-savtî fî kitâb Hülâsâtu'l- 'ucâle fî Beyâni Murâdi'r-Risâle*. Tunus: Kelimetü Sâliha, 1. Basım, 2016.
- İbn Hallikân, Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bermekî. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebnâi'z-zamân*. Lübnan: Dâru's-Sâdır, 1978.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvînî. *es-Sünen*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. b.y.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.
- İbn Manzûr. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî, *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Lübnan: Dâru's-Sâdır, 3. Basım, 1993.
- İbn Tahhân, Abdülazîz b. Alî b. Muhammed el-İşbîlî. *Mürşidü'l-karî*. Kahire: Mektebetü's-Sahabe, 2007.
- İbnü'l-Bâziş, Ahmed b. Ali b. Ahmed b. Halef. *Kitabü'l-İkna' fî'l-kırââti's-seb'*. thk. Abdülmecîd Kıtaş. Suudi Arabistan: Câmî'atü Ümmi'l-Kurâ, 1. Basım, 1982.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Ali b. Yusuf. *en-Neşr fî'l-kırââti'l-'aşr*. thk. Ali Muhammed ed-Dıbbâ'. b.y.: Dâru'l- Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Ali b. Yusuf. *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*. thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed. Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, 2001.

- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Ali b. Yusuf. *Mukaddimetü'l-Cezeriye*. thk. Eymen Rüşdî Suveyd. b.y.: Dâru Nûri'l-Mektebât, 4. Basım, 2006.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Ali b. Yusuf. *Tahbîru't-Teysîr fi'l-kirâati'l-'aşr*. thk. Ahmed Muhammed Muflih el-Kudât. Ürdün: Dâru'l-Furkân, 1. Basım, 2000.
- Karaçam, İsmail. *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri -Mufasssal Tecvid-*. İstanbul: İFAV, 21. Basım, 2012.
- Karakılıç, Celaledin. *Büyük Tecvit İlmi Kur'an-ı Kerim Okuma Kaideleri*. Ankara: Kalkan Matbaacılık, 2016.
- Kastallânî, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekir. *Letaifü'l-işârât li fûnûni'l-kirâât*. thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'an iyye. Suudî Arabistan: Vizâratü Şûûni'l-İslamiyye, ts.
- Katib Çelebi, Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zünûn 'an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*. thk. Şerafettin Yaltkaya-Rıfat Bilge. Lübnan: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Komisyon. *Mevsûatü'l-Kur'aniyyeti'l-mütehassisa*. ed. Mahmud Hamdi Zakzuk. Mısır: el-Meclisü 'Âla li'ş-Şûûni'l-İslamiyye, 2015.
- Koyuncu, Recep. “Kur'an Eğitiminde Manzûm Tecvid Geleneği: Cemzûrî ve Tuhfetü'l-Etfâl Adlı Manzûm Eseri”, *Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi*, 2173 (2017), 1497-1533.
- Kubbânî, Muhammed Arabî. *Kifayetü'l-müstefid fi 'ilmi'l-kirâeti ve't-tecvîd*. thk. Üsâme el-Hânî. b.y.: Dâru'l-Hayr, 1. Basım, 1991.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli, çev. Halil Altuntaş -Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009),
- Kurtubî, Muhammed b. Abdülvehhâb b. Abdülkuddûs. *el-Mûdih fi't-tecvîd*. thk. Gânim Kaddûrî el-Hamed. b.y.: Dâru Ammar, 1. Basım, 2000.
- Mariyu Pei. çev. Ahmed Muhtar Ömer, *Üsûsü 'ilmi'l-lüga*. b.y.: 'İlmü'l-Kütüb, 8. Basım, 1998.
- Mer'âşî, Saçaklızade Muhammed b. Ebî Bekir. *Cühdü'l-mukill*. thk. Salim Kaddûrî el-Hamed. Ürdün: Dâru Ammar, 2. Basım, 2008.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-Keşf 'an vücûhi'l-kirâati's-seb'a ve 'ilelihâ ve hicecihâ*. thk. Muhyiddîn Ramazan. Lübnan: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1984.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş Muhammed el-Kaysî. *er-Ri'âye li-tecvîdi'l-kirâ'e ve tahkiki lafzi't-tilâve*. b.y.: Müessesetü Kurtuba, 1. Basım, 2005.
- Mersafî, Abdülfettâh Seyyid 'Acemî. *Hidayetü'l-kari ilâ tecvîdi kelâmi'l-bârî*. Medine: Mektebetü Tayyibe, 2. Basım, ts.
- el-Mevkiu'r-Resmî li'l-Üstaz ed-Doktor Gânim Kaddûrî el-Hamed, " Tefhîmi Gunneti İhfai'n-Nûni's-Sâkineti ve't-Tenvin". 31Mayıs 2022.

- Mehaysin, Muhammed Salim. *el-Hâdi Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fî'l-kırââtî'l-'aşr ve'l-keşfi 'an mileli'l-kıraat ve tevcîhihâ*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1. Basım, 1997.
- Muhammed b.İbnü'l-Cezerî, *el-Havâşî'l-müfhome fî Şerhi'l-Mukaddime*, thk. Sami el-Madi, Mûsâ Ca'fer el-Mirkanî, İlavî Sâdır ed-Diracî. b.y.: Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, 2012.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-sahîh*. thk. Ahmed b. Rıfat b. Osman Hilmi el-Kara Husârî vd. Türkiye: Dâru Tıbaatî'l-Âmira, 1916.
- Nâsır, Atıyye Kabil. *Gayetü'l-mürîd fî ilmi't-tecvîd*, b.y.: y.y., 4.Basım, 1994.
- Osman bin Süleyman Murat. *Selsebîl eş-şâfi fî İlmi't-tecvîd*. thk. Hamid b. Hayrullah Said. b.y.: y.y., ts.
- Öge, Ali. “er-Ri'âye li-Tecvîdi'l-Kırâ'e ve Tahkîki Lafzi't-Tilâve”. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32 (2011), 277-286.
- Özcan, Tahsin. “Saçaklızâde Mehmed Efendi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/369. İstanbul: TDV Yayınları, 2008
- Pakdil, Ramazan. *Talim, Tecvid ve Kıraat*. İstanbul: İFAV, 10. Basım, 2016.
- Râzî, Muhammed b. Ebû Bekir b. Abdülkâdir. *Muhtâru's-sihâh*. Lübnan: Mektebetü'l-Lübnan, 1986.
- Ru'aynî, Ebû Muhammed Kâsım b. Fîrruh b. Halef eş-Şâtîbî. *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî fî'l-kırââtî's-seb*. thk. Muhammed Temîm ez-Zu'bî. Medine: Dâru'l-Gavsânî, 5. Basım, 2010.
- Sâhib b. Abbâd, Ebû'l-Kâsım İsmail et-Tâlekânî. *el-Muhît fî'l-luga*. thk. Muhammed Hasan el-Yasin. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb.1. Basım, 1994
- Sehâvî, Alî b. Muhammed b. Abdüssamed. *Fethu'l-vesîd fî Şerhi'l-Kasîd*. thk. Muhammed el-İdrîsî et-Tâhirî. b.y.: Mektebetü'r-Râşid, ts.
- Semennûdî, Mensûr b. İsâ b. Gâzî el-Ensârî el-Mısırî. *Tuhfetu't-tâlibîn fî tecvîdi Kitâbi Rabbi'l-Âlemîn*. thk. Gânim Kaddûrî Hamed. Ürdün: Dâru Ammâr, 1. Basım, 2008.
- Semennûdî, İbrahim el-Şehhât Ali. *Li âyi'l-beyan fî tecvîdi'l-Kur'an*, b.y.: y.y., ts.
- Senhûrî, Zeynüddîn Ebi'l-Feth Ca'fer İbn İbrâhîm. *el-Câmi'u'l-müfîd fî sinâati't-tecvîd*. thk. Mevlâ Muhammed el-İdrîsî et-Tâhirî. Lübnan: Dâru İbn Hazm, 2010.
- Serân, Mahmud. *İlmü'l-lüga: Mukaddimetü li'l-karîi'l-'Arabî*. Beyrut: Dâru'n-Nehdâtî'l-'Arabiyye, ts.
- Sîbeveyhi, Amr b. Osmân b. Kanber. *el-Kitâb*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 2. Basım, 1982.
- Sîrâfî, Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzübân. *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi*. thk. Ahmed Hasan Mehdilî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2008.

- Sîrâfî, Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzübân. *Mâ zekerahü 'l-Kûfiyyûn mine 'l-idğâm*. thk. Sabîh et-Temîmî. Cidde: Dâru'l-Beyânî'l-'Arabî, 1. Basım, 1985.
- Suâd Abdulhamîd. *Teysîru 'r-Rahmân fî tecvîdi 'l-Kur'an*. thk. Ahmed Mustafa Ebû Hasen. b.y.: Dâru't-Takva, ts.
- Sümâlî, Yezîd b. Abdilekber b. 'Umeyr. *el-Müktedab*. thk. Muhammed Abdülhâlık 'Azîme. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, ts.
- Süveyd, Eymen Rüşdî. *et-Tecvîdü 'l-musavver*. b.y.: Mektebetü İbni'l-Cezerî, 2. Basım, 2011.
- Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *Elfiyyetü 's-Süyûtî fî 'ilmi 'l-hadis*. thk. Ahmed Muhammed Şakir. b.y.: el-Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- Şâtırzâde, Mehmed b. Yahyâ Mer'aşî, Hzr. Ahmet Güneş. *Enfaî Kıraat-i Seb'aya Göre Tecvid*. Kahramanmaraş: y.y. 2018.
- Şeker, Abdulaziz. *Muhammed b. Mustafa en-Na'imî'nin Tezhîbü't-tilâve fî 'ilmi't-tecvîd ve'l-kirâe İsimli Eseri*, (Yalova Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022).
- Şîrâzî, Ali b. Muhammed b. Ebi Meryem. *el-Muvaddah fî vücûhi 'l-kırâati ve 'ilelihâ*. thk. Ömer Hamdan el-Kebisî. Mekke: Cemâ'atü'l-Hayriyye li Tahfîzi'l-Kur'an, 1. Basım, 1993.
- Şu'le, Muhammed b. Ahmed Muhammed. *Kenzü'l-me'ânî fî Şerhi Hırzi'l-emânî*. thk. Muhammed İbrâhim el-Meşhedanî. Dimaşk: Dâru'l-Gavsânî, 1. Basım, 2012.
- Tâhir er-Râhimî, Ebû Abdülkâdir Muhammed. *el-Câmi' ve't-terkîz li hıfzeti Kitâbi'l-'Azîz*. Medine: Medresetü Dâru'l-Kur'an-ı Kerim, 1. Basım, 2001.
- Taşköprizâde, Ahmed bin Mustafa bin Halil. *Şerhu Mukaddime-i Cezeriyye* (Medine: Mücemmâü'l-Melik Fehd, ts.) 2001.
- Taşpınar, Kadir. "5. Yüzyılda Kıraat İlminde İbnü'l-Cezerî Etkisi- Kıraat ve Tefsir Eserleri Bağlamında". *Uluslararası İbnü'l-Cezerî Sempozyumu*. Bursa: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2018.
- Taşpınar, Kadir. "Türkçe Tecvit Eserleri Üzerine Bir Değerlendirme-Karabaş Tecvidi Örneği". *Yunus Emre-Mehmet Akif Armağanı Türk Edebiyatı Araştırmaları*. Ankara: Akçağ, 1. Basım, 2021.
- Tavîl, Ahmed b. Ahmed b. Muhammed Abdullah. *Fennü 't-tertil ve 'ulûmuhû*. Medine: Vizâratü Şûûnî'l-İslamiyye, 1. Basım, 1999.
- Uzrî, Nûrüddîn Alî b. Osmân b. Muhammed. *Sirâcü'l-karii 'l-mübtedî ve tizkârü'l-mukrii 'l-müntehî Şerhu Manzûmeti Hırzu 'l-emânî ve vechi 't-teânî*. thk. Ali Muhammed ed-Dıbâ'. Mısır: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 3. Basım, 1954.
- Varol, Hasan Hüseyin. *Yeni Karabaş Tecvidi*. Konya: Hayra Hizmet Vakfı, 19. Basım, 2018.
- Yıldız, Enes. "Resâ'nın Tuhfetü'l-Ebrâr Adlı Manzum Tecvidi". *International Journal of Filologia* 7 (2022). 131-151.

Yılmaz, Lokman. *Kıraatü'n-Nebi -Hz. Peygamber'in Tilâvetine Dair-* Ankara: Sonçağ Akademi, 2023.

ÖZGEÇMİŞ

2014 yılında Bakırköy Anadolu İmam-Hatip Lisesi’nden mezun oldu. Bu süreçte Bayrampaşa Yeşil Camii Kur’an Kursunda hafızlığını ikmal etti. 2021 yılında Marmara İlahiyat Fakültesi’nden mezun oldu. Lisans eğitimi süreci devam ederken Aşere-Takrib eğitimi aldı. Halen Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Kur’an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmi Ana Bilim Dalı’nda Araştırma Görevlisi olarak görev yapmaktadır.

TEZDEN ÜRETİLEN YAYIN VE ESERLER

Ayvaz, Ömer Faruk. “Kıraat İlminde Meratibü’l-İhfâ Kavramı ve Tecvîd Pratiğindeki Yansımaları”, *IV. İZÜ Lisansüstü Öğrenci Kongresi Bildiri Özetleri Kitapçığı*, ed.Abdullah Tok (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, 2023) 100.

DİĞER YAYIN VE ESERLER

Ayvaz, Ömer Faruk. “Ebû Ca’fer ve Kıraatinin Özellikleri”, *On Dört Kıraat İmamı ve Kıraatlerinin Özellikleri*, ed. Ahmet Gökdemir (Ankara: İlahiyat Yayınları, 2023) 251.